

TC
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

**11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ:
KABİL'DE MEDYA ÇALIŞANLARI İLE GÖRGÜL BİR
ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Khalilurrahman SALAHSHOOR
(92090004413)

Tez Danışmanı
Doçent Doktor Leyla BUDAK

İzmir
2013

TC
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

**11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ:
KABİL'DE MEDYA ÇALIŞANLARI İLE GÖRGÜL BİR
ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Khalilurrahman SALAHSHOOR
(92090004413)

Tez Danışmanı
Doçent Doktor Leyla BUDAK

İzmir
2013

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN’DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ: KABİL’DE MEDYA ÇALIŞANLARI İLE GÖRGÜL BİR ARAŞTIRMA” adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı
Khalilurrahman Salahshoor
İmza

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Khalilurrahman SALAHSHOOR

Numarası : 92090004413

Anabilim Dalı : Radyo Televizyon Sinema

Tez Başlığı (Türkçe) : 11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Özgürlüğü: Kabil'de Medya Çalışanları ile Görgül Bir Araştırma

Tez Başlığı (İngilizce) : Freedom of the Press in Afghanistan After September 11: An Empirical Research Among Media Employees in Kabul

Tez Savunma Tarihi : 26/09/2013

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. K. Leyla BUDAK

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Suavi TUNCAY

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Burcu BALCI

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
GİRİŞ	1
BİRNCİ BÖLÜM:	
AFGANİSTAN BASINININ TARİHSEL GELİŞİMİ	9
1) İngiliz İstilas Döneminde Afganistan Basını	13
1. 1) Afganistan'ın İlk Gazetesi: <i>Ceride-i Kabul (Kabil Gazetesi)</i> ...	15
1. 2) <i>Şems'ün Nehar (Sabah Güneşi) Gazetesi</i>	16
1. 3) <i>Serac'ül Ahbar (Haberler Işığı) Gazetesi</i>	17
1. 4) Mahmud Tarzi ve Serac'ül Ahbar'ın Yeniden Faaliyetleri.....	19
1. 5) <i>Serac'ül Etfal (Çocuklar Işığı) Gazetesi</i>	21
1. 6) Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Bağımsızlık Mücadelesi ve Basının Faaliyetleri.....	22
2) Bağımsızlık Sonrası: Monarşi Dönemi Afganistan Basını.....	26
2. 1) Amanullah Han Döneminde Afganistan Basını.....	27
2. 2.) Nadir Han Döneminde Afganistan Basını.....	32
2. 3) Zahir Şah'ın İlk Başarısız “Demokrasi” Deneyimi ve Basın.....	35
2. 3. 1) Nedâ-yi Halk: Gazeteden Siyasi Partiye.....	38
2. 3. 2) Vatan Gazetesi ya da <i>Vatan Partisi</i>	39
2. 3. 3) Engar Gazetesinden Voles Gazetesine.....	39
2. 3. 4) İlk “Demokrasi” Deneyiminin Kısa Bir Değerlendirmesi.....	40
2. 3. 4) İkinci “Demokrasi” Deneyiminde Basın Faaliyetleri.....	42
2. 3. 5) Vahdet Gazetesi: Cebhe-i Milli'nin Yayın Organı.....	43
2. 3. 6) Halk ve Perçem Gazeteleri ya da Demokratik Halk Partisi.....	44
2. 3. 6) Maocu Fikirlerin Yansıtıcısı: Şule-i Cavid Gazetesi.....	45
2. 3. 7) Afgan Millet Gazetesi: İlk Etnik Milliyetçi Fikrin Temsilcisi.....	46
3) Cumhuriyet Dönemi.....	48

3. 1) Davut Han Döneminde Afganistan Basını.....	50
3. 2) Demokratik Halk Cumhuriyeti Dönemi ve Afganistan Basını.....	53
3. 3) Sovyet İşgali Döneminde Afganistan Basını.....	58
3. 4) İşgalin Sonundan Komünist Rejiminin Yıkılmasına.....	61
3. 5) “Mücahit” İktidarı Döneminde Afganistan Basını.....	65
4) Taliban Rejimi Döneminde Afganistan Basını.....	68

İKİNCİ BÖLÜM:

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN’DA KURULAN YENİ YÖNETİM VE BASIN – YAYIN ALANINDAKİ GELİŞMELER..... 74

1) Afganistan’da Yeni Yönetim ve Basın - Yayın Alanında Yaşanan Gelişmeler.....	76
1. 1) Basın - Yayın Alanındaki Yasal Gelişmeler.....	78
1. 1. a) Afganistan’ın Yeni Anayasasında Basın – Yayın ve Düşünce Özgürlüğü.....	79
1. 1. b) Afganistan’ın Yeni Basın – Yayın Yasası.....	80
1. 2) Afganistan Basınında Yaşanan Teknik Gelişmeler.....	83
1. 3) Nicelik Bakımdan Yaşanan Gelişmeler.....	84
1. 4) Nitelik Bakımdan Yaşanan Gelişmeler.....	87
1. 4. a) Yazılı Basın.....	87
1. 4. b) Görsel Basın.....	90
1. 4. c) Radyo Yayınları.....	96
1. 4. d) İnternet Yayıncılığı.....	97
1. 4. e) Haber Ajansları.....	98
2) Basın – Yayın Faaliyeti İçin Öngörülen Yasal Şartlar.....	99
3) Basın – Yayın Alanında Faaliyet Eden Sivil Toplum Kuruluşları.....	101
3. 1) Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği.....	101
3. 2) Nai Yayın.....	103
3. 3) Afganistan Gazetecilik Merkezi.....	104
4) Afganistan’da Basın, Düşünce ve İfade Özgürlüğü	105
5) Afganistan’da Basın Özgürlüğünü Kısıtlayan Faktörler.....	107
5. a) Siyasal Faktörler.....	108

5. b) Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	112
6) Afganistan’da Basın Mensuplarının Güvenlik Sorunu.....	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

11 EYLÜL SONRASI AFGNİSTAN’DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BASIN MENSUPLARI ÜZERİNE YAPILAN GÖRGÜL BİR İNCELEME.....119

1) Kavramsal Çerçeve	
1. a. I) Araştırmada Yöntem ve Bulgular.....	120
1. a. II) Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	221
1. b) Araştırmada Bilgi Toplama Tekniği ve Yöntem	123
1. c) Araştırmanın Sınırlılıkları.....	123
2) Kabil’de Medya Çalışanları Üzerine Yapılan Görgül Araştırma.....	125
2. 1) Basın Mensuplarına İlişkin Genel Bilgiler.....	126
2. 2) Medya Mensuplarına Göre Günümüzde Afganistan Basını Ve Düşünce Özgürlüğü.....	132
2. 3) Basın Mensuplarına Yönelik Şiddet.....	135
2. 4) Basın Mensuplarına Karşı Devletin Genel Tutumu.....	138
2. 5) Medya Kuruluşlarına Karşı Devletin Çifte Standart Tutumu...	140
2. 6) Medya Kuruluşlarının Maddi İmkânları Ve Masrafları.....	142

SONUÇ.....145

KAYNAKÇA.....151

EKLER: Kabil’de Basın Mensupları Üzerine Yapılan Araştırma Anketi
Soruları.....160

Özgeçmiş.....163

ÖZET164

ABSTRACT166

Giriş

Uzun süreden beri yaşadığı sorunlarla gündemden hiç düşmeyen Afganistan, 11 Eylül 2001’de gerçekleşen ABD’deki terör saldırıları ile El Kaide örgütüne yardım ve yataklık eden Taliban rejimine karşı yapılan askeri operasyon ile bir kez daha gündeme gelmiştir. Bu ülkeden kaynaklanan bir takım fundamentalist örgütler, uyuşturucu sorunu ve terör gibi konular nedeni ile birçok araştırmacının dikkatini çeken Afganistan, son dönemlerdeki sorunlar ile Türkiye ve dünyada merak konusu olmuştur. Ayrıca, Afganistan’daki yenileşme ve demokratikleşme süreci çerçevesinde basın ve düşünce özgürlüğünün yaşanıp yaşanmadığı da merak edilen hususlar arasındadır. Fakat esas konuya girmeden önce bu ülkenin daha iyi tanınması açısından önem arz eden tarihi gelişmeleri üzerinde durmakta fayda vardır.

Bugünkü coğrafi konumu itibarı ile Orta Asya, Ortadoğu ve Güney Asya ülkeleri arasında önemli bir geçit oluşturan Afganistan, sahip olduğu bu jeopolitik konumu sebebi ile tarih boyunca farklı devletlerin istilasına uğramış ve çeşitli medeniyatlerce bir jeopolitik güzergâh olarak kullanılmıştır.

Yaklaşık beş bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğu bilinen Afganistan toprakları, sahip olduğu coğrafi konum sebebi ile tarihin farklı dönemlerinde farklı milletlerin ve çeşitli devletlerin istilasına uğramıştır. Bu bağlamda milattan önceki yıllarda Pers (M. Ö. 500 – M. Ö. 338) ve Büyük İskender (M. Ö. 334 – M. Ö. 325) devletlerinden başlayarak, Hindistan’daki Baburi Devletinin zayıflaması ve Nadirşah’ın ölümü ile İran’daki Afşar Devletinin yıkılmasından sonra 1747’de kurulan Afgan Devletine kadar farklı devletlerin egemenliği altına girmiş ve birçok medeniyetin istilasına uğramıştır.¹

¹ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Mir Gholam Muhammed Ghubar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, C. 1, Matbaa-ye Devleti Yayınları, 1967, ss. 42 -48, Jean –Paul Roux, *Orta Asya – Tarih ve Uygarlık*, Lale Arslan (Tü. Çev.) İstanbul 1999, ss. 72 – 86.

M. Ö. 130'da kuzeyden gelen Saka devleti, uzun bir süreden beri Kuzey ve Kuzeydoğu Afganistan topraklarını elinde bulunduran ve Büyük İskender'in halefleri olduğu bilinen Backtrian devletini yıkarak bölgeye yerleşmeye başlamışlardır.² Saka devleti Miladın ilk yıllarında yine kuzeyden gelen ve kendi bünyesinde Türk unsurlarının da barındırdığı bilinen Kuşan kabilelerince yıkılmıştır. M. S. 45 – 420 yılları arasında Seyhun kıyılarından başlayarak Hindistan'a kadar uzanan geniş coğrafyaya hüküm süren Kuşanlılar, bu dönemlerde bugünkü Afganistan coğrafyasının da mutlak hakimi olarak bilinmektedir.³ Bu bölgeler M. S. 425'li yıllardan itibaren yine kuzeyden gelen Eftalit (Akhun) Türklerinin idaresine girmeye başlamıştır.⁴

M. S. 425 – 566 yılları arasında, bugünkü Afganistan, Hindistan ve Orta Asya ülkelerinin tam hâkimiyetini elinde bulunduran Eftalitler, Batı Göktürklerin İran'daki Sasani Devleti ile işbirliği yaparak ilerlemesi neticesinde Hindukuş dağlarının güney bölgelerine çekilmek zorunda kalmıştır. İslam ordularının bölgeye ilerlemesine kadar, Akhun halefleri Tekinşahlar ve Kabulşahlar adları ile varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵

Emeviler liderliğindeki İslam orduları M. S. 670'te bölgenin büyük bir kısmına hakim olmasına rağmen, Hindukuş dağlarının güney kısımları Akhun haleflerinin idaresindeydi. Daha sonraları M. S. 746'da Emevilerin Hindukuş'un güneyinde savaşmakla meşgul oldukları bir sırada Ebu Müslim Horasani isimli bir kişi, bu sıralarda yeni gelişmeye başlayan Abbasi Halifeliğinin desteği ile isyan ederek Emevileri yıkmış ve M. S. 748 yılında

² Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, Ankara, 2002, ss. 16 -21.

³ Kuşanlılar hakimiyeti döneminde bugünkü Afganistan topraklarında Buda dini oldukça gelişmiş ve İslami dönemlere kadar varlığını sürdürmüştür. Buda mabetlerinin kalıntıları ülkenin iç kısımlarında hala mevcuttur. Konuya ilişkin bkz: M. G. M. Gubar, a.g.e. ss. 49-52. Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973, ss. 5 -18.

⁴ Konuya ilişki bkz. : Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, TTK yayınları, Ankara, 1993 s. 73. M. Saray, s. 18

⁵ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1987, I. C. ss. 88 – 99. L. Nikolayeviçen Gumilov, *Eski Türkler*, D. Ahsen Batur (Tü. Çev.), İstanbul 1999, s. 69. Saadettin Gömeç, *Gök-Türkler Tarihi*, Ankara 1998, ss. 13 – 21. M. Saray, a.g.e. s.19, L. Rasonyi, a.g.e. s. 73. E. Konukçu, a.g.e. s.99. M. G. M. Gubar, a.g.e. s.57.

bugünkü Afganistan'ın Kuzey bölgelerinde Horasan adı ile bağımsız bir devlet kurmuştur. Daha sonra 759 yılında Ebu Müslim Horasani, gittiği Hac ziyareti sırasında Abbasi Halifesi Mensur tarafından öldürülmüş ve bu yıllardan sora bölgeye Abbasiler hakim olmuşlardır.⁶ 819 yılında Tahir İbn Hüseyin isimli biri bölgedeki Abbasilerden ayrılarak Tahiri adı ile kendi devletini kurmuştur. Bundan sonra bölgenin hakimiyeti, sırası ile Tahiriler (819 - 827), Saffariler (827 - 874) ve Smaniler (874 - 998) gibi nispeten küçük devletlere intikal etmiştir.⁷ 998 yılında Samani devletinden ayrılarak Afganistan'ın orta bölgelerindeki Gazne'ye gelen Alp Tekin, burada Gazneli adı ile bir devlet kurmuştur. Bu tarihten başlayarak Moğol istilası ve Timur saikasına kadar bugünkü Afganistan idaresi Gazneliler (998 - 1040), Selçuklular (1040 - 1157), Harezimşahlılar, Gurlular (1157 - 1221), Moğollar ve Kuhin ailesi (1221 - 1369) tarafından idare edilmiştir.⁸

1369'da Timur tarafından ele geçirilen Afganistan toprakları, bazı mahalli ayaklanmalar ve bölgesel idareler dışında, 1747'de bugünkü Afganistan'ın güneyinde yer alan Kandahar'da kurulan Afgan devletinin meydana gelmesine kadar Timuriler, Hindistan'daki Babüriler ve İran'daki Afşar ailelerince idare edilmiştir.⁹

Bu arada Türkiye'de bazı araştırmacılar 1747'de Ahmedhan Durani tarafından Kandahar'da kurulan Afgan devletini bugünkü Afganistan'ın

⁶ M. G. M. Ghubar, a.g.e. s. 80.

⁷ M. G. M. Ghubar, 1967, a.g.e. s. 80.

⁸ Bu dönemlerle ilgili daha detaylı bilgi için bakz: V. V. Barthold, *Moğol İstilasına kadar Türkistan*, H. Dursun Yıldız (Tü. Çev.) Ankara 1990, ss. 274 – 280. Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1996, ss. 18 -24. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Bsk. İstanbul 1999, ss.100 – 105. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 7. Bsk. İstanbul 1998, ss. 103 – 242. M. G. M. Gubar, a. g. e. s. 188

⁹ Timuri ailesi döneminde bugünkü Afganistan toprakları ilim, kültür ve sanat bakımından en parlak dönemini yaşamıştır. Özellikle Şaroh Mirza ve Hüseyin Baykara dönemlerinde, bugünkü Afganistan'ın batısında yer alan Herat bölgesi dünyanın en büyük kültür merkezlerinden biri sayılmaktaydı. Konuya ilişkin bkz: Cavaharlal Nehru, *Negah-i be Tarih-i Cehan*, Mahmut Tafazzoli (Far. Çev), Tahran 1959, I. C. s. 532. Çari Avaz, *Emir Timur Cengnaması*, Taşkent 1990, s. 5. L. Rasonyi, a.g.e. s. 174. M. G. M. Ghubar, a.g.e. s. 266.

kuruluşu olarak görmektedirler.¹⁰ Oysaki, bu dönemlerde Ahmedhan Durani liderliğindeki Afgan Devleti henüz kuzey bölgelerine hakim değildi. Nadirşah Afşar'ın ölümünden sonra Hindukuşun kuzeyi ile Amu deryanın güney bölgelerinde birçok Özbek, Türkmen ve Tacik hanlıklarının varlığı ve Ahmedhan Durani devleti ile zaman zaman sorunlar yaşadığı bilinmektedir.¹¹

Kendi aralarında siyasal birlikleri olmayan ve zaman zaman da çatışmalara giren bu hanlıklar, kuzeydeki Buhara Emiri Murad Beg ve güneydeki Durani devletleri arasında adeta sıkışmış bir durumdaydılar. 1770 yılında Ahmedhan Durani, Buhara emiri ile bir anlaşma yaparak, söz konusu hanlıklar üzerine yürümüş ve bugünkü Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Badahşan Hanlığı dışında kuzey bölgelerini ele geçirmiştir. Ancak yine de bölgeye tam hakimiyet sağlayamamış ve bölgedeki Özbek ve Türkmenler yine de mücadelelerine devam etmişlerdir.¹²

1773'te Ahmedhan Durani'nin ölümü ile ortaya çıkan taht kavgasında, kuzeydeki Özbek ve Türkmenler, Ahmedhan'ın büyük oğlu Süleyman Şah'a karşı küçük oğlu Timur Şah'ı destekleyerek tahta geçmesini sağlamışlardır. Bazı araştırmacılara göre bunların Timur Şah'ı desteklemelerindeki temel neden, Timur Şah'ın eşinin aslında Nadirşah Afşar hanedanına mensup olmasıdır.¹³

Timur Şah'ın ölümünden (1793) sonra şehzadeler arasında ortaya çıkan taht kavgasında Şahmahmut'u destekleyen bu hanlıklar, daha sonra Şahmahmut İngilizler ile işbirliği yaptığı için ona karşı ayaklanmış ve Peştun kavimlerinden Muhammadzayi ailesine mensup olan Dost Muhammed'i destekleyerek 1829'da onu iktidara gelmesini sağlamışlardır. 1861'de Dosmuhammed ölünce onun yerine oğlu Şirali Han geçmiş ve bölgeye tam hakimiyetini sağlamak için

¹⁰ M. Saray, a.g.e. s. 23.

¹¹ M. Metin Andhoyi, *Andhoy ve Caygah-i an der Tarih*, Peşaver, 2000, ss. 34 -40.

¹² Konuya ilişkin bkz: M. G. M. Ghubar, a.g.e. s. 372, JL. Nehru, a.g.e. s. 533.

¹³ M. M. Andhoyi, a.g.e. ss. 34 – 20. M. G. M. Ghubar, a.g.e. s. 373.

İngilizlerin desteği ile kuzeydeki hanlıkları ortadan kaldırmak istemiştir. Bu bağlamda 1870 yılında, Katagan hakimi Şahmardankul, Belh hakimi İşan Orak, Samangan hakimi Baba Beg, Andhoy hakimi Gazenfar Han, Taşgurgan hakimi Gencali Han, Şibirgan hakimi Mirhakim Han, ve Serpol hakimi Muhammed Han gibi kuzeydeki Özbek mahalli hükümdarlıklarının önde gelen liderlerini bir toplantı bahanesi ile başkent Kabil'e davet ederek öldürmüştü ve böylece Afganistan'ın kuzey bölgelerine tam hakimiyeti sağlamışlardır.¹⁴

Bugünkü Afganistan toprakları 19. yüzyılın ilk yarısında, Hindistan üzerinden gelen İngilizlerin saldırısına uğramıştır. Bu çerçevede Afganistan'ın kuzey komşusu Rusya, kendisine büyük bir tehdit olarak gördüğü İngilizlerin önünü kesmek amacı ile 1879'da Afganistan'a doğru ilerlemeye başlamıştır. İki imparatorluk ortasında sıkışan Afganistan toprakları, 1880 yılında Rusya ve İngiltere arasında tampon bir bölge olarak ilan edilmiştir. Bir süre sonra 1887 yılında bugünkü Afganistan'ın kuzey sınırları Rusya, İngiltere ve İngiliz himayesindeki Afgan devleti tarafından bugünkü sınırlar olarak belirlenmiştir. 1893 yılında ise, hala Afganistan – Pakistan arasında bir sorun teşkil eden güney sınırlar (Durand Hattı), İngiliz sömürgesindeki Hindistan ile Afganistan sınırı olarak tespit edilmiştir. Böylece bir süre sonra doğu sınırlar da belirlenerek, İngiliz himayesinde bugünkü Afganistan şekillenmiştir.¹⁵

Uzun bir müddet İngiliz hakimiyetinde kalan Afganistan, 18 Ağustos 1919'da Şah Amanullah Han liderliği ile İngilizlerden bağımsızlığını almıştır. Amanullah Han Afganistan'ı dünyadaki gelişim sürecine entegre etmek için uğraşırken, Afganistan'da baskın olan bir takım gelenekçi unsurları hesaba katmamıştır. Afgan halkının genel değer kabul ettiği bir takım gelenek ve görenekleri hiçe sayarak batı ülkelerini model almaya çalışmıştır. Bu sebepten Afganistan halkı ayaklanmış ve 1928'de halk isyanlarına liderlik eden

¹⁴ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. : Muhammed İsa Gorcistani, *Kelle minare-ha der Afganistan*, Kum 1992, s. 26. Faiz Muhammed Katib, *Seracü't Tevarih*, Kum, 1994, ss. 4-192.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz: Said Mehdi Farrohi, *Tarih-i Siyasi Afganistan*, Tahran 1993, s. 337. F. M. Katib, a.g.e. s. 189.

Habibullah Kelekani, Amanullah Han hakimiyetini devirmiştir.¹⁶ Ancak bir yıl sonra 1929'da Nadir Han iktidarı ele geçirmiş ve 1933'e kadar Afganistan'ı yeniden toparlamıştır. 1933'te bir lise öğrencisi tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerine, kırk yıl bu ülkeye hüküm sürecek olan oğlu Muhammad Zahir iktidara gelmiştir. 16 Temmuz 1973'te Muhammed Zahir'in amcasının oğlu Muhammad Davut kraliyet monarşi sistemine son vererek Cumhuriyeti ilan etmiştir.¹⁷

Afganistan'da cumhuriyet sistemini getiren Muhammed Davut, otoriter bir rejim kurmaya çalışmıştır. 1978'de Afganistan komünistleri tarafından yapılan bir darbe ile son bulmuştur. Afganistan halkının ulusal değerlerine karşı reformasyon hareketleri başlatıp, kendilerine karşı çıkan insanları ve bir takım dini liderleri öldüren komünist rejimine karşı, ülke çapında büyük bir ayaklanma başlamıştır. 1978'de başlayan ayaklanmayı bastırarak Afganistan'da yeni bir komünist rejimi kurmak ve böylece Hint okyanusuna bir adım daha ilerlemek amacı ile 1979'de Sovyetler Birliği Afganistan'ı resmen işgal etmiştir.¹⁸

On yıl süren Sovyet işgali 1985'te başlayan Cenevre görüşmeleri sonrasında 1989'da son bulmuştur. Sovyetlerin çekilmesi sonrasında da komünist rejimi ile direnişçiler (Mücahitler) arasında çatışmalar devam etmiştir. 1992'de komünist lider Dr. Necibullah hâkimiyetindeki komünist rejimi yıkılmıştır, fakat mücahit adı ile bilinen direnişçiler büyük bir iktidar kavgasına başlamışlardır.

Farklı etnik ve siyasi görüşlere mensup olan direniş liderlerinin kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri, halkı yeni arayışlara girmesine

¹⁶ Konuya ilişkin bkz: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 12. Bsk. Alkım Yayını. 1999, ss. 210- 212. Abdulhak Mucaddadi – Fazlullah Mucaddadi, *Afganistan ez Amir-i Kebir ta Rahber-i Kebir*, Kabil, 2008, ss. 455 – 460.

¹⁷ Mucaddadi – Mucaddadi, a.g.e. s. 560 .

¹⁸ Oral Sander, *Syasi Tarih*, İmge yayınları Ankara, 5. Bsk. 1996, 2. C. s. 506. F. Armaoğlu, a.g.e. s. 761.

yönlendirmiştir. Bunun üzerinden 1994'te ilk defa Kandahar'da Taliban adı ile ortaya çıkan bir grup özellikle Peştun kabilelerinin desteğini alarak güney bölgelere hakim olmaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra, El Kaida terör örgütü ve bazı komşu devletlerin de desteği ile 1996'de Kabil ve diğer bölgelere hakim olmaya başlayan Taliban örgütü, 2000 yılına kadar ülkenin yüzde doksanlık bir bölümünü ele geçirmişlerdir.

11 Eylül 2001'de Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar ile Afganistan ve Taliban rejimi ilk hedef olarak seçilmiştir. Bunun neticesinde yapılan uluslararası bir askeri operasyon ile Taliban rejimi yıkılmış ve aynı yılda Almanya'nın Bonn kentinde yapılan bir konferans ile Karzai başkanlığında geçici bir hükümet kurulmuştur. 2004'te yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde ülkenin devlet başkanı olarak seçilen Hamid Karzai, 2009'da yapılan ikinci seçimde de ikinci kez devlet başkanı olmuştur.

Bu arada ABD, El Kaide başta olmak üzere Taliban ve diğer terör unsurlarını tamamen ortadan kaldırarak güvenlik ve istikrarın sağlanması ile birlikte Afganistan'ın ordu ve polis teşkilatının modernleştirilmesi, bu ülkedeki tüm etnik ve siyasal grupların katılması ile oluşturulacak demokratik değerlere dayanan geniş tabanlı bir hükümetin kurulması gibi çok iddialı hedeflerle Afganistan'a müdahale etmişti. Fakat gelinen noktaya bakılırsa, idari yolsuzluklarla dolu bir hükümetin kurulması dışında, hedeflenenlere ulaşma noktasında elde edilen bir başarıdan söz etmek mümkün değildir. "Terörle mücadelede" hedeflenenlere ulaşamadığı gibi, ordu ve polis teşkilatının da istenen performansı gösterebilecek donanım ve kapasiteye sahip olmadığı görülmektedir. Öte yandan Ağustos 2003'ten beri "terörle mücadele" kapsamında güvenlik ve istikrarın sağlanması için Afganistan'da bulunan NATO askerî birliklerinin 2014 sonuna kadar tamamen çekilmesi beklenmektedir.¹⁹ NATO'nun çekilmesi ile birlikte bu ülkede üçüncü devlet

¹⁹ Veli Arya, "Defa-i Huşmand-i NATO va mamuriyeti daşvar dar Afganistan" *BBC - Persian News*, 19. 5. 2012. http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/05/120517_chicago_wali_arya_nato_afghanistan_analysis.shtml

başkanlığı seçimlerinin de yapılması planlanmaktadır. Dolayısı ile Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ilk defa “yabancısız” bir devlet başkanlığı seçimine gidecek olan Afganistan’da bundan sonraki sürecin nasıl bir seyirde ilerleyeceği merak edilmektedir.

Tarihin farklı dönemlerinde farklı devletler tarafından adeta jeopolitik bir güzergah olarak kullanılan Afganistan, her dönemde dünyadaki gelişmelerden de bu vesile ile etkilenmiştir. Avrupa’daki gelişmeler 19. Yüzyılda İngiliz sömürgesi ile bu ülkeye yayılmaya başladığı gibi, 11 Eylül 2001 gelişmelerinden sonra Taliban rejiminin yıkılması ile Afgan halkı, özellikle kitle iletişim araçlarındaki gelişmeleri takip etme ve bu alandaki teknolojik araçları kullanma imkanına erişmişlerdir. Bu çerçevede bu ülkede vuku bulan işgaller bıraktığı hezin olayların yanında yeni gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. 11 Eylül gelişmelerin ardından özellikle kitle iletişim alanında bir “*iletişim devrimi*” yaşandığı söylenebilir. Basın özgürlüğü konusunda önemli bir yol kat edilmiş olduğu gibi, batı ülkelerinin kültür politikasına paralel olarak yaklaşık 500 gazete ve dergi, 50’e yakın TV kanalı, 2000 civarında radyo yayını ve 1000 civarında web sitenin faaliyete başladığı görülmektedir. Bu da Afganistan tarihinde hiç görülmeyen bir gelişme olmakla beraber, civar ülkelerde de benzer gelişmeye rastlamak mümkün değildir. Dolayısı ile az bir zamanda bu gelişmenin sebep ve kaynağının araştırılması gerektiği kanaatindeyiz.

BİRNCİ BÖLÜM:

AFGANİSTAN BASINININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Afganistan basınının tarihsel gelişimi konusuna girmeden önce, kısaca bu ülkede cereyan eden bir takım fikrî hareketlerden söz etmekte fayda vardır. Bilindiği üzere Ortadoğu ve Güney Asya coğrafyaları, siyasal anlamda olduğu gibi edebiyat, sanat ve diğer fikri yeniliklerde 19. yüzyıllardan sonra Avrupa'daki fikir hareketlerinden etkilenmiş ve bu etki hemen hemen bu coğrafyanın tamamına yayılmıştır. Afganistan'daki fikir akımları ve yenileşme sürecini de bu kapsamda incelemek mümkün. Ancak bu ülkedeki fikir hareketleri daha çok İngiliz himayesindeki Afganistan istibdat yönetimi ve İngiliz sömürmesine karşı ortaya çıkarak, halkın geleneksel dini psikolojisi çerçevesinde olgunlaşmıştır. Bu kapsamda, özellikle ortadoğu coğrafyasının birçok bölgesinde olduğu gibi Afganistan'daki farklı siyasal ve kültürel düşüncelerin ortaya çıkarak olgunlaşmasında, uzun süre İstanbul başta olmak üzere Osmanlı topraklarında yaşayıp eğitim gören Seyid Cemalüddin Afgani'nin rolünden söz edilmeden geçilemez.

1861'de İngiliz himayesindeki Afganistan Emiri Dosmuhammed Han ölünce şehzadeler arasında büyük bir taht kavgası başlamıştır. Dostmuhammed'in otuz küsur oğlundan Muhammed Azam Han İngilizlerin büyük desteğini arkasına alarak 1867'de bölgenin hâkimiyetini ele geçirmişti. Bu sıralarda İstanbul'da bulunan Seyid Cemalüddin Afgani 31 Ocak 1868 Tarihinde İran üzerinden Kabil'e gelerek bir takım fikri faaliyetlerde bulunmuştur.¹

Bu arada Seyid Cemalüddin Afgani'nin aslında 1838 yılında Afganistan'ın Konar bölgesinde doğduğu ve daha sonra bilinmeyen

¹ Mir Muhammad Siddiq Farhang, *Afghanistan Dar panc Qarn-e Akhir*, Dorukshesh Yayınları, Meşhed, 1992, Cilt -I, s. 322.

nedenlerden dolayı İran'ın Asadabad bölgesine, oradan da Irak ve Suriye'ye gittiği ve daha sonraları eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a geçtiği bilinmektedir.²

Bu dönemlerde Osmanlı coğrafyasında başlayan bir takım fikir hareketleri çerçevesinde kendi düşüncelerini olgunlaştıran Seyid Cemalüddin Afgani, Osmanlı topraklarındaki İslamcı düşünce akımlarından etkilenmiştir. Osmanlı topraklarının birçok bölgesine gezip fikirlerini olgunlaşmasını sağlayan Afgani, yukarıda bahsettiğimiz üzere 31 Ocak 1868'de Afganistan'a dönmüştür. Kabil'e gelir gelmez dönemin birçok aydınını kendi etrafına toplamakla kalmayıp, Emir Muahammed Azam Han sarayına yerleşerek kendi fikirleri ile saraydaki aristokrat gençleri ve Azam Han'a yakın olan aydınları da etkilemiştir. Diğer taraftan Seyid Cemalüddin Afgani'nin birçok konuda Emir Azam Han'a danışmanlık yaptığı da bilinmektedir. Sayid Cemalüddin Afgani'nin Kabil hükümet sarayına yerleşerek yapmış olduğu faaliyetlere ilişkin, Hindistan'daki İngiliz kraliyet temsilcisinin Şubat 1868'deki raporunda şöyle gelmektedir:

“İstanbulu bir seyit bir süreden beri Kabil'dedir. Kendisinin söylediğine göre yapmış olduğu geziler çerçevesinde Kabil'i de görmek istemiş. Ama görünüşü öyle değildir. Muhtemelen Büyük Britanya karşıtı olan her hangi bir ülke için çalışır. Emir, Balahisar'da onun için bir yer ayırmıştır.³ Çoğu zaman aydın kesimler ile eşrafzadeler bu seyidi görmeye gidiyorlar. Hatta zaman zaman Emir de onu kendi yanına çağırarak birçok konuda ona danışır”⁴

Yine söz konusu temsilcinin Mart 1868 tarihli raporunda, Seyid Cemalüddin'in aslında Mevlevi Abdurrauf'un özel misafiri olduğunun ortaya çıktığı ve Emir Azam Han ile de aralarının kısmen bozulduğu

² Akram Osman, *Nahzat-i Meşruta-hahi, Matla ve Mebna-ye Devran-i Cedid*, Kabil, 2005, s. 6.

³ Balahisar, günümüzde enkaz halinde olan o dönemde en lüks saraylardan biriydi. Afganistan Emirinin özel misafirleri ağırlandıydı. (Hazırlayan)

⁴ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 1, s. 322.

kaydedilmektedir.⁵ Nitekim bu dönemlerde Seyid Cemalüddin Afgani'nin Kabil'de bir takım siyasi faaliyetlerde bulunduğu, bir takım insanları İngilizlere karşı örgütlemeye çalıştığı, bu nedenle de Afgan yönetimi tarafından sınır dışı edilmesi hususunda karar alındığı ve ancak Emir Azam Han'a karşı Emir Şirali Han'ın galip gelmesi ile bu kararın ertelendiği bilinmektedir.⁶

1868'de Emir Şirali Han Kabil'i ele geçirince bir süre Seyid Cemalüddin ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Seyid Cemalüddin'in önerisi ile ülkenin ilk gazetesi olan, kısaca *Ceride-i Kabul* (Kabil Gazetesi) adıyla bilinen ve ancak tek bir sayı çıkarılabilen *Şemsü'n Nehar* isimli gazete bu yıllarda yayın hayatına başlamıştır.⁷ Yine aynı yıllarda sarayda *Encümen-i Ulema* isimli aydınlar birliği kurulmuştur. Fakat Seyid Cemalüddin'in Afganistan Emiri sarayına yerleşerek buna benzer faaliyetlerini kendi yönetiminin bekası için büyük bir tehdit oluşturabileceğini düşünen İngilizler, Afgan yönetiminden Seyid Cemalüddin Afgani'yi ülkeden çıkarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Emir Şirali Han 1868 yaz aylarında Seyid Cemalüddin Afgani'yi İran'a sınır dışı etmiştir.⁸

Her ne kadar Afganistan'daki siyasal ve kültürel fikirlerin yaygınlaşmasında Seyid Cemalüddin Afgani'nin rolü büyük olsa da, bu ülkedeki fikirsiz gelişmelerde iki önemli faktörü gözönünde bulundurmamız lazım. Bunlardan biri, Hindistan'dan, İngiliz sömürmesine karşı oldukları için sürgün edilip Afganistan topraklarına sığınan bir takım Hindistanlılar ve diğeri de Kabil'de bir anlamda rehin tutulan aristokrat ailelerin çocuklarıdır.⁹

⁵ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 1, s. 322.

⁶ A. Osman, a.g.e. s. 7.

⁷ Abdülhey Habibi, *Cünbeş-i Meşrutiyet Der Afganistan*, Kum 1993, s. 92.

⁸ Konuya ilişkin bkz: M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 1, s. 323. A. Osman, a. g. e. ss. 7 -10.

⁹ Konuya ilişkin bkz: Abdulhak Mucaddadi – Fazlullah Mucaddadi, *Afganistan ez Amir-i Kebir ta Rahber-i Kebir*, Kabil, 2008, s. 333, A. Osman, a. g. e. ss. 10 – 13, A. Habibi, a. g. e. s. 80

19. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'ın işgal süreci İngilizler tarafından tamamlanmış ve bu ülkede İngiliz sömürge devleti kurulmuştur. Bu bağlamda Hindistan'dan bir takım insanlar İngiliz yönetiminden kaçarak Afganistan'a sığınmışlardır. Daha sonra 1839'da İngilizler Afganistan'ı da işgal ettiklerinde bu ülkede kalarak İngiliz karşıtı bazı hareketlerin örgütlenmesinde rol almaya çalışmışlardır. Bunlar, daha sonra 1909'da gizli bir şekilde faaliyete başlayan meşrutiyetçi hareketinin önemli üyelerinden sayılmaktadır.¹⁰

Afganistan'daki fikir hareketlerine önemli ölçüde katkıda bulunan diğer bir grup ise, Afganistan'daki merkezi yönetim tarafından ülkenin farklı bölgelerinden bir takım aristokrat ailelerin çocukları başkent Kabil'e getirilmiş ve burada devletin gözetimi altında eğitimlerine devam etmesi sağlanmıştır. "*Gulam baççegân*" (genç köleler) adı ile bilinen bu gençler, aslında babalarının İngilizler veya Afgan devletine karşı isyan edebileceği ihtimaline karşı bir nevi rehin olarak alınmıştır. Daha sonraları bu gençler Afganistan'ın ilk lisesi olan ve aynı zamanda bu ülkedeki fikir hareketlerinin merkezi konumundaki *Darü'l ulum-i Habibiye* (hala mevcut olan Habibiye lisesi)de bir takım yerli ve yabancı öğretmenlerden ders alarak kendi düşüncelerinin olgunlaşmasını sağlamışlardır.¹¹

Bu arada söz konusu okulda öğretmenlik yapan özellikle Hindistanlı, Türk ve İranlı okutmanların, Afganistan gençlerinin aydınlanma sürecindeki etkilerinin büyük olduğu bilinmektedir. Bu dönemlerde İstanbul'da yayımlanan gazetelerin birçoğu, söz konusu okulda okutmanlık yapan öğretmenler tarafından getirilerek Farsçaya çevrilerek bu okul öğrencilerine dağıtılmaktaydı. Söz konusu gençler dünyadaki olayları ve yenilikleri daha çok İstanbul ve kısmen de İran gazetelerinden takip edebilmekteydiler. Bu nedenle söz konusu gençlerin üzerine Anadolu'daki aydınlanma ve fikir hareketinin

¹⁰ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. I, s. 454.

¹¹ A. Osman, a. g. e. s. 6, M. M. S. Farhang, a.g.e. C. I, ss. 453 – 457.

etkisini de görmek mümkündür.¹² Böylece Afganistan'da güçlü bir siyasal düşünce ortamı yaratılmıştır. Fakat bir taraftan İngiliz hükümeti ve diğer taraftan da Afganistan yönetiminin yoğun baskısı ile ülke genelinde bir siyasal hareketin yayılmasından söz edemeyiz. Bu hareketler daha çok Kabil ile sınırlı kalmıştır. Ülkede okulların yokluğu ile okuma yazma oranının oldukça düşük olması ve kitle iletişim araçlarının yeteri kadar bulunmaması söz konusu fikirlerin Kabil ile sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, Afganistan basınının tarihsel gelişimini, İngiliz istilası dönemi, monarşi dönemi ve cumhuriyet sonrası şeklinde üç ana kategoride incelemek mümkün.

1) İngiliz İstilas Döneminde Afganistan Basını:

Teorik tanımlar dışında yüzeysel bir bakış açısıyla bakıldığında, genel anlamda basın ve özellikle de gazete her zaman dünya üzerindeki siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer olayları olduğu gibi, günü gününe halka duyurmak ve halkı bilgilendirmek maksat ve gayesi ile genel bir ihtiyaç hizmet etmektedir. Bu anlamda insanların haber alma, okuma ve öğrenme ihtiyaçlarını gideren ve onların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bilgi ihtiyaçlarına katkıda bulunan en önemli bir araç niteliği taşımaktadır.

Ayrıca bir kitle iletişim aracı olarak basın, tarih boyunca toplum iradesinin oluşmasında, bir takım maddi ve manevi çıkar etrafında toplanmasında ve belli bir amaç için örgütlenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Dolayısı ile basın ya da özel anlamda gazete çoğu zaman toplum içinde belli bir duygu, düşünce ve belli bir fikir paylaşımı noktasında her zaman bir kitle iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda okuyucu üzerine yarattığı etki bakımından belli bir kamuoyu oluşturmak için de büyük bir önem arz etmektedir.¹³ Dolayısı ile tarih boyunca bağımsız ve sadece bilgi aktarma

¹² M. M. S. Farhang, a. g. e. C. I, s. 454.

¹³ Ali Murat Vural, *Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın – Kamuoyu İlişkileri, (Eskişehir Basını Örneğinde Bir Uygulama)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Eskişehir – 1997, s. 31

gayesi içinde hareket eden basın organlarının yanı sıra, belli bir siyasi fikir veya belli bir ideolojik eğilimi temsilen halkın bakış açısını etkileyerek belli bir ideoloji etrafına toplanmasını sağlamak amacı ile yayın yapan gazeteler ve diğer kitle iletişim araçları da hiç kuşkusuz mevcut olmuştur.

Bu çerçevede Afganistan'da basın veya farklı bir ifade ile bu ülkedeki kitle iletişim araçlarının dünyadaki gelişmelerden çok sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ülkede basın tarihinin ancak 1868'lere dayandığı bilinmektedir. Bu kapsamda Afganistan'daki ilk gazeteler halkı aydınlatmak ve toplumca duyulan bir ihtiyaca hizmet etmekten ziyade, İngiliz himayesindeki Afgan devletinin yapmış olduğu faaliyetleri, aldığı kararları ve buna benzer devletin kamuya açık faaliyetlerini vasitasız olarak halka ulaştırmak maksadı ile meydana gelmiştir. Fakat zaman zaman basın organlarını yürüten kişilerin olaylar karşısındaki bireysel fikirlerini de yansıtmıştır. Bu nedenle çoğu zaman iktidarın veya sarayın yoğun baskısı ve sansürüne tabi tutulmuştur. Hatta devlet politikasına aykırı yayın yaptığı gerekçesi ile bazı gazetelerin tek sayıdan fazla yayın yapamadığı ve sorumlu kişilerin sınır dışı edildiği bilinmektedir.

1868'e kadar Afganistan'da herhangi bir gazete yayınlanmamıştır. Bu ihtiyaç daha çok İngiliz sömürgesindeki Hindistan'da yayın yapan Farsça gazeteler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu gazeteler, daha çok bölgede İngiliz propagandası yapmak ve İngilizlerin sömürge politikasını meşrulaştırmak amacıyla yayın yapmıştır.¹⁴ Fakat 1868'dan sonra ilk Afgan gazetesinin yayın hayatına başladığı görülmektedir. Bu arada birçok ülkede olduğu gibi Afganistan'da da ilk gazeteler devlet teşebbüsü ile ortaya çıkmış ve tamamen devlet kontrolünde gelişmiştir. Devlet politikasına aykırı yayın yaptığı an durdurulmuştur.

¹⁴ Moinüddin Mehrabi, *Matbuat-e Farsi-yi Davlat-e İngiliz Dar Hind*, Resana (Derg), 12. Yıl, S. 1, ss. 120 – 129.

1. 1) Afganistan'ın İlk Gazetesi: *Ceride-i Kabul (Kabil Gazetesi)*

Yukarıda kısmen söz edildiği üzere 1868'de Kabil'de bulunan Seyid Cemalüddin Afgani, o dönemlerde İngiliz himayesi ile Kabil'i ele geçirerek Afganistan Emiri olan Şirali Han'a bir gazete çıkarılması hususunda öneride bulunmuştur. Ancak Şirali Han, bu ihtiyacın Hindistan'da yayımlanan Farsça gazetelerce karşılandığını ve dolayısı ile İngilizlerin buna müsaade etmeyeceğini öne sürerek karşı çıkmıştır. Fakat Seyid Cemalüddin Afgani bazı üst düzey bürokratları da devreye sokarak Emir Şirali Han'ı buna ikna etmeyi başarmıştır. Böylece Afganistan'ın ilk gazetesi olan ve kısaca *Ceride-i Kabul* (Kabil Gazetesi) adıyla bilinen *Şems'ün Nehar* (Sabah Güneşi) yayın hayatına başlamıştır. Kadrosu ve genel yayın yönetmeni hakkında pek fazla bilgi elimizde bulunmayan bu gazete tek sayı yayımlandıktan sonra durdurulmuştur. Aynı yılda gazeteyi çıkaran Seyid Cemalüddin Afgani ise sınır dışı edilmiştir.¹⁵

Her ne kadar bazı araştırmacılar *Ceride-i Kabul* ile *Şems'ün Nehar* gazetelerini bir birinden ayrı tutarsa da, birçok araştırmacı bu gazetelerin ikisinin de bir gazete olduğunu ve Kabil'de yayın yaptığı için halk arasında Kabil gazetesi anlamına gelen *Ceride-i Kabul* adıyla şöhrek kazandığını öne sürmektedirler. Ayrıca söz konusu gazetenin ilk sayısı yayımlanınca kapatıldığı için ve uzun bir süre sonra farklı kadrolarla yeniden yayımlandığı için iki farklı gazete gibi algılandığı bilinmektedir.¹⁶ Bu noktada gazeteyi çıkaranlara ve bu iki farklı dönemde yayımlanan zaman farkına bakarak biz de iki farklı gazete olarak ele almaya çalışacağız.

Ceride-i Kabul, tek sayı yayınlanmasına rağmen sadece Afganistan'da değil, Farsça konuşan bölgelerde çok ciddi bir ses getirmiştir. İslam birliği, sömürgeye karşı direniş ve cihatın gereksinimleri gibi konuları ihtiva eden bu gazete, yayına başlar başlamaz İngiliz karşıtı bir çizgi izlemeye başlamıştır.

¹⁵ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 1, s. 323, A. Osman, a.g.e. ss. 7 -10.

¹⁶ A. Habibi, a. g. e. s. 92.

Osmanlı topraklarında yayınlanan bazı gazetelerden alıntılar yapılarak ciddi makalelerin tercümeleri de yapılmıştır. Bu nedenle İngilizler hemen devreye girerek Afganistan Emiri vasıtası ile gazeteyi kapatmış ve Seyid Cemalüddin Afgani'yi ülkeden çıkarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Emir Şirali Han aynı yıl (1868) yaz aylarında Seyid Cemalüddin Afgani'yi İran'a sınır dışı etmiştir. Böylece *Ceride-i Kabul* tamamen kapatılmıştır.¹⁷

1. 2) *Şems'ün Nehar (Sabah Güneşi) Gazetesi:*

Basın ve yayın alanında olduğu gibi birçok sahada Afganistan'daki aydınlanma sürecinde ve bir takım fikir hareketlerinin olgunlaşmasında hiç kuşkusuz Seyid Cemalüddin Afgani'nin büyük rolü bulunmaktadır. Her ne kadar Cemalüddin Afgani, İngiliz himayesindeki Afgan yönetimi tarafından sınır dışı edildiyse de, bir takım fikir hareketlerinin tohumlarını bu ülkede ekmiştir. Seyid Cemalüddin'den sonra onun fikirleri üzerine inşa edilen birçok hareketin meydana geldiği bilinmektedir.

Bu dönemlerde Afganistan halkı olabildiğince dünyadaki gelişmelerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Dünyadaki gelişmeleri İngiliz sömürgesindeki Hindistan'da yayınlanan Farsça gazeteler aracılığı ile takip etmeye çalışmışlardır. *Ceride-i Kabul* kapatıldıktan sonra uzun bir süre Afganistan'da herhangi bir gazetenin yayını söz konusu olmamıştır. Ancak bir takım fikir adamları kendi düşüncelerini el yazısı ile bazı bölgelere ulaştırmaya çalışmış ve bir takım "duvar gazeteleri" ile fikirlerini yansıtmışlardır.¹⁸

1873'de Afganistan Emiri Şirali Han, *Şems'ün Nehar* isimli gazetenin yeniden çıkarılması hükmünü vermiştir. Yoğun bir devlet denetiminde yayın yapan bu gazetenin yayın kurulu ve genel yayın yönetmeni hakkında kesin bir bilgi elimizde mevcut değildir. Elimize ulaşan sayılarına göre, on altı sayfadan

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz: M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 1, s. 323, A. Osman, a. g. e. ss. 7 -10.

¹⁸ M. Mehrabi, a. g. mk. Resana, 12. Yıl, S. 1, s. 124.

oluşan gazetenin ilk başta haftada bir yayınlandığı bilinmektedir. Fakat daha sonraki sayıları, sebebi belli olmayan nedenlerden dolayı on beş günde bir yayınlandığı görülmektedir.¹⁹

Daha çok devletin kontrolünde olan *Şems'ün Nehar* gazetesinde yerli haberler, İngiliz himayesindeki Afgan yönetiminin aldığı kararların yanı sıra dünyadaki gelişmeler, İran, Hindistan ve Anadolu gazetelerinde çıkan önemli makalelerin tercümelerine de yer verilmiştir. O dönemler itibarı ile gazeteciliğin pek fazla gelişmediği bu bölgelerde *Şems'ün Nehar* gazetesi önemli bir yer işgal etmiştir.

1. 3) *Serac'ül Ahbar (Haberler Işığı) Gazetesi:*

1 Ekim 1901'de Afganistan emiri Abdurrahman Han vefat edince yerine büyük oğlu Habibullah Han geçmiştir. Devlet ve siyaset işlerine pek fazla vakit harcamayan Habibullah Han'ın bu tutumundan yararlanan bir takım aydınlar, kendi fikirlerini yaymak için yeni bir yol arayışına girmişlerdir. Bu aydınlar, Emir Habibullah Han'ı dünya standardına uygun ve modern bir okul açması hususunda ikna etmişlerdir. Emir Habibullah Han 1903'te kendi adını taşıyan *Darül'ulum-i Habibiye* isiminde bir okulun açılmasına izin vermiştir. Bu okulda öğretmenlik yapmaya başlayan aydınlar, aynı zamanda Emir Habibullah'a çok yakın kişilerdi. Bunlar, sadece Afganistanlı değil aynı zamanda Hindistan'dan sürgün edilen ve Anadolu'dan Afganistan'a gelen bazı aydın kişilerdi. Bunlar söz konusu okulda 1905'te *Cemiyet-i Milli* adı altında örgütlenmişlerdir.²⁰ Bu örgüt üyeleri yukarıda söz ettiğimiz gibi, saraya yakın oldukları için faaliyetlerini daha çok Emir Habibullah Han'ın bilgisi dâhilinde

¹⁹ Basir Ahmad Davlatabadi, *Negahî be Matbuat va Taşakkol-haye Farhangi Dar Afganistan*, Seraj (Dergi), Yıl -1, S. 2, s. 149.

²⁰ A. Habibi, a. g. e. s. 25.

yapmaktaydılar. Kararlarını daha çok İngilizlerin talimatı ile alan Habibullah Han'ın aydınların faaliyetlerine itiraz etmemesi de dikkat çekmekteydi.²¹

1906'da *Cemiyet-i Milli* üyeleri Emir Habibullah'ı bir gazete çıkarılması hususunda ikna etmişlerdir. Bu çerçevede onbeş günde bir yayınlanacak şekilde *Serac'ül Ahbar* isminde yeni bir gazete çıkarmışlardı. Genel yayın yönetmenliğini Mevlevi Abdurrauf isimli bir yazarın yaptığı *Serac'ül Ahbâr* gazetesi başlangıçta sadece bir haber iletim aracı olarak görülmüştü, ancak kısa bir süre sonra meşrutiyetçi propagandalara başlamıştır. Bunun yanında İngiliz sömürge yönetiminin karşısında bir çizgi izlemiştir. Bu nedenle kısa bir süre sonra Afgan yönetimi tarafından kapatılmış, *Cemiyet-i Milli* üyelerinden ve aynı zamanda bu gazetenin kadrosunu oluşturan kişilerin büyük bir kısmı da hapse atılırken, bazıları sürgüne gönderilmiş ve kimileri ise idam edilmiştir.²²

Söz konusu gazete, her ne kadar Afgan yönetiminin yoğun denetimi altında olsa da, genel haberlerin yanında İngilizlere karşı bağımsızlık fikirlerini de işlemeye çalışmıştır. Zaman zaman Anadolu, İran ve Hindistan'daki bir takım bağımsızlık fikirlerini ihtiva eden makalelerin de tercüme edilerek bu gazetede yayımlandığı bilinmektedir. Bu yüzden bölgenin tek hâkimi olarak görülen İngilizler kısa bir süre sonra gazeteyi kapatmışlardır.

Bu arada, *Serac'ül Ahbar* gazetesi kapandıktan sonra her ne kadar basın organı olarak uzun bir süre her hangi bir faaliyet olmadıysa da, bir takım siyasal oluşumların meydana geldiği bilinmektedir. Fakat gizli bir şekilde faaliyet etmeye çalışan bu siyasal oluşumlar kendi hedefleri ile propagandalarını daha çok duvar gazeteleri ve bildiriler aracılığı ile halka yansıtmaya çalışmışlardır.²³

²¹ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a.g.e. s. 333.

²² Daha detaylı bilgi için bkz: Seyid Mesud Pohanyar, *Zuhur ve Sukut-i Meşrutiyet ve Kurbanıyan-i İstibtad Der Afganistan*, Peşaver, 1996, s. 49, M. M. S. Farhang, a.g.e. C. I, s. 453, A. Osman, a.g.e. s. 16.

²³ A. Habibi, a.g.e. s. 47.

1. 4) Mahmud Tarzi ve Serac'ül Ahbar'ın Yeniden Faaliyetleri:

Daha önce Emir Abdurrahman Han döneminde bir takım siyasi faaliyetleri nedeni ile Afganistan'dan sınır dışı edilen ve 1900'de İran'da vefat eden Gulam Muhammed Tarzi'nin oğlu Mahmut Beg Tarzi, bu sıralarda İstanbul'da eğitim görmekteydi.²⁴ Farsça'nın yanında çok iyi Türkçe, Arapça ve Farnsızca öğrenen Mahmut Tarzi, uzun süre İstanbul'da kalarak Avrupa'daki yenilikleri yakından takip etme imkânı elde etmiştir. Eğitimini İstanbul'da tamamlayan Tarzi, bu dönemlerde Anadolu'da meydana gelen meşrutiyetçi hareketten fazlası ile etkilenmiş ve Afganistan'daki meşrutiyetçiler ile yakından ilgilenerek zaman zaman onlarla mektup vasıtası ile fikir alış verişinde bulunmuştur.²⁵

1902'de Emir Habibullah Han, daha önceki hükümetler döneminde sınır dışı edilip vatandaşlıkları ellerinden alınan kişilere yönelik umumi bir af ilan etmişti. Mahmut Tarzi de bu aftan yararlanarak Afganistan başkenti Kabil'e geri dönmüş ve dokuz ay Kabil'de kaldıktan sonra yeniden İstanbul'a dönmüştü. 1905'te Habibullah Han'ın isteği ile yeniden Kabil'e gelen Mahmut Tarzi kısa bir süre sonra tüm ailesini de getirerek kesin dönüş yapmıştır.²⁶

Mahmut Tarzi'nin yeteneklerinden yararlanmak isteyen Emir Habibullah Han, onu sarayın tercüme bürosu başkanı olarak görevlendirmişti. Mahmut Tarzi'nin kendisi de Habibullah Han sarayına girebilmek için zaten fırsat kollamaktaydı. Bu görevi de iyi bir şans olarak değerlendirmiştir.²⁷

Daha sonra Mahmut Tarzi iki kızını da Emir Habibullah Han'ın iki oğlu, (İnayetullah ve Amanullah) ile evlendirerek saraydaki konumunu daha da

²⁴ Mahmut Tarzi'nin Anadolu'daki çalışmalarına yönelik bkz: Süleyman Özmen, *Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılâpçılığı ve Faaliyetleri*, (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, İstanbul 2008, ss. 113 – 119.

²⁵ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 1, s. 453

²⁶ A. Habibi, a.g.e. s. 150.

²⁷ A. Osman, a.g.e. s. 21.

güçlendirmiştir. Tarzi, daha önce kapatılmış olan *Serac'ül Ahbar* gazetesini yeniden yayınlamak için bir takım teşebbüslerde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Ancak 1911'de eğitim bakanı olan damadı Şehzade İna-yetullah Han'ın yardımı ile söz konusu gazetenin yeniden yayınlama iznini alabilmiş ve nihayetinde 19 Aralık 1918 tarihine kadar haftada bir kez olmak üzere, *Serac'ül Ahbar-i Afganiye* adıyla yeniden yayın hayatına başlamıştır.²⁸

Saraydaki konumu nedeni ile adeta dokunulmazlık kazanan Mahmut Tarzi, meşrutiyetçi ve anayasal bir rejime geçiş hususundaki fikirlerini açık bir şekilde söz konusu gazetede yayımlamaya başlamıştır. Tarzi'nin fikirleri kısa süre içinde gerek saray çevresinde gerekse ülkenin diğer bölgelerindeki aydın kitle arasında büyük bir etki yaratmıştır. Tarzi'nin fikirlerinin uzun süre tutulması ve herhangi bir sansüre tabi olmamasının ardında iki temel sebep yatmaktaydı. Bunlardan birincisi, sarayda güçlü bir rolünün bulunmasıydı. İki kızını iki şehzade ile evlendirerek saraydaki konumunu güçlendirmişti. İkinci olarak da hâkim olan sisteme karşı oldukça ihtiyatlı davranmaktaydı. Özellikle de Habibullah Han yönetimine karşı birinci meşrutiyetçilerden farklı düşünmekteydi, onların mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından bir ders çıkararak mücadele yöntemini değiştirmişti. Daha önceki hareketler (birinci meşrutiyetçiler), mücadelerinin birinci hedefi olarak açık bir şekilde Habibullah yönetimini seçmişlerdi, Mahmut Tarzi ise herşeyden önce mücadelesinin haklı olduğuna Habibullah Han'ı inandırmaya çalışmış, asıl hedefin İngiliz sömürmesine karşı olduğunu kendi çalışmaları ile sezdirmiştir. Bu yüzden Tarzi'nin fikirleri saray çevresinden tepki almamakla birlikte zaman zaman İngilizlere karşı savunulmuştur.²⁹

Mahmut Tarzi, kısmen Habibullah Han'ın da desteğini alarak tüm fikirlerini *Serac'ül Ahbar* gazetesinde rahatlıkla yayımlamaya başlamıştır. Kısacası *Serac'ül Ahbar* gazetesi neredeyse tamamen Mahmut Tarzi'nin

²⁸ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 1, ss. 453

²⁹ A. Osman, a. g. e. s. 38.

fikirlerinden ibaretti. Bu yüzden söz konusu gazetenin İngiliz sömürgesindeki Hindistan ve Çarlık Rusya'nın egemeni altındaki Orta Asya topraklarına girmesi bu devletler tarafından yasaklanmıştı.³⁰

Bu arada İkinci meşrutiyetçiler adı ile bilinen Mahmut Tarzi hareketinin temel fikirlerini, İngiliz karşıtlığı oluşturmaktaydı. Bu yüzden Tarzi'nin fikirleri günden güne taraftar toplamaya başlamıştı. Özellikle de gençler ve daha önceki hareketlere rağbet gösteren kitle arasında hızla yayılarak büyük yankılar uyandırmaya başlamıştı. Hatta Habibullah Han'ın iki oğlu ve Mahmut Tarzi'nin damatları Şehzade Amanullah ile Şehzade İnyetullah'ın ikinci meşrutiyetçilerin en faal üyelerinden olduğu da bilinmektedir. Nitekim Amanullah Han dönemi Afganistan tarihinde ikinci meşrutiyetçiler iktidarı olarak da bilinmektedir.³¹

Afganistan'da "Basının babası" olarak bilinen Mahmut Tarzi *Seracü'l Ahbar* gazetesine yayımladığı makaleler ile özellikle Hindistan ve Afganistan'da İngilizlere karşı birçok kitleyi harekete geçirmiştir. Tarzi'nin makaleleri ile hareketlenen kitlelerin birinci dünya savaşı sırasında İngilizlere karşı birer örgüt haline dönüşerek devam ettiği de bilinmektedir.³²

1. 5) *Serac'ül Etfal (Çocuklar Işığı) Gazetesi:*

Bu dönemlerde Mahmut Tarzi'nin faaliyetleri ikinci meşrutiyetçiler arasında açık ve belirgin bir şekilde kendini göstermekteydi. İngilizlere karşı faaliyetleri, sadece *Serac'ül Ahbar* gazetesini ile sınırlı kalmamış, bir süre sonra bu gazeteye ek olarak on beş günde bir yayımlanan *Serac'ül Etfal* isminde yeni bir gazete daha çıkarmıştır. 8 Ekim 1918'de yayın hayatına başlayan *Serac'ül Etfal* gazetesi daha çok gençlere hitap etmekteydi. Özellikle lise öğrencilerine yönelik, basit bir dil ile yayımlanan *Serac'ül Etfal* gazetesi, gençlere gazete

³⁰ A. Habibi, a. g. e. s. 170

³¹ A. Osman, a.g.e. s. 43.

³² Mir Gholam Muhammad Ghoobar, *Afganistan Dar Masir-e Tarih*, 1967, C. 2, s. 725.

okuma alışkanlıklarının yanısıra, daha çok bağımsızlık şuuru, İngilizlere karşı siyasal örgütlenme yöntemleri gibi iddialar ile yayınlanmaktaydı.³³

Genel yayın yönetmenliği Mahmut Tarzi tarafından yürütülen bu gazete, kısa bir süre sonra Afganistan, Hindistan ve hatta İran'da da dağıtılmaya başlanmıştır. Mahmut Tarzi'nin her iki gazetesi de bölge çapında ciddi bir şöhret kazanmıştır. Bu yüzden Tarzi "Afganistan'da matbuat babası" olarak meşhur olmuştur. Fakat 1919'da Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını alınca Mahmut Tarzi, Kral Amanullah Han tarafından Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu yüzden gazetecilik faaliyetleri zorunlu olarak durdurulmuştur.

1. 6) Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Bağımsızlık Mücadelesi ve Basının Faaliyetleri:

Bilindiği üzere 12 Ağustos 1914 tarihinde Avusturya'nın Sırbistan'a saldırması ve 17 Ağustos'ta da Rusya'nın Doğu Prusya bölgelerine girmesi ile birinci dünya savaşı başlamıştı. Bu sıralarda Almanya, Kafkaslar ve Britanya sömürgesinde olan Güney Asya ülkelerinde İngilizlere karşı yeni bir cephe açarak bu bölgelerden İngilizleri sıkıştırmak istemiştir. Bu hedefe ulaşmak için 3 Ağustos 1914'te Almanya ile itifak kuran Osmanlı'nın Hilafet potansiyelinden yararlanmak istemiştir.³⁴ Bu doğrultuda Afganistan sahip olduğu coğrafi konumu sebebi ile önemli rol oynayabilirdi. Dolayısı ile 1914 Eylül ayında Alman ve Osmanlı heyeti, Hindistan topraklarında İngilizlere karşı ve Orta Asya bölgelerinde de Ruslara karşı yeni cephe açmak için İran üzerinden Afganistan'a gelmişlerdir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri ve Osmanlı topraklarında İngilizlere karşı lobicilik yapan bir grup Hindistanlı'nın da bu heyet ile birlikte geldiği bilinmektedir. Heyet görüştükları Afganistan emiri Habibullah Han'a Enver Paşa'nın mektubunu vermiş ve ancak Habibullah Han, Afganistan'ın izlediği "tarafsızlık politikası" gereği, İttihat ve Terakki

³³ B. A. Davlatabadi, a. g. mk. *Seraj* s. 152.

³⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, 10. Baskı, İmge Yayınları, İstanbul 1996, C. I, ss. 367, 368.

hâkimiyetindeki Osmanlı devletinin önerisini kabul etmemiştir. Fakat uzun süreden beri bölgede faaliyet gösteren İngiliz karşıtı hareketler, söz konusu heyetle görüşerek bir takım mahalli ayaklanmaları başlatmışlardır. Bu arada Afganistan emiri Habibullah Han'ın saraydaki çekişmeler yüzünden, İngiliz karşıtı faaliyetlere genelde göz yumduğu da bilinmektedir.³⁵ Bu nedenle özellikle Kazım Bey başkanlığındaki Osmanlı heyeti, birinci dünya savaşının bitmesi ve Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar Kabil'de kalarak, Afgan ve Hindistanlı olan İngiliz karşıtı unsurları örgütlemeye çalışmıştır.³⁶

Bu arada daha önce kısmen işaret edildiği gibi her ülkede basın aynı zamanda kamuoyu oluşturma ve belli bir fikir etrafında halk kitlelerini toplama noktasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede birinci dünya savaşı özellikle İngilizlerin sömürgesinde olan Güney Asya ülkelerinde İngilizlere karşı örgütlerin sömürge karşıtı hareketlerin tetiklenmesi için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bir yandan söz konusu hareketler İngilizlere karşı doğuda yeni bir cephe oluşturmak amacıyla, camiiler ve diğer kalabalık yerlerde dağıttıkları bildirilerle halkı örgütlemeye çalışırken, diğer tarafta ise İngiliz karşıtı makaleleri teksir ederek duvar gazetelerine yayınlamak sureti ile “cihad” çağrısında bulunmaya başlamışlardır. Bu noktada hiç kuşkusuz gazetelere de ciddi görevler düşmüştür.

Bu dönemde Mahmut Tarzi yönetimindeki *Serac'ül Ahbar* ve *Serac'ül Etfal* gazeteleri sömürge karşıtı makalelerin yayınlanmasının yanı sıra İngiliz karşıtı propagandalara da geniş yer vermeye başlamıştır. Bu sıralarda Mahmut Tarzi, *Serac'ül Ahbar* gazetesinde “*heyyal'el felah*” (Kurtuluş için çağrı) adını taşıyan bir makale yayınlarak İngilizlere karşı mücadele çağrısında bulunmuştur. Bu makale bölgede büyük bir yankı yaratırken İngilizler ve yerli Afgan yönetiminin tepkisini çekmiştir. Bu nedenle Mahmut Tarzi Afgan yönetimi tarafından 26 bin rupiye (o dönemde Afganistan para birimi) para

³⁵ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 1, ss. 460 – 464.

³⁶ A. Habibi, a.g.e. s. 130.

cezasına çarptırılmıştır. İddialara göre bu parayı da Mahmut Tarzi'nin damadı ve kral Habibullah Han'ın oğlu şehzade Amanullah Han ödemiştir.³⁷

Bu sıralarda Mahmut Tarzi'nin faaliyetleri ile Afganistan sarayında da kral Habibullah'a karşı ciddi bir muhalefetin ortaya çıktığı bilinmektedir. Sarayda Tarzi'nin iki damadı şehzade Amanullah ile şehzade İnyetullah'ın yanı sıra kralın Kardeşi Nasrullah Han'ın da İngiliz himayesindeki Kral Habibullah'a karşı bir tutum içinde olduğu bilinmektedir. Bunlar Anadolu'dan gelen Kazım Bey ile yakın ilişkide olup bölgedeki İngiliz karşıtı hareketleri desteklemektedirler. Bu muhalif grup kısa sürede *Hizb-i Sırri-yi Derbar* (Sarayın gizli partisi) adı altında örgütlenerek İngiliz karşıtı hareketlere liderlik etmeye başlamışlardır. Hatta Eylül 1916'da bu grubun himayesi ile Kabil'de geçici Hindistan devleti de kurulmuştur.³⁸

Yine aynı şekilde *Serac'ül Ahbar* gazetesinin etrafında birleşen ve ikinci meşrutiyetçiler adıyla bilinen kitlenin faaliyetleri ile gerek Hindistan gerekse Afgan aydınları daha rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu çerçevede, söz konusu kitle kısa bir süre sonra özellikle Hindistan'a yönelik faaliyet eden *El Mücahit* adında bir gazete çıkarmışlar ve bir takım aydın kesimi bu gazete etrafında örgütlemişlerdir.

El Mücahit hareketi aslında İngilizlerin 1803'te Dehli'ye girmesi ile başlayan bir hareketin ismiydi. Dehlevi hareketi adı ile de bilinen bu hareketin asıl kurucusu Şahveli Dehlevi'dir. Bunların asıl amaçları ekonomi ve sosyal düzeni İslam üsuluna göre düzenlenmesi ve İslami bir hükümetin kurulmasıydı. İngilizlerden kaçarak Afganistan'ın güney bölgelerine sığınmış olan Hindistan Müslümanları, Afgan yönetiminin baskısı ile herhangi bir faaliyette bulunamamıştı. İkinci meşrutiyetçiler ile yakın bağlantı halinde olan bu grup *Serac'ül Ahbar* gazetesini gizlice Hindistan'a dağıtılmasını sağlamaktaydılar.

³⁷ A. Habibi, a. g. e. s. 124.

³⁸ Konuya ilişkin bkz: A. Habibi, a. g. e. s. 133.

Birinci Dünya savaşının başlaması ile bahsi geçen grubun destekleri ile *El Mucahit* isimindeki gazeteyi çıkarmışlardır. Genel yayın yönetmenliğinin Muhammed Beşir tarafından üstlendiği *El Mucahit* gazetesinin Hindistan'daki *Kongre* partisi ile de yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmekteydi.³⁹

Bu arada 11 Kasım 1918'de birinci dünya savaşının bitmesinden sonra da Afganistan'daki İngiliz karşıtı hareketler devam etmiştir. Ayrıca Afganistan'daki muhalif gruplar, birinci dünya savaşını Afganistan'ın bağımsızlığını alması için vazgeçilmez bir fırsat olduğunu ve Afgan yönetiminin de bu fırsattan yararlanamadığını ne sürerek Habibullah Han yönetimini sert bir şekilde eleştirmekteydiler. Bu nedenle Habibullah Han'a karşı halkın da tutumu günden güne sertleşmeye başlamıştı. Hatta bu sıralarda Habibullah Han Kabil'i gezerken, arabasına ateş açıldığı bilinmektedir. Daha sonra ateş aan kişinin Abdurrahman Ludin isminde *Seracü'l Ahbar* gazetesinin muhabirlerinden olduğu ortaya çıkmıştı. Habibullah Han'ın otoritesi halk ve devlet içinde o kadar zayıflamıştı ki, Abdurrahman Ludin'i idam etmektan bile aciz kalmıştı. Nihayetinde 1919 kış aylarında Habibullah Han Celalabad'ın Kelleguş bölgesine gittiği bir av sırasında kimliği belirsiz kişi veya kişiler tarafından tabanca ile ldrlmştir.⁴⁰

Habibullah Han'ın öldürülmesinden sonra, bir süre onun kardeşi Nasrullah Han bir takım sorunlar ıkardıysa da başarılı olamamıştır. Aynı yılda Mahmut Tarzi'nin ğrencisi ve damadı olan Amanullah Han babsının yerine geçmiştir. Amanullah Han tahta çıkar çıkmaz 3 Mart 1919'da İngilizlere bir mektup yazarak, Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve kendilerine saldırmak isteyenlere karşı savaşa hazır olduklarını belirtmiştir. 18 Ağustos 1919'da yaptığı bir konuşma ile Afganistan'ın bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Kısa bir süre içerisinde birçok lke Afganistan'ın bağımsızlığını

³⁹ A. Habibi, a. g. e. ss. 120.

⁴⁰ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 1, s. 468.

resmen tanıyınca İngilizler de kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴¹ Bu çerçevede *Serac'ül Ahbar* gazetesinin Afganistan'daki ikinci meşrutiyetin ve bağımsızlık hareketinin mimarı olduğunu söylemek yerindedir.

2) Bağımsızlık Sonrası: Monarşi Dönemi Afganistan Basını:

Gerek İngiliz işgali döneminde gerekse bağımsızlık sonrasında, Afganistan'da basın daha çok belli bir kitlenin örgütsel faaliyetlerinin bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Daha doğrusu Afganistan'da belli bir basın organı etrafında birleşen kitlelerin bir süre sonra siyasal bir harekete dönüştüğü görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu hareketler basının kamuoyu oluşturabilme potansiyelinin yanı sıra basın organının kitleler üzerindeki etkileme özelliğinden yararlanarak başlangıçta kendi faaliyetlerini belli bir basın organı ile başlatmışlardır. Bu hareketlerin genelde devlet muhaliflerinin oluşturduğu gibi, zaman zaman devletin bir faaliyeti olarak da kendini gösterdiği bilinmektedir. Özellikle bağımsızlık sonrasında Afganistan'da basın Kral Amanullah Han'ın reformlarının propagandasını yapmak için en önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan bir takım otoriter rejimler basını kendi tekeline alarak devlet propagandasını yapmak üzere kullanmışlardır.

Küresel anlamda enformasyon alış verişinin daha gelişmediği ve teknolojik açıdan kitle iletişim araçlarının bugünkü seviyede olmadığı 20. Yüzyılın başlarında, özellikle doğu ülkelerinde basın gazete ile sınırlı olmakla birlikte devletin; daha doğrusu monorakların denetim ve kontrolü altındaydı. Özellikle otoriter rejimlerde basın devlet tarafından her zaman kendi “mutlak” iktidarının devamı için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu husus Afganistan'da gerek monarşi döneminde, gerekse cumhuriyet adı ile idare edilen otoriter rejimlerde çok açık ve net bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu dönemlerde Afganistan'da basın, devletin denetiminde olmakla kalmayıp, tamamen devletin

⁴¹ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. ss. 354 – 374.

tekeline varlığını sürdürmüştür. Özel teşebbüsler ile gerçekleşen basın faaliyetleri de dolaylı bir şekilde yine devletin kontrolünde gelişmiştir.

2. 1) Amanullah Han Döneminde Afganistan Basını:

İkinci meşrutiyetçiler dönemi olarak da bilinen Amanullah Han döneminde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda olduğu gibi, yayın ve basına ilişkin de önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Esas itibarı ile Amanullah Han ve ekibi iki temel amaç için mücadele vermişlerdir. Bunlardan biri Afganistan'ın mutlak bağımsızlığıydı ki, Amanullah Han siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra 1919'da bu amaca ulaşmıştır. Diğer de siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra, ülke idaresinde yapılması gereken değişiklikler ile birlikte devlet düzenini meşrutiyet ve parlamenter esaslarına göre değiştirilmesiydi. Bu kapsamda Amanullah Han krallık makamına oturur oturmaz hedeflediği reformları tek tek hayata geçirmeye çalışmıştır. Fakat daha sonra üzerinde durulacağı üzere yapmak istediği reformlar, gelenekselci bir zihniyetin hâkim olduğu Afganistan'da geri tepmiş ve neticede yapılan toplumsal isyanlar karşısında ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ama yine de iktidarı boyunca ülkenin sosyal ve kültürel hayatına kayda değer yeniliklerin getirmiş olduğu söylenebilir.

Amanullah Han, devlet idaresinde yaptığı reformların yanı sıra, ekonomik, sosyal, eğitim ve siyasal alanlarda da dikkate değer değişiklikler ve yenilikler getirmiştir. Bu çerçevede, özellikle 1922'de Avrupa seferlerinden döndükten sonra ilk *Loya Cirga* meclisini davet etmiş ve "*Nezâm-name-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan*" (Afganistan 'Âli Devletinin Temel Yönetmeliği) isminde ilk anayasa niteliği taşıyan belgeyi çıkartmıştır.⁴² Söz konu anayasa ile birlikte "kontrollü" olmak, "devlet ile milletin genel

⁴² Loya Cirga, Afganistan'da geleneksel ayan meclisidir. Her hangi önemli bir konuyu tartışmak ve karara bağlamak üzere, aşiret reisleri ve halk büyüklerinden oluşan bu meclis hükümdar tarafından davet edilir. Loya Cirga Afganistan'ın en üst karar mercii olarak bilinmektedir. Konuya ilişkin bkz: A. Habibi, a. g. e. s. 124.

değerlerine saygı duymak ve devlet ile millete zarar vermemek kaydı ile bir takım siyasi faaliyetlerin yanı sıra basın yayın konusuna da kısmi bir serbestlik getirilmiştir.⁴³

Daha önce sarayın ve belli aristokratların tekelinde olan basın faaliyetleri bu yasa ile birlikte serbestleşmiştir. Böylece Amanullah Han döneminde yerel ve ulusal alanda faaliyet eden yirminin üzerinde gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Fakat bunlardan birçoğu maddi yetersizlikten dolayı sürekliliğini koruyamamış ve kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Bu arada, daha reklam geleneğinin bulunmadığı ve özellikle de okuma kültürünün hâkim olmadığı ülkelerde basın faaliyetlerinin sürekliliklerini koruyabilmeleri için ya devletten ya da herhangi ekonomik veya siyasi kuruluşlardan destek alması en önemli koşullardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Afganistan toplumunun da özellikle 20. Yüzyılın başlarındaki okumuşluk durumuna bakılırsa, hiçbir mali destek almayan yazılı basının uzun süre faaliyet etmesi oldukça zor görülmektedir. Uzun süre faaliyet eden basın organları ise daha çok devletin veya bir takım siyasi kuruluşların desteği ile varlığını sürdürebilmiştir. Bu da hiç kuşkusuz basın özgürlüğünü kısıtlamakla beraber basın organlarına finansal destek sağlayan kuruluşların direk müdahalesine sebep olmuştur. Tüm bunlara rağmen, özellikle 1922'den sonra Kral Amanullah Han'ın Avrupa'ya çıktığı seyahatler sonrasında Afganistan'ın "modernleştirilmesi" çabaları kapsamında basın – yayın hususunda da ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Ancak tüm bu gelişmelerin çoğunun devletin kontrolünde gerçekleştiği bilinmektedir.⁴⁴

Bu çerçevede Amanullah Han döneminde, daha önceleri Muhmut Tarzi öncülüğü ile yayımlanan *Serac'ül Ahbar* gazetesi, ismini *Amân-i Afgan*

⁴³ Afganistan Adalet Bakanlığı, *Nezâm-name-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan*, Kabil, 1922, Madde – 9.

⁴⁴ Konuya ilişkin bkz: Mahmud Guodarzi, *Afganistan Dar Sede-i Bistom*, Shahrvand (e-dergi), S. 638. www.shahrvand.com/638guodarzi.htm, erişim: 02 Ocak 2001.

(Afgan'ın Kurtuluşu) adına değiştirerek tamamen bir devlet gazetesi şeklinde faaliyetlerini sürdürürken, yine Mahmut Tarzi tarafından daha önceden beri faaliyetlerini sürdüren çocuk gazetesi *Serac'ül Etfal* da Avrupa'daki çocuk edebiyatına geniş yer vermek sureti ile eskisinden daha modern bir şekilde yayınlanmaktaydı.⁴⁵

Bu dönemlerde yayın hayatına başlayıp uzun bir süre faaliyetlerini sürdüren gazetelerin başında, *Tolo-yi Afganistan (Afganistan'ın Doğuşu)*, *Ruzname-yi İblag (Bildiri Günlüğü)*, *Ceride-i İttihad* ve *İrşad-i Nesvan (Kadın Gelişimi)* gibi ulusal anlamda yayın yapan gazetelerden söz etmek mümkün. Bu gazeteler arasında özellikle *İrşad-i Nesvan* gazetesi ilk kadın gazetesi olması bakımından Afganistan'ın basın tarihinde ayrı bir yer tutmuştur.

Haftada bir yayınlanan *İrşad-i Nesvan* gazetesi aslında Amanullah Han'ın kız kardeşi Kebirya tarafından 1923'te Afganistan'da ilk kadın hareketi olarak kurulan *Encümen-i Himâyet-i Nesvan (Kadınları Koruma Örgütü)* hareketinin yayın organı olarak bilinmektedir. Bu hareket Afganistan geleneklerine bağlı olarak iş dünyasından siyasal faaliyetlere, eğitimden bürokrasiye kadar kadın erkek eşitliğini savunmaktaydı. Bu hususta batı dünyasından örnekler ile yazılan yazılar bu gazetede yayımlanmaktaydı. Daha sonra bu hareketin Sovyetler Birliği tarafından desteklendiği de bilinmektedir.⁴⁶

Bu grubun faaliyetleri kuşkusuz Afganistan şartları çerçevesinde büyük tepkilere neden olmuştur. Ancak yine de Amanullah Han dönemi boyunca faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. 1928'deki iç isyanlar sonucunda yıkılan Amanullah Han rejimi ile birlikte *Encümen –i Himayet-i Nesvan* hareketi de son bulurken, hareketin önde gelen üyelerinden bir kısmı Sovyetlere sığınarak uzun bir müddet Sovyet topraklarında *İrşad-i Nesvan* gazetesini 15

⁴⁵ A. Habibi, a. g. e. s. 130.

⁴⁶ Konuya ilişkin bkz: Muhammed İsa Fahimi, *Revayet-i Ez Ceryan-hayi Çep Der Afganistan*, Tarh-i Nav, , Ağustos 2009, S. 18 s. 21. Basir Ahmed Davlatabadi, *Şenasname-yi Ahzab ve Ceryan-hayi Siyasi-yi Afganistan*, Kum 1992, s. 27.

günde bir yayınlamaya devam etmişlerdir. Fakat daha sonra söz konusu faaliyetler bilinmeyen nedenlerden dolayı kesilmiştir.⁴⁷

Amanullah Han döneminde faaliyete başlayan diğer bir gazete de, zaman zaman bir takım siyasal baskılar nedeni ile durdurulmuş ise de günümüze kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüş olan *Anis* gazetesidir. 1927'de Muhiddin Anis tarafından yayın hayatına başlayan *Anis* gazetesi ismini de sahibinin soy isminden almıştır. Amanullah Han'ın reformlarını destekleyerek devlete yakın bir çizgide olmasına karşın, tamamen bağımsız ve özel teşebbüsler ile çıkan bir gazete olması bakımından Afganistan'ın basın tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Başlangıçta 12 sayfada 15 günde bir resimsiz olarak yayınlanan bu gazete, sekizinci sayısından itibaren resimli ve haftada bir yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca sayfa sayısı da 12'den 16'ya çıkarılmıştır. Bu gazete 1930'dan sonra (Nadir Han Döneminde) devletin bir yayınına dönüşerek günlük olarak yayınlanmaya başlamıştır.⁴⁸

Bu dönemlerde ulusal anlamda yayın yapan gazetelerin dışında bir takım yerel gazeteler de faaliyete başlamıştır. Bunların en önemlileri; *İttihad-i Meşriki* (Celalabad bölgesinde yayın yapmaktaydı) ve *Bidar-i Belh* (Kuzeydeki Belh vilayetinde), *İttifak-ı İslam* (Batıdaki Herat'ta yayınlanmaktaydı) gibi gazetelerdi. Bunlar uzun süre yayın faaliyetine devam etmekle beraber, yakın il merkezlerine de dağıtılmaktaydı. Bu gazeteler devletin kontrolünde ve devletin bölgedeki faaliyetlerinin haberlerini kamuoyuna duyurmaktaydılar.

Kral Amanullah Han döneminde bahsi geçen gazetelerin dışında yine devlet tarafından bir takım dergilerin de yayın faaliyetlerine başladığı görülmektedir. Bunlar daha çok meslek dergileri olup, uzmanlık sahalarına

⁴⁷ Fayyaz Nacimi, *Nuhostin Szaman-hai Çep-i Radikal-i Afganistan*, Tajikperss, <http://www.tajikpress.com/historical/historical.html>, erişim: 18 Ekim 2009.

⁴⁸ Basir Ahmad Hüseyinzade, *Ruzname-yi Anis-i Afganistan Haştad Sala Şod*, BBC Persian News, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/story/2007/05/070505_s-anis-anniversary.shtml, erişim: 06 Mayıs 2007.

ilişkin dünyadaki gelişmeleri kamuoyu ile paylaşmaya çalışmaktaydı. Bunun yanında devletin de konu ile ilgili faaliyetlerini konu edinmekteydiler. Bu dergiler; Milli eğitim bakanlığı tarafından ayda bir çıkarılan *Marif-i Maarif* ve Sağlık Bakanlığı tarafından çıkarılıp sağlık konusundaki gelişmeleri ihtiva eden *Mücelley-i Sıhıyye* gibi dergilerdi.⁴⁹

Kral Amnullah Han döneminin sonlarına doğru, 1928'de başkent Kabil'de sınırlı bölgelerde yayına başlayan radyo yayını bir devrim niteliğindedir. Başlangıçta halkın pek kavrayamadığı bu yeni teknoloji Kral Amanullah Han'ın adeta guru kaynağı olmuştur. Fakat elektrik olmadığı için radyo dinlemek belli aristokrat ailelerin yapabildiği bir işti. Tek spiker ile yarım saat kısa dalga üzerinden Kralın haberlerini yayınlayan radyoda nadiren Hint Müzikleri de çalmaktaydı.⁵⁰

Yukarıda bahsedildiği üzere, Anadolu'da eğitim gören Mahmut Tarzi'nin fikirlerinden büyük ölçüde etkilenen Kral Amanullah Han, Afganistan'da birçok alanda yenilikler getirmeye çalışmıştır. Ancak yapılan reformlar halk arasında ters tepkiye sebep olmuş ve kıs bir süre içinde bölgesel isyanlara zemin hazırlamıştır. Sonuçta Kabil'in kuzeyindeki Kelekan bölgesinde yaşayan ve Tacik kökenli Habibullah Kelekani'nin yapmış olduğu isyanları neticesinde 1928'de Amanullah Han yönetimi yıkılmıştır.⁵¹

Hiç kuşkusuz Amanullah Han Afganistan'da birçok alanda olduğu gibi basın sahasında da ciddi yenilikler getirmeye çalışmıştır. Ancak Amanullah Han'ın yapmış olduğu tüm reformlar kendisinden sonra tarihe karışmıştır. Basın alanındaki faaliyetler de uzun süre bir takım otoriter rejimlerin baskısı ile durdurulmuştur.

⁴⁹ B. A. Davlatabadi, a. g. m. *Seraj*, 1. yıl S. 2, s. 152

⁵⁰ <http://fa.wikipedia.org>, erişim: 5 Nisan 2013.

⁵¹ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, 2008, a.g.e. ss. 418 -426.

2. 2.) Nadir Han Döneminde Afganistan Basını:

1928 Habibullah Kelekani isyanı neticesinde Amanullah Han yönetimi yıkılmıştı. Belli bir devlet tecrübesine sahip olmayan Habibullah Kelekani'nin hükümet sınırları Kabil ve Kabil'in kuzeyindeki bazı bölgeler ile sınırlıydı. Dokuz ay hâkimiyette kalan Kelekani döneminde ülke genelinde tamamen bir otorite boşluğu yaşanmaktaydı. Amanullah dönemindeki tüm reformlar "ahlaksızca" olarak değerlendirilerek kaldırılmıştır. Bu yüzden Kelekani döneminde sosyal veya siyasal alanda her hangi bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir.⁵²

Bu dönemlerde Afganistan'da yaşanan otorite boşluğu birçok bölgesel liderlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1929'da Nadir Han devletin kontrolünü ele geçirerek yeniden merkezi otoriteyi sağlamıştır. Eski meşrutiyetçi hareketine mensup olan Nadir Han, önceleri Genelkurmay Başkanı ve sonra Paris Büyükelçisi olarak Amanullah Han devletinde görev yapmıştır. Daha sonra Amanullah Han ile fikri ihtilafa düşerek görevden alınan Nadir Han, Afganistan'da isyanlar başlayınca, Paris'ten Afganistan'a dönmüş ve güney bölgelere yerleşmiştir.⁵³ Bir yıllık mücadeleden sonra 15 Ekim 1929'da Kelekani hâkimiyetine son vererek 1933'e kadar kendi hâkimiyetini sürdürmüştür. 8 Kasım 1933'te Abdulhaluk isimli genç bir öğrenci tarafından öldürülmüştür.⁵⁴

Muhammed Nadir Han iktidarı ele geçirince devlet erkânı önünde kendisini yeni hükümdar olarak ilan ederken, kardeşi Muhammed Haşim Han'ı başbakan ve diğer kardeşi Şahmahmut Han'ı da başbakan yardımcısı ve harbiye bakanı olarak atamıştır. Diğer taraftan devletin üst düzey yönetimine kendi

⁵² Kelekani yönetimine ilişkin bkz: A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. ss. 442 – 450. Ghubar, a. g. e. C. 2, ss. 898 - 902. M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, ss. 564 – 567.

⁵³ Nadir Han'ın daha önceki faaliyetlerine ilişkin bkz: M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 574.

⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz: Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s. 269. Z. Tanin, a. g. e. s.74. A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a.g.e. ss. 521 – 524. M. M. S. Farhang a. g. e. C. 2, s. 605. Ghubar, a.g.e. C.2, s. 1050.

akrabalarını getirerek, adalet ve dışişleri bakanlıkları dışında hükümeti nerde ise tamamen kendi ailesinden oluşturmuştur. Ayrıca, Nadir Han'ın üç kardeşi, Muhammed Aziz Han, Muhammed Haşim Han ve Şahmahmut Han da kendilerini saltanatta ortak olarak görmekteydiler.⁵⁵

Amanullah Han reformlarına karşı bir tutum izleyen Nadir Han, ayrıca hükümet dışındaki tüm sosyal ve siyasal faaliyetleri de durdurmuştur. İlk olarak daha önce adından söz ettiğimiz ilk kadın kuruluşu olan Encümen-i Himayet-i Nesvan hareketini durdurup, bu hareketin yayın organı olan *İrşad-i Nesvan* gazetesini kapatmıştır. Kadınların çalışması ve hatta okumasını da yasaklamıştır. Amanullah Han döneminde faaliyete başlayan bir takım siyasal ve sosyal faaliyetlerde bulunan kişilerin birçoğunu hapse atarken, büyük bir kısmını da idam ettirmiştir. Bir kısım aydınlar ise ülkeyi terk ederek yurt dışında kısmen faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır.⁵⁶

Diğer taraftan Nadir Han Eylül 1930'da kendisine yakın olan çok sınırlı sayıdaki insanların katılımı ile Loya Cirga meclisini toplamış ve bu toplantıda Nadir Han hükümdarlığı onaylanmakla birlikte Amanullah Han dönemindeki anayasanın yürürlükten kaldırılmasına ve yeni anayasanın düzenlenmesine karar verilmiştir. Ekim 1931'de *Üsul-i Devlet-i Aliye-yi Afganistan* adı ile 110 maddelik yeni bir anayasa çıkarılmıştır. Devletin kontrolü dışında tüm siyasi ve kültürel faaliyetler bu anayasa ile durdurulmuştur. Ayrıca bu anayasa, bir "milli şuradan" söz yürütmekteydi, ama bu milli şuranın hükümdarın fermanı ile oluşacağı ifade edilmekteydi. Böylece tüm yetkiler hükümdar ve kardeşlerine verilmek sureti ile tamamen otoriter bir rejim kurulmuştur.⁵⁷

Bu dönemde basının da Amanullah Han dönemindeki parlaklığını görmek mümkün değildir. Tüm ülkede iki gazete, iki adet karma ve iki adet de

⁵⁵ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, s. 591. M. G. M. Ghubar, a.g.e. C. 2, s. 957.

⁵⁶ M. İ. Fahimi, Tarh-i Nav, a. g. m. s. 22, Nacimi, Tajikperss, a. g. m. 18 Ekim 2009.

⁵⁷ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, s. 592, M. G. M. Ghubar, a.g.e. C. 2, ss. 987 – 1001.

belli alanla ilgilenen dergi devletin kontrolünde yayınlanmaktaydı. Daha önce bahsettiğimiz *Anis* gazetesine el konarak devletin bir yayın organı olması şartı ile faaliyetlerini sürdürürken, kültür bakanlığı tarafından *Islah* adıyla yeni bir gazete de yayın hayatına başlamıştır. Ayrıca daha önce İngilizlere karşı Mahmut Tarzi'nin yayınladığı *Heyâlel Felah* adındaki bir makaleden esinlenerek aynı ismi taşıyan bir dergi yayınlanmıştır. Bu dönemde yayınlanan diğer bir dergi de Kabil adını taşıyan popüler bir dergidir. Bunların yanında belli meslek isimlerini taşıyan *edebiyat* ve *iktisat* dergileri de bu dönemlerde faaliyet eden basın organlarındandır. Bunların dışında tamamen Peştü dilinde sadece Kandahar'da yayınlan *Kandahar* dergisi ve Herat Belediyesi tarafından çıkarılan *Belediye* dergisi de en önemli yerel dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Amanullah Han döneminde başlayan radyo yayını da, "İslamiyet fikirlerine aykırı" olduğu gerekçesi ile bu dönemde durdurulmuştur.⁵⁸

Tamamen otoriter bir idare biçimi ile hüküm süren Nadir Han 8 Kasım 1933'te öldürülünce 16 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir tahta çıkmıştır. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Nadir Han'ın tüm kardeşleri kendilerini hükümete ortak olarak gördükleri için kabinede hiç bir değişiklik getirilmemiştir. Her ne kadar kral olarak Muhammed Zahir Şah görülse de devletin tüm kontrolü amcaları Haşim Han ve Şahmahmut Han'ın elindeydi. En önemli kararlar Zahir Şah'ın amcalarının onayı ile alınmaktaydı. 1950'lere kadar Afganistan'da Nadir Han'ın yönetim biçimi aynen devam etmiştir. Bu yıllardan sonra devlet idaresi başta olmak üzere, devletin ekonomi ve siyasal alanlarında olduğu gibi kültür politikasında da bir takım değişiklikler getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede basın yayın konusunda da bir takım yenilikleri görmek mümkün.

⁵⁸ *Nezam-e Matbuat Dar Davra-ye Saltanat-i Muhammad Nadir Han va Zendani Şodan-i Pişgaman-e Conbeş-i Meşrutiyet va Jornalisani-i Afganistan*, Afghan Scholar, http://afghan-scholar.blogspot.com/2008/01/blog-post_7176.html, erişim: 14 Ocak 2008.

2. 3) Zahir Şah'ın İlk Başarısız “Demokrasi” Deneyimi ve Basın:

Uzun süre Kral Muhammed Zahir Şah babasının kurduğu otoriter idare biçimini amcalarının yardımı ile sürdürmeye çalışmıştır. Fakat ikinci dünya savaşının patlak vermesi ile meydana gelen gelişmeler ve savaşın sonucunda oluşan bir takım fikir akımları direk ya da dolaylı bir şekilde Afganistan'ı da etkilemiştir. Bu nedenle Kral Zahir Şah idare biçiminde bir takım revizyon yapmak mecburiyetinde kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşında Afganistan devleti tarafsızlığını ilan ettiyse de dünyadaki yeni gelişmeler ve değişen yeni siyasal dengelerden kendi nasibini almıştır. Bu çerçevede, 1945'lerden sonra bölgedeki Sömürgeci devletlere karşı, özellikle de İngiltere'ye karşı yapılan mücadeleler olumlu sonuç vermeye başlamıştır. Bu da bölgede bir takım özgürlükçü zihniyetlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, bu sıralarda dünyadaki ekonomik bozukluklar dolaylı olarak Afganistan'ı da etkilemiştir. Özellikle de gıda maddeleri fiyatlarının artması, Afganistan'da hükümet karşıtı bir takım protestolara sebep olmuştur. Bu da gittikçe halk ile devlet arasında büyük bir mesafenin açılmasına sebep olmuştur. Dönemin başbakanı Muhammed Haşim Mayvandal ise halk ile devlet arasındaki sorunun çözümünü şiddette aramaya başlamıştır. Bu da hali ile dünya kamuoyunun tepkisine neden olmuş ve bu nedenle Afganistan devleti özellikle BM başta olmak üzere diğer uluslararası örgütler ve büyük devletlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.⁵⁹

Dolayısı ile Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah iç ve dış politikaları doğrultusunda acil kararlar almak üzere harekete geçmiştir. Bu kapsamda 1946'da başbakan Muhammed Haşim Mayvandal, Kral Zahirşah tarafından istifaya zorlanmış ve onun yerine Şah Mahmut Han'ı başbakan olarak atamıştır. Şah Mahmut Han kendi hükümetini kurar kurmaz, oluşan muhalefeti azaltmak ve dünya kamuoyundan olumlu not alabilmek için, daha ilk konuşmasında o

⁵⁹ Z. Tanin, a. g. e. s. 83.

güne kadar Afganistan halkının hiç duymadığı ve bilmediği demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü gibi sözleri kullanmaya başlamış ve bunun uygulanmasına dair bir takım vaatlerde bulunmuştur. Başbakanın bu sözleri özellikle aydın çevrede büyük bir alkışla karşılanmıştır.⁶⁰

Hemen ertesi yıl 1947’de Afganistan devleti belediyeler kanununu çıkarmış ve buna göre belediyelerin seçimle gelmesini yasallaştırmıştır. Bu kanun ilk olarak Kabil’de ve daha sonraları diğer büyük illerde uygulanmaya başlanmıştır.⁶¹ Diğer taraftan daha önceleri devlet tarafından tayin edilen veya ismarlama seçimler ile seçilen meclis üyeleri 1949’da halk oylaması ile seçilmiştir. Bu seçimlerde, ülkenin farklı bölgelerinden bir takım aydın ve siyasi kişilerin aday gösterilerek meclise girdikleri de bilinmektedir.⁶² 1950’ye gelindiğinde Afganistan’ın yeni Meclisi “Basın - yayın ve Siyasi Partiler” Yasasını çıkarmıştır. Böylece yeniden siyasi oluşumların yanında özel basın – yayın organlarının da faaliyetlerine zemin hazırlanmıştır. Afganistan’da demokrasi dönemi olarak bilinen bu dönemlerden itibaren yeni siyasi oluşumların yanında yeni basın faaliyetleri de resmen başlamıştır.⁶³

Yeni basın yasasının çıkarılması ile Afganistan basınında daha önce hiç görülmemiş gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu yasanın çıkarıldığı ilk iki yıl içerisinde elliden fazla gazete ve derginin yayın hayatına başladığı görülmektedir. Fakat bu basın organlarının çoğunun bir takım siyasal örgütlerce bir propaganda aracı olarak kullandığı ve hatta çoğunun da bazı örgütlerin yayın organı olarak faaliyet ettiği dikkat çekmektedir. Bu dönemde Afganistan’daki basın faaliyetlerini yine söz konusu yasa ile faaliyet serbestliği kazanan siyasal faaliyetler ile paralel ilerlediğini söylemek mümkündür.

⁶⁰ M. G. M. Ghubar, a. g. e. C. 2, s. 1098.

⁶¹ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 658.

⁶² M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, s. 659.

⁶³ Z. Tanin, a. g. e. ss. 84, 85.

Bu arada, söz konusu dönemdeki basın faaliyetlerine geçmeden önce şu hususu da belirtmekte fayda vardır: Afganistan'ın kuzey komşusu olan Sovyetler Birliği daha Amanullah Han döneminden itibaren Afganistan içerisinde bir takım solcu hareketleri desteklemekteydi. Öte yandan, Sovyetlerin bu ataklarına karşı Çin Halk Cumhuriyeti de seyirci kalmamış ve kendi menfaatleri doğrultusunda başka bir grubu desteklemeye başlamıştır. Ayrıca, daha önce eğitim almak amacı ile Mısır'a giden bir takım öğrenciler, Müslüman Kardeşler ideolojisini benimseyerek ülkeye dönmüş ve bir takım gizli faaliyetlere başlamışlardır. Diğer taraftan ikinci dünya savaşı etkisi ile de yeni siyasi fikirler ve ideolojiler o dönemdeki aydın gençler arasında yayılmaya başlamıştır. Şah Mahmut Han'ın demokratikleşmeye geçiş çabaları tüm bu grupların siyasi faaliyetlerinin önünü açmış ve bir birine zıt farklı siyasi oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶⁴

Bu bağlamda söz konusu siyasi oluşumların ideolojik eğilimleri çerçevesinde, Marksist, İslamcı ve Diğer olmak üzere üç ana kategoride incelenmesi mümkün. Daha sonraki dönemlerde, Marksist ideolojisini benimseyenler, Moskova ve Pekin fraksiyonları olarak kendi aralarında ayrılırken, İslamcı gruplar ise mezhep bağlamında gruplaşmışlardır. Son dönemlerde ülkedeki siyasi gruplar arasında, çıkar ilişkileri ve çıkar çatışmaları çerçevesinde zaman zaman birleşmeler ve ayrılmaların da yaşandığı görülmüştür. Tüm bu siyasal eğilimler “demokratikleşmeye geçiş” diye tanımlanan bu dönemlerdeki basın faaliyetlerinin içeriğini oluşturmuştur. Dolayısı ile bu dönemde Afganistan basınının bağımsızlığından söz etmek oldukça güçtür. Basın faaliyetleri ya devletin taraftarı ya da devlete muhalif olan grupların himayesinde gelişmiş ve her iki tarafta da basın etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısı ile bu dönemlerde Afganistan'daki basın devlet denetimindekilerin dışında tamamen siyasal bir amaç doğrultusunda faaliyet etmiştir. Bu nedenle 1950'deki yasa ile

⁶⁴ Muhammed Yasin Nesimi, *Revabit-i Parlaman bâ Hükümet-ha-ye Afganistan Der dehe-yi Demokrasi*, Kabil, 2005, ss. 19 – 23.

özgürleştirilen basın ve siyasi partiler Afganistan'daki monarşi devletin bekası için önlenemez bir tehlike haline gelmiştir. Dolayısı ile 1954'te Kral Zahir Şah tarafından yayınlanan kanun hükmündeki bir kararname ile yeniden siyasal faaliyetler ve basın özgürlüğü tamamen yasaklanmıştır.

Bu çerçevede 1950 – 1954 yılları arasındaki basın faaliyetlerine bakacak olursak, devlet yayınları ve devlete karşı yayınlar şeklinde iki ana kategoride incelememiz mümkün. Amanullah Han döneminden itibaren yayın hayatına devam eden *Radyo Kabul (Kabil Radyosu)* ve Nadir Han döneminde devletleştirilen *Anis* gazetesi bu dönemlerde devletin bir haber ajansı haline gelerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunların dışında *Payâm-e Emruz*, *Saba*, *Ayna*, *Afgan Voles* gibi gazeteler de devletin kontrolünde ve denetiminde gelişmiştir. Bunların dışındaki gazetelerin tamamının belli bir siyasal ve ideolojik amaçla faaliyet ettiği bilinmektedir.⁶⁵ Bu çerçevede Muhammed Zahir Şah dönemi 1950 – 1954 yılları arasındaki, devlet dışı gazetelere göz atacak olursak, şu şekilde kategorize etmek mümkün:

2. 3. 1) Nedâ-yi Halk: Gazeteden Siyasi Partiye

Şah Mahmut Han'ın başbakanlığı sırasında çıkartılan yeni basın ve siyasi partiler yayasının yürürlüğe konduğu yıl (1950) Doktor Abdurrahman Mahmudi tarafından *Neda-yi Halk* adı altında faaliyete başlayan ilk sol eğilimli gazete olduğu bilinmektedir. Sahibinin tıp doktoru Abdurrahman Mahmudi'nin olduğu ve genel yayın yönetmenliğinin de Abdulhamid Mübariz'in yaptığı bu gazete, sol görüşlü bir takım insanları kendi etrafına toplamıştı. Gazetenin kurucusu Dr. Mahmudi aynı zamanda bu dönemde Kabil'den Afganistan Parlamentosuna seçilmiştir. Bu nedenle fiilen siyasal faaliyetlere başlayan Mahmudi, kurduğu gazeteyi de siyasal bir partiye dönüştürmek istemiş ve 1952'de gazete etrafında toplanan ekibi ile birlikte *Hizb-i Halk* (Halk Partisi)

⁶⁵ B. A. Davlatabadi, a. g. m. Seraj, 1. yıl S. 2, s. 153.

adı altında resmen faaliyete başlamışlardır. Bu dönemden itibaren *Neda-yi Halk* gazetesi ise söz konusu partinin yayın organı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶

2. 3. 2) Vatan Gazetesi ya da Vatan Partisi:

Bu dönemlerde ülkenin bazı aydın kitlesi kendi faaliyetlerini daha kalıcı kılmak amacı ile bir takım basın yayın faaliyetlerine başlamışlardır. Fakat ülkedeki siyasal hareketlilik basın organlarının tarafsız kalmasına pek müsait değildi. Bu yüzden çoğu basın faaliyetleri kısa bir süre sonra birer siyasal kuruluş dönüşmüştür. Bu çerçevede 1949 Parlamento seçimlerinde Kabil'den milletvekili seçilen ünlü tarihçi Mir Gholam Muhammed Ghubar, daha çok parlamentodaki faaliyetlerinin propagandasını yapmak maksadı ile 1950'de *Vatan* gazetesini çıkarmıştır. Aynı yılda yine Afganistan'ın ünlü tarihçilerinden biri olan Mir Muhammed Sıddiq Farhang'ı genel yayın yönetmenliğine getirmiştir.⁶⁷

Gazetenin sahibi Mir Gholam Muhammed Dhubar, zaten siyasi amaçları için kullanmak istediği gazeteyi 1951'de siyasi partiye dönüştürmüş ve partinin ismini de *Hizb-i Vatan* (Vatan Partisi) olarak seçmiştir. *Vatan* gazete/partisi sosyal demokrat bir çizgide olup sosyalizm veya demokrasiyi Afganistan şartlarına göre benimsenmesi gerektiğini ve bu ülkenin iç dinamiklerine uyarlanması gerektiğini savunmaktaydılar.⁶⁸

2. 3. 3) Engar Gazetesinden Voles Gazetesine:

Yeni basın ve siyasi partiler yayasının yürürlüğe konduğu yılın hemen ardından 1951'de yayın hayatına başlayan *Engar Gazetesi* ilk sol eğilimli bir gazetedir. Bu gazete, aslında Afganistan'daki ilk sol hareketi olarak 1947'de örgütlenmeye başlayan ve 1950'de siyasal bir parti olarak resmiyet kazanan

⁶⁶ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 661

⁶⁷ M. G. M. Ghubar, a. g. e. C. 2, s. 1128.

⁶⁸ M. G. M. Ghubar, a. g. e. C. 2, s. 1134.

Veys Zelmiyan (uyanık gençler) partisinin bir yayın organı olarak faaliyete başlamıştır. Bu partinin en önemli kurucularından biri olan Faiz Muhammed Han Engar, 1951’de kendi soy ismini taşıyan *Engar* gazetesini çıkarmış ve partinin tüzüğü ile tüm parti propagandalarını bu gazete aracılığı ile yayınlamaya başlamıştır.⁶⁹ Fakat yayına başlar başlamaz Zahir Şah yönetimini sert dille eleştirmeye başladığı ve açıkça Sosyalist propagandalar yaptığı için aynı yılda (1951) devlet tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerinde söz konusu parti üyeleri çok geçmeden aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet eden *Voles* (ulus) isimli gazeteyi çıkarmışlardır. Daha doğrusu *Engar* gazetesi kendi ismini *Voles*’e değiştirmiştir. Fakat kısa bir süre sonra, devletin “önlem” politikaları kapsamında *Voles* gazetesi de kapatılmıştır.⁷⁰

2. 3. 4) İlk “Demokrasi” Deneyiminin Kısa Bir Değerlendirmesi:

Daha önce kısmen işaret edildiği üzere Afganistan toplumu gelenekçi bir toplum olmakla birlikte İslam dininden asla taviz vermeyen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle geleneksel ve dini değerlerine aykırı olan her türlü devlet ya da devlet dışı hareketlere karşı çabuk örgütlenen bir yapıya sahiptirler. Bu kapsamda Amanullah Han döneminden itibaren Sovyetler Birliğinin desteği ile başlayan bir takım solcu hareketler 1950’deki siyasal partilerin faaliyetlerini serbestleştiren yasa ile resmen ve açık bir şekilde faaliyete başlarlarken, bu hareketlere karşı özellikle halk tabanı daha güçlü olan bir takım İslami hareketler de ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu İslami hareketler, Mısır’da eğitim görüp Kabil Üniversitesine hoca olarak yerleşen bazı profesörler tarafından liderlik edilmiş ve daha düzenli hareketler haline getirilmiştir.

Mısır’daki El Azhar Üniversitesinden mezun olup Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak giren bu kişiler, Seyit Kutup ve Mehmet Kutup gibi Mısır’daki *Müslüman Kardeşler* hareketinin liderlerinin

⁶⁹ M. Y. Nesimi, a.g.e. s. 19.

⁷⁰ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, s. 664.

kitaplarını çevirerek bir takım öğrencileri etkilemeye başlamışlardır. Özellikle ülkede hız kazanan komünist faaliyetlerine karşı bir takım gençleri örgütleyerek siyasi faaliyetlere başlamışlardır.⁷¹

Bu dönemlerde İslami hareketler hızla yayılan komünist ideolojisine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar başlangıçta *Nahzet-i İslami* (İslami Hareket) adıyla örgütlenerek devletten ziyade ülkedeki sol örgütlere karşı mücadeleyi başlatmışlardır. Bir süre sonra daha çok Kabil Üniversitesi öğrencilerinin oluşturduğu ve bu hareketin gençlik kolu şeklinde faaliyet eden *Cevanan-i Müselman-i Afganistan* (*Afganistan Müslüman Gençleri*) hareketi de ortaya çıkmıştır. Bu gençler daha sonraları Afganistan'ın siyasi tarihinde bir dönüm nokta oluşturabilecek kapasiteye ulaşan en güçlü bir hareket olarak Sovyet işgaline karşı direniş hareketini oluşturmaktadırlar.⁷²

Diğer taraftan yine aynı yıllarda İran'ın Kum ve Irak'ın Necef kentlerindeki ünlü Şii okullarında eğitim gören bir takım gençler ülkeye geri dönerek Afganistan'daki Şii gençleri örgütlemeye çalışmışlardır.

Bu dönemlerde ortaya çıkan sol ve sağ kavgaları Afganistan'daki mevcut sorunların temelini oluşturmaktadır. Tüm bu gruplar başkent Kabil başta olmak üzere ülkenin tüm büyük kentlerinde bir biri ile çatışarak siyasal istikrarsızlığa sebep olmuşlardır. Bu gruplar yayınladıkları basın organlarının yanında bildiriler ve gösteriler ile halkı yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu sebepten Afganistan devleti, 1950'de çıkarılan basın ve siyasal faaliyetleri serbestleştiren yasayı 1954'te yayınladığı bir kararname ile feshetmiştir. Böylece ilk "demokrasi" tecrübesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Devletin bu kararı özellikle aydın çevrelerde büyük tepki uyandırırken, devlet içerisinde de bir takım fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca söz

⁷¹ Z. Tanin, a. g. e. s. 134

⁷² M. M. S. Farhang, 1993, a.g.e. C -2, s. 755.

konusu yasayı çıkaranlar hala milletvekili olarak görevde olduğu ve bazılarının fiilen birer siyasi parti lideri veya üst düzey üyesi olduğu için devlete ciddi baskı yapmaya çalışmışlardır. Bu yüzden Kral Zahir Şah kanun hükmündeki kararnamesini yeniden gözden geçirme gereği duymuştur. Fakat bu sefer, otoriter rejimden yana olan bir takım aristokratların baskısına maruz kalmıştır. Uzun tartışmalar sonrasında muhalif grupların baskıları ağır basmış ve bunun üzerinde Kral Muhammed Zahir yeni düzenlemeler yapmaya karar vermiştir. 1 Ekim 1964'te bir takım düzenlemeler ile yeni “*siyasi partiler ve özgür basın*” kanunu çıkartılmıştır. Afganistan'da “demokratikleşme sürecinin ikinci devri” olarak bilinen bu dönemde basın faaliyetleri yeniden başlamıştır.⁷³

2. 3. 4) İkinci “Demokrasi” Deneyiminde Basın Faaliyetleri:

İkinci dönem demokratikleşme deneyiminde de aynen birinci dönemde olduğu gibi adeta siyasal basın çılgınlığı yaşanmıştır. Bu dönemde daha önce faaliyet eden bir takım siyasal örgütlerin basın faaliyetlerine yenileri de eklenmiştir. Kimi zaman aynı siyasal görüşe sahip olan kişiler bir takım görüş ayrılıklarına düşerek kendi saflarını ayırırken, kimi zamanda yeni çehreler yeni sloganlar ile gündeme gelmeye başlamıştır. Fakat tüm faaliyetler genellikle büyük şehirler ile sınırlı kalmıştır. Taşradaki sıradan halk ise Kabil başta olmak üzere büyük şehirlerdeki gelişmelerden çoğu zaman habersizdiler. Zaten bu dönemlerdeki tartışmaların belli bir siyasal kültüre sahip olmayan ve okuma yazma oranı çok düşük olan halk tarafından kavranıp anlaşılması da oldukça güçtü. Bu nedenle sol hareketler ile birlikte sosyal demokratlar ve bir takım liberaller faaliyetlerini daha çok şehir merkezlerine yoğunlaştırırken, sağ eğilimli siyasal İslamcılar daha etkili bir yöntem kullanmışlardır. Bunlar basını kendi propagandaları için bir araç olarak kullanmaktansa, bizzat insan gücünden yararlanmış ve camiiler başta olmak üzere halkın uğrak yerleri olan bölgelerde propaganda yöntemini kullanmışlardır. Bu nedenle Afganistan'daki sol eğilimlilere karşı en güçlü hareketler taşra bölgelerden başlamıştır. Nitekim

⁷³ M. İ. Fahimi, a. g. m. *Tarh-i Nav*, s. 24

1992’de siyasal İslam örgütleri Afganistan’da iktidarı ele geçirdiklerinde, taşra kültür ve zihniyetini büyük şehirlere taşımışlardır. Böylece özellikle büyük şehirlerde yoğun bir kültür çatışması başlamıştır. Bu sebepten büyük şehirlerde yaşayan insanlar, fiziksel baskıların yanı sıra bir takım psikolojik baskılara da maruz kalmışlardır. Bundan dolayı büyük şehirlerdeki insanlar evini barkını satarak yurt dışına çıkmak zorunda kalmışlardır.

1 Ekim 1964’te çıkarılan yeni yasa ile yeniden başlayan siyasal rekabetler, söz konusu siyasal örgütler tarafından etkili bir propaganda aracı olarak kullanılan basına açıkça yansımaya başlamıştır. Bu yansımalar halka intikal ettiğinde ise sosyal çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda ikinci dönem “demokrasi” deneyimindeki basın faaliyetleri de aynen birinci dönemde olduğu gibi “siyasal basın” faaliyetleri haline gelmiştir. Bu dönemde de bağımsız basından söz etmek neredeyse imkânsızdır.

2. 3. 5) Vahdet Gazetesi: Cebhe-i Milli’nin Yayın Organı

1954’ten beri saray içerisinde bir takım muhalif hareketler başlamıştı. Bu kapsamda Kral Zahir’in reform girişimlerine karşı çıkıp bağımsız hareket etmeye çalışan ilk saray mensubu Kral Muhammed Zahir’e çok yakın olan ünlü şair ve yazar Halilullah Halili olmuştur. Halili 1966’da saraya yakın olan bir takım yazar ve şairleri örgütleyerek *Cebhe-i Milli* (Ulusal Cephe) adı altında yeni bir parti kurmuştur. Daha çok İslami eğilimde olan bu parti aynı yılda *Vahdet* adıyla bir gazete çıkarmıştır. Haftada bir yayınlanan bu gazete, haftalık haberlerin yanında daha çok İslami makaleler yayınlamaya başlamıştır. Bir süre sonra *Vahdet* gazetesi partinin önüne geçerek *Cebhe-i Milli* partisi *Vahdet* adıyla tanınmaya başlanmıştır. *Vahdet* gazetesi Kabil’de yayınlanmasına karşın yakın illere de dağıtılmaktaydı.⁷⁴

⁷⁴ M. M. S. Farhang, a.g.e. C. 2, s. 755.

2. 3. 6) Halk ve Perçem Gazeteleri ya da Demokratik Halk Partisi⁷⁵

1 Ocak 1965'te Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmel, Hafizullah Emin ve Sultanali Kışmand gibi Afganistan siyasi tarihinde adlarından söz ettiren kişiler tarafından *Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan* (Afganistan Demokratik Halk Partisi) kurulmuştur. Nur Muhammed Taraki liderliğinde kurulan bu parti aşırı sol eğilimde olup bir süre sonra *Halk ve Perçem* adları ile iki fraksiyona ayrılmışlardır. Aslında partinin her iki fraksiyonu da kendisine Demokratik Halk Partisi (Hizb-i Demokratik-i Halk) adını vermekteydi. Fakat Babrak Karmel ve Nur Muhammed Taraki arasında yaşanan anlaşmazlıkla iki ayrı gazete çıkarmışlar ve kısa bir süre içinde iki ayrı fraksiyonlar haline gelmişlerdir.

Bu arada Nur Muhammed Taraki liderliğindeki Halk fraksiyonu 1978'de bir darbe ile iktidarı ele geçirmiş ve 1979'de Sovyetler Birliği Babrak Karmel'i destekleyerek siyasal iktidara gelmesini sağlamıştır. Aynı yılda da Babrak Karmel'in daveti ile Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmişlerdir.

Demokratik Halk Partisi kuruluşunun hemen ardından ülkedeki siyasal geleneğe bağlı olarak kendi propagandalarını yapmak üzere bir gazete çıkarma kararı almışlardır. Fakat 1950'deki siyasi partiler yasasından farklı olarak 1964'teki düzenlemede siyasi partilerin basın yayın faaliyetleri yapma ve dolayısı ile gazete çıkarabilme hakları kısıtlanmıştı. Bu nedenle çıkarılacak olan gazetenin sahibi olarak belli bir kişinin gösterilmesi zorunluydu. Bu yüzden söz konusu gazetenin kimin adına çıkarılacağı hususu büyük tartışmalara neden olmuştur. Tartışmalar, sadece gazetenin sahibi üzerine değil, aynı zamanda gazetenin adı, şekil ve muhtevası üzerine de yoğunlaşmıştır. Nur Muhammed Taraki ve ona yakın olanlar söz konusu gazetenin *Halk* adı ve manşetlerinin de kırmızı rengi kullanılmasından yanayken, Babrak Karmel ile bir grup ise bu

⁷⁵ Bu bilgilerin çoğu, söz konusu partinin kurucu üyelerinden olan Sultanali Kışmand'ın kitabına dayanmaktadır. Sultanali Kışmand, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi*, (3cilt), 2. bsk. Kabil, 2003, C. 1, s.140.

fikre karşıydı. Uzun tartışmalar sonunda Nur Muhammed Taraki'nin fikirleri ağır basmıştır. Neticede 10 Nisan 1966'da, sahibinin Nur Muhammed Taraki ve genel yayın yönetmeninin de Barek Şefii'nin olduğu *Halk* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin adı ve muhtevası ile başlayan fikri ayrılıklar, daha sonra Demokratik Halk Partisinin bölünmesine sebep olmuştur.⁷⁶

Demokratik Halk Partisinin yayın organı şeklinde faaliyet edecek olan gazete üzerindeki tartışmalar nihayetinde parti içerisinde bölünmeye sebep olmuştur. Bu nedenle 1968'de Babrak Karmel fraksiyonu *Perçem (Bayrak)* adını taşıyan kendi gazetelerini çıkarmıştır. Bundan sonra Afganistan halkı arasında Nur Muhammed Taraki fraksiyonu *Halki* adı ile tanınmaya başlanırken, Babrak Karmel fraksiyonu ise *Perçemi* adı ile bilinmeye başlanmıştır.⁷⁷

Demokratik Halk Partisi adına faaliyet eden her iki gazetede de güncel olayların yanında özellikle Sovyetler Birliğinde komünist düşüncelerini içeren önemli yazılar Afganistan'daki yerel dillere çevirilerek yayımlanmaktaydı. Her iki gazete de sosyal adalet, eşitlik ve proletarya gibi kavramları fazlası ile işlemekteydi.

2. 3. 6) Maocu Fikirlerin Yansıtıcısı: Şule-i Cavid Gazetesi

Demokratik Halk Partisinin kurucu üyelerinden biri olan Abdurrahman Mahmudi'nin kardeşi Abdurrahim Mahmudi, bir süreden beri bazı okumuş gençleri örgütleyerek Maocu fikirleri yaymaya başlamıştır. Bu ekip 1964'te Abdurrahim Mahmudi liderliğinde *Hizb-i Demokratik-i Navin* (Yeni Demokratik Parti) isminde yeni bir hareketi başlatmıştır. Maocu ideoloji etrafında birleşen bu grubun çok aşırı tutumları dikkat çekmekteydi. Bu nedenle diğer aşırı sol hareketleri gibi halk arasında pek fazla taraftara sahip değildiler.

⁷⁶ S. Kıştımand, a. g. e. C.1, s. 154.

⁷⁷ M. İ. Fahimi, a. g. m. Tarh-i Nav, s. 26.

Kuruluşundan itibaren parti içinde de bir takım fikir ayrılıkları yaşanmaktaydı. 1967’de bu ekipten bir kısmı Demokratik Halk Partisi *Halk* fraksiyonu saflarına geçerken bir kısmı da partinin adını *Sazman-i Cevanan-i Mutarakki* (Gelişmiş Gençler Örgütü) olarak değiştirerek faaliyetlerine devam etmiştir. Aynı zamanda *Sazman-i Cevanan-i Mutarakki* örgüt adına yayın yapacak bir gazetenin çıkarılmasına karar vermişlerdir. Böylece Abdurrahim Mahmudi adına *Şule-yi Cavid* isminde bir gazete çıkarmışlardır. Bu örgüt kısa bir süre sonra diğer partilerde olduğu gibi, halk arasında yayın organı olan *Şule –yi Cavid*’in kısaltması ile (Şuleyî) tanınmaya başlanmıştır.⁷⁸

Şule-yi Cavid gazetesi halkın örf ve adetleri başta olmak üzere dini değerlerini dikkate almaksızın Mao ideolojisini radikal bir biçimde propagandasını yapmaya başlamıştır. Bu nedenle kısa bir süre sonra devlet tarafından kapatılmıştır.

2. 3. 7) Afgan Millet Gazetesi: İlk Etnik Milliyetçi Fikrin Temsilcisi

Bu gazete de bu dönemlerde Afganistan’daki diğer gazeteler gibi siyasi bir partinin yayın organı şeklinde faaliyet etmekteydi. Bilindiği gibi bugünkü Afganistan - Pakistan sınırları 1893’te İngiliz sömürgesindeki Hindistan ile tampon bir bölge olan Afganistan sınır olarak İngiliz ve Rus devletleri tarafından çizilmiştir. Bu sınır çizilirken, bölgede yaşayan etnik coğrafya dikkate alınmamış ve Peştun kavimlerinin tam ortasından ikiye bölünmüştür. 1947’de Pakistan’ın kurulmasından sonra bölgedeki tüm Peştunları birleştirerek Afganistan’a katma fikirleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Fikirlerini bu idea üzerine inşa eden bir grup 8 Mart 1966’da Ghulam Muhammed Farhad liderliğinde *Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat* (Afgan Sosyal Demokrat Partisi) adı altında bir parti kurmuşlardır. Aynı yılda parti lideri söz konusu partinin yayın organı şeklinde faaliyet eden *Afgan Millet* gazetesini çıkarmıştır. Bir süre sonra bu parti, parti lideri Ghulam Muhammed Farhad’ın *Afgan Millet* isimli

⁷⁸ Z. Tanin, a.g. e. s. 133

gazetesinin adıyla tanınmaya başlamıştır. Daha sonra parti mensuplarının kendileri de bu ismi ikinci bir isim ya da partinin kısaltma ismi olarak kullanmaya başlamışlardır.⁷⁹

Afgan Sosyal Demokrat Partisinin fikirlerini yayımlayan *Afgan Millet* gazetesi başlangıçta “büyük Peştunistan” veya “büyük Afganistan” sloganları ile ortaya çıkararak bir nevi etnik milliyetçiliği körüklemeye çalışmıştır. Ancak sosyalizmi de uzak bir ide olarak kendi hedefleri arasında tutmuşlardır. Daha sonraları bu parti etnik milliyetçilik söylemlerini kısmen azaltmış ve komünizm düşüncelerini içeren sloganlar ile halkın karşısına çıkmaya başlamıştır.⁸⁰

1964’te düzenlenen yasa ile hızla çoğalan siyasal fikirler basın aracılığı ile büyük şehirlerde ciddi anlamda etki yaratırken, yine aynı yasaya dayanarak faaliyet eden siyasal İslamcılar da özellikle kırsal kesimlerdeki halk arasında faaliyetlerini sürdürerek halkı devlete karşı örgütmeye çalışmışlardır. Bu dönemlerde özellikle şehir merkezlerindeki aydın kitle arasında zaman zaman cumhuriyet söylemleri de gündeme gelmeye başlamıştır.

Diğer taraftan Kral Muhammed Zahir Şah’ın kuzeni Serdar Muhammed Davut Han 1950’den beri devlet kabinesindeki bir takım bakanlar ile birlikte *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Partis) adı altında bir parti kurarak faaliyet etmekteydi. 1964’ten sonra Davut Han açıkça cumhuriyet rejimini savunmaya başlamıştır. Bunun bu fikirleri hiç kuşkusuz ülkedeki tüm siyasal örgütlerin arzuladığı bir şey olmasına rağmen kimse dile getiremezdi. Davut Han kraliyet ailesine mensup olduğu için dokunulmazlığı vardır. Bu yüzden fikirlerini diğer siyasal örgütlerden daha cesur bir şekilde dile getirebiliyordu.

⁷⁹ M. İ. Fahimi, a. g. m. Tarh-i Nav, s. 24

⁸⁰ S. Kıştımand, a. g. e. C. 1, ss. 137, 138.

1973'e gelindiğinde, Kral Muhammed Zahir'in yurt dışında olduğu bir sırada Davut Han ülkedeki özellikle sol eğilimli siyasal partiler ile işbirliği yaparak sesiz bir darbe ile hükümete el koymuştu. 17 Temmuz 1973'te cumhuriyet rejimini ilan edilmiştir.⁸¹

3) Cumhuriyet Dönemi:

Daha önce kısmen bahsedildiği gibi Serdar Muhammed Davut Han 1950'de *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Parti) adı altında siyasal bir örgüt kurarak bir takım bakanlar başta olmak üzere birçok bürokrat ve aydın kitleyi kendi yanına çekmişti. Kralın akrabası olması nedeni ile saraydaki potansiyelinden yararlanarak hükümet ve ordu içine sızmaya başlamıştı. Her ne kadar Kral Muhammed Zahir kuzeni Davut Han'ın siyasal faaliyetlerini önlemek için onu başbakanlık görevine kadar yükseltmişse de, Davut Han'ın faaliyetlerini engelleyememişti. Çünkü Davut Han Afganistan siyasal sisteminde her zaman birinci kişi olma peşindeydi. Bu doğrultuda Afganistan'ın ünlü tarihçilerinden olup bu dönemlerde siyasette ve bürokraside aktif rol alan Mir Muhammed Sıddiq Farhang, Davut Han'ın kişiliği ile ilgili şu tespitte bulunmaktadır:

*“Serdar Muhammed Davut Han, politikada veya devlet kademelerinde hiç bir zaman ikinci sırada olmaktan hoşlanmazdı. Onun en büyük özelliği, ülkede ikinci adam olmayı her hangi bir köyde birinci adam olmaya tercih ederdi. Bu yüzden kafasında kral olma havasını taşımaktaydı. Dolayısı ile amcasının oğlu kral Muhammed Zahir ile araları zaman zaman bozulmaktaydı.”*⁸²

1970'lerden sonra Davut Han, Kral Zahir tarafından dışlanan ve hatta büyük bir baskıya maruz kalan sol partiler ile işbirliği yapmıştı. Sol partilerin

⁸¹ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. s. 560.

⁸² M. M. S. Farhang, a. g. e. C .2, s. 792.

de desteği ile ordu ve polis teşkilatı başta olmak üzere devletin tüm stratejik kurumlarına nüfuz etmişti. 1972'ye gelindiğinde önlenemez bir halde güçlenmişti. Ülkedeki solcu gruplar da Davut Han'ın ailevi potansiyelinden yararlanarak devlet içine nüfuz etmek istemekteydiler. Diğer taraftan Davut Han bu dönemlerde tüm siyasal oluşumların desteğini almak için cumhuriyetçi söylemler ile gündeme gelmeye başlamıştı. Bu yüzden bazı İslamcı örgütlerin de desteğini almayı başarmıştı. Fakat Davut Han, İslami oluşumlardan ziyade solcularla işbirliği yapmayı tercih etmekteydi. 1973'te devletim tüm kurumlarına nüfuz eden Davut Han taraftarları ile en büyük müttefikleri solcular devletin tüm kurumlarını ele geçirmişlerdi. 17 Temmuz 1973'te Kral Muhammed Zahir'in İtalya ziyareti sırasında bir darbe ile hükümete el koyarak monarşi döneminin bittiğini ve Afganistan'da cumhuriyet esaslarının geçerli olduğunu ilan etmişti.⁸³

Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Serdar Muhammed Davut Han, iktidara gelmeden önce sürekli demokratik değerlerin temini, siyasal tercih ve düşünce özgürlüğünden söz etmekteydi. Bu nedenle neredeyse tüm siyasal oluşumların desteğini almıştı. Fakat iktidara geldikten sonra kabinenin açıklanması ile ilginç bir tablo ortaya çıkmıştır. Davut Han'ın kendisinin Cumhurbaşkanlığının yanı sıra, aynı zamanda Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Dışışleri Bakanı olarak ilan edilmesi Davut Han'a karşı birçok soru işaretine sebep olmuştu.⁸⁴

Davut Han iktidara gelir gelmez ilk olarak kendisinin de mensubu olduğu kraliyet ailesinden kurtulmak istemiştir. Bu yüzden kendisi için en büyük tehdit olarak gördüğu eski başbakan ve kendi amcası Haşim Mayvandval'ı 22 Eylül 1973'te idam etmişti.⁸⁵ Davut Han kendi ailesinden kurtulduktan hemen sonra da İslamcı grupları temizlemeye karar vermişti. Bu

⁸³ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. s. 560

⁸⁴ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 801.

⁸⁵ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. s. 567.

çerçeve *Nehzet-i İslami* lideri Profesör Gulam Muhammed Niyazi 1974'te tutuklanarak hapse atılmış ve daha sonra idam edilmişti. Bu hareketin önde gelen liderleri Pakistan'a sığınarak oradan Davut Han'a karşı mücadele etmeye başlamışlardır.⁸⁶

Davut Han kendi otoriter rejimini sağlamlaştırdıktan sonra bu kez en büyük müttefiki olan solculara yönelik baskı uygulamaya başlamıştı. Bu kapsamda 1976'dan itibaren koalisyon ortakları olan solcu bakanları ve üst düzey bürokratları görevden uzaklaştırmaya ve bir takım baskılar yapmaya başlamıştı. Çoğunluk devletın tüm sinir merkezlerine yerleşmiş olan solcular Davut Han'a karşı açıkça mücadele etmeyi sürdürmüştür. Ayrıca daha önce *Halk ve Perçem* isimleri ile iki ayrı fraksiyonda faaliyet eden *Demokratik Halk Partisi*, Davut Han'ın aşırı baskısına karşı 1977'de birleşmişlerdir.⁸⁷ Buna karşı *Demokratik Halk Partisi* kanadına mensup 700 kişinin Davut Han tarafından hapse atıldığı bilinmektedir. Ancak tüm bu baskılara rağmen solcular Sovyetlerden de büyük destek alarak faaliyetlerini sürdürmüş ve hatta bu baskılar solcuların daha da organize olmasını sağlamıştır. Nihayetinde Nisan 1978'de Sovyetlerin de desteği ile askeri bir darbe sonucunda Davut Han'ı öldürerek Komünist rejimini ilan etmişlerdir.⁸⁸

3. 1) Davut Han Döneminde Afganistan Basını

Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Davut Han ülkede imar ve şehirleşme hususunda önemli çalışmalar yapmasına karşın, siyasal faaliyetler, düşünce ve ifade özgürlüğünün önüne büyük bir engel oluşturmuştur. Daha önce kısmen söz edildiği gibi Davut Han iktidara gelmeden önce yaptığı konuşmalarda, demokratik değerler ve düşünce özgürlüğünden söz ederek birçok siyasal ve

⁸⁶ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, ss. 812, 813.

⁸⁷ S. A. Kışmand, a. g. e. C. 1, ss. 265, 280

⁸⁸ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. s. 586.

kültürel çevreleri etkileyerek onların desteğini almıştı. Fakat kendi otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra fikirlerine değişiklik görülmektedir. Hatta Aralık 1976'da Kabil radyosuna yaptığı bir konuşmada, siyasi partililerin ulusal menfaatlerden ziyade kendi partilerinin menfaatleri için çalıştıkları gibi ülkede farklı fikirlerin ortalıkta söylenmesinin ulusal menfaatlere zarar vereceğini ve dolayısı ile her bir fikri faaliyetin devletin kontrolünde olması gerektiğini dile getirerek düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlamıştır.⁸⁹

Diğer taraftan Davut Han, Afganistan'da “cumhuriyet esaslarına göre” yeni bir anayasa düzenlemek amacı ile 1976'da bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyon uzun çalışmalar sonucunda Davut Han'ın isteği ile yeni anayasayı düzenleyerek Davut Han'a sunmuşlardır. Davut Han söz konusu anayasanın onayı için Afganistan'ın geleneksel meclisi *Loya Cirga* (Büyük Şura) meclisini davet etmiş ve bu meclis 31 Ocak – 13 Şubat 1977 tarihleri arasında devam eden toplantısında Davut Han anayasasını onaylamıştır. Söz konusu anayasanın 40. maddesinde devlet düzeninin tek partili bir düzen olduğu hükmü yer alırken, farklı maddelerinde de medya dâhil tüm iletişim araçlarının devletin kontrolünde olduğu hükümleri yer almaktaydı. “Devletin kurduğu parti dışında siyasal faaliyetlerde bulunmak veya devlet kontrolü dışında fikri faaliyetler yapmak anayasa ihlali olarak değerlendirilir ve bu faaliyete bulunanlara karşı hukuki işlem yapılır” hükmü ile tüm düşünce ve ifade özgürlüğü tamamen yasaklanmıştı.⁹⁰

Bu yeni anayasanın onayından hemen sonra Şubat 1977'de Davut Han, kendi liderliği ile *Hizb-i İnkılab-i Milli* (Ulusal İnkılâp Partisi) adlı yeni bir parti kurmuştur. Bu partinin tüzüğünden teşkilatına kadar, daha önce 1950'de Davut Han tarafından kurulan *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Parti) ile aynı olması dikkat çekmekteydi. Fakat tek amacı diğer partilerin

⁸⁹ A. Mucaddadi – F. Mucaddadi, a. g. e. s. 572.

⁹⁰ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 831.

faaliyetlerini kısıtlamak ve buna karşı Davut Han hükümetinin bekasını sağlamaktı.⁹¹

Davut Han döneminde basın organlarını da tamamen devletleştirdiği görülmektedir. Hiçbir basın – yayın organında hükümeti eleştiren tek bir satırın yazıldığı görülmemektedir. Amnullah Han döneminde kurulan Kabil Radyosu (radyo Kabul) daha da modernleştirilerek neredeyse tam gün yayın yapmaya başlamıştı. Radyonun haberleri daha çok devletin faaliyetlerine ve Davut Han'ın icraatlarına ayrılmıştı. Bu dönemlerde Hint müziklerinin yanı sıra Afganistan müziği de çok sık çalmaya başlamıştı. Ayrıca çocuklara yönelik masal programlarına da yer verilmişti. Davut Han hükümetinin son dönemlerinde ilk defa Afganistan halkı televizyon kanalı ile tanışmışlardı. 1978'de deneme yayınına başlayan televizyon kanalı kısa bir sürede günde bir saat yayınlanmaya başlamıştı. Daha önce Kabil radyosu adıyla bilinen kurum, bu tarihten sonra Afganistan Radyo Televizyon idaresi adını alarak “kültür ve basın – yayın” bakanlığına bağlanmıştı. Başlangıçta Kabil'in belli bölgeleri ile sınırlı olan televizyon yayını yeterince elektrik olmadığı için yayın kapsamı alanında da yeterince izlenememekteydi. Ama yine de Afganistan basınında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekte.⁹²

Ulusal anlamda yazılı basın da çok sınırlı sayıdaydı. Nadir Han döneminde devletleştirilen *Anis* gazetesi günlük düzenli olarak basılmaktaydı. Bunun dışında haftada bir yayınlanan *Burhan* gazetesi Davut Han döneminin mahsulü olarak görülmektedir. Diğer taraftan Davut Han kendi faaliyetlerini tüm ülke çapına duyurmak ve halkın devletin icraatlarından haberdar etmek amacı ile haftalık bir takım yerel haber bültenleri de çıkartmaya başlamıştır. Bunların bir çoğu bazen de aylık olarak basılmaktaydı. Bu haber bültenlerinde zaman zaman bir takım makaleler de yer almaktaydı. Bunlar daha çok

⁹¹ B. A. Davlatabadi, a. g. e. s. 256.

⁹² TV kanalına ilişkin bkz: *Radyo-televizyon-e Milli-yi Afganistan*, Wikipedia, (e- ansiklopedi), <http://fa.wikipedis.org>, Erişim: 8 Nisan 2013.

yayınlanan ilin adıyla çıkartılmaktaydı. *Ceride-i Belh*, *Ceride-yi Bamyan*, *Ceride-i Uruzgan*, *Cavzcan* ve *Taharistan* gibi nültenler devlet tarafından yayınlanan en önemli yerel haber bültenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bunlar yerel olmasına rağmen, daha çok merkezi hükümetin propagandasını yapmaktaydı. Ayrıca bu bültenlerin her biri yayınlanan illere yakın olan bölgelere de düzenli olarak dağıtılmaktaydı. Öte yandan bu dönemlerde ilk defa Farsça ve Peştunca'nın yanı sıra bir takım yerel diller ile de bazı haberler söz konusu bültenlere yer almaya başlamıştı.

Sonuç itibarı ile Davut Han döneminde düşünce ve ifade özgürlüğü tamamen kısıtlanmışsa da, özellikle ilk TV kanalının açılması ve Farsça ile Peştunca dışında diğer yerel dillerle nadiren de olsa haber yayını yapılmasına izin verilmesi bakımından bir takım ilklerden söz edilebilir. Bu da Davut Han'a karşı büyük bir sempatiye sebep olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. 2) Demokratik Halk Cumhuriyeti Dönemi ve Afganistan Basını

Daha önce işaret edildiği üzere Afganistan'da en güçlü solcu hareketi olan Demokratik Halk Partisi, Davut Han'ın kendilerine yönelik baskıları nedeni ile yeniden birleşmiş ve ülkenin tüm sinir merkezlerine nüfuz etmişlerdi. Hatta 1978'de ordunun tamamen solcuların eline geçtiği bilinmektedir. 27 Nisan 1978'de gerçekleşen komünist darbesine karşı Davut Han'ın yakın arkadaşları ve ailesi ile birlikte direnmeye çalıştığı bilinmektedir. Fakat bu direniş sadece bir gün devam etmiştir. 28 Nisan 1978 akşam saatlerine Davut Han tüm aile fertleri ve arkadaşları ile birlikte solcu subaylar tarafından öldürülmüştür. Böylece Davut Han dönemi tamamen kapanmış ve Demokratik Halk Partisi devri başlamıştır.⁹³

⁹³ Z. Tanin, a. g. e. s. 225.

Başlangıçta hükümetin kurulması hususunda Demokratik Halk Partisinin *Halk* ve *Perçem* fraksiyonları arasında ciddi tartışmalar meydana gelmiş ve bu yüzden bir türlü hükümet kurulamamıştı. Fakat daha sonra darbenin gerçek mimarları olan askerler de *Halk* fraksiyonunu destekleyince 1 Mayıs 1978’de hükümet Halk fraksiyonu tarafından kurulmuş ve *Perçem* fraksiyonu ise tamamen dışlanmıştı. Böylece ülkenin tek partisi olan Demokratik Halk Partisi kendi arasında yoğun bir mücadeleye girişmiştir.⁹⁴

Nur Muhammed Taraki liderliğinde iktidar olan *Halk* fraksiyonu hükümetteki tüm kilit bakanlıklar ve önemli yerlere *Halk* fraksiyonuna mensup kişileri yerleştirmeye başlamışlardır. Başlangıçta bir takım görevlere getirilen *Perçem* fraksiyonuna mensup kişiler kısa bir süre içinde görevden alınmaya başlanmıştır. Bu da yeniden *Halk* ve *Perçem* fraksiyonlarının bölünmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda daha sonra *Perçem* fraksiyonunun lideri Babrak Karmel bir röportajında kendilerinin kullanıldığını ve hükümet kurulurken perde arkasında *Halk* grubu ile askerlerin anlaşıldığını açıkça dile getirmiştir.⁹⁵

Halk fraksiyonu iktidara gelir gelmez aşırı bir sol propagandası ile halkın büyük bir tepkisini almaya başlamıştır. Bu dönemlerde, Sovyetlerin de yoğun desteği ile eskisinden daha da modernleştirilen Televizyon ve radyo kanallarında Sovyet lideri Brejnev’den “büyük lider” diye bahsedilmeye başlanmış ve tamamen halkın genel değerlerine karşı bir siyasal tutum içine girilmiştir. Hükümetin bu tavrına tepki gösterenlere de şiddetle karşılık vermiştir. Bu nedenle ülkenin tüm bölgelerinde mahalli ayaklanmalar başlamıştır. Buna karşı yeni hükümet de şiddet uygulamalarını artırmış ve hatta toplu katliamlara başvurmuştur. Tüm siyasal faaliyetlerin yasaklandığı bu dönemde siyasal faaliyet edenler de ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu nedenle yeni hükümete karşı İslami örgütlerin yanında, daha ılımlı solcuların da

⁹⁴ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 869

⁹⁵ Piyer Alen,– Deter Cley, *Kaplan-i Afgan, Hakikat-i Tecavuz-i Şurevi Ber Afganistan*, (Far. Çev.) Abdurrahim Ahmed Pervani, Kabil, 2004, s. 62.

silahlandığı görülmektedir. Bu kapsamda Halk fraksiyonu iktidarının ilk yılında (1978) yine bir solcu hareket olan Sitem-i Milli liderleri Bahruddin Bahis ile Tahir Badaşi'yi yakalayarak idam edildiği bilinmektedir.⁹⁶

Tüm bu olaylardan sonra büyük halk ayaklanmalarının ardından, Afganistan ordusu da büyük gruplar halinde İslamcı gruplara katılmaya başlamıştır. Bu nedenle Afganistan'daki Komünist hükümet hızla zayıflamaya başlamıştır. Demokratik Halk Partisinin birinci hamisi olan Sovyetler Birliği de Afganistan'daki siyasi gidişattan endişe duymaktaydı. Tüm bu olayların sorumlusu olarak ve hatta Demokratik Halk Partisinin parçalanmasına sebep olarak *Halk* fraksiyonunun genel başkan yardımcısı Hafızullah Emin gösterilmekteydi. Bu yüzden Hafızullah Emin'in her geçen gün Sovyetler ile arasının açıldığı bilinmektedir. Nitekim Eylül 1979'da Taraki'nin Moskova seferi sırasında Sovyet lideri Brejnev, Taraki'ye Hafızullah Emin'in partiden ihraç edilmesini ve hatta devlet görevinden de alınmasını talep etmiştir.⁹⁷ Dolayısı ile Taraki bu tarihlerden sonra Hafızullah Emin'e karşı açık bir cephe almaya başlamış ve hatta bir konuşmasında Emin için '*partide bir kanser hastalığı*' ifadesini kullanmıştır. Nihayetinde iki lider arasındaki rekabet düşmanlık derecesine ulaşmıştır. 14 Eylül 1979'de Sovyetler Birliğinden gelen bir heyetin gözleri önünde iki lider korumaları arasında silahlı bir çatışmanın çıktığı da bilinmektedir.⁹⁸

İktidardaki solcuların iki lideri arasındaki rekabet hızla arttığı bir dönemde, Nur Muhammed Taraki, Sovyetler tarafından destek alırken, Hafızullah Emin ise yine ordu içerisinde nüfuz etmeye çalışmıştır. 15 Eylül 1979'da Hafızullah Emin gizli bir darbe ile Nur Muhammed Taraki'den iktidarı almış ve kendisini Cumhurbaşkanı, Başbakan ve aynı zamanda parti lideri olarak ilan etmiştir. 8 Ekim 1979'da Kabil Radyosunda Nur Muhammed

⁹⁶ Z. Tanin, 2005, a.g.e. s. 247.

⁹⁷ P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 150.

⁹⁸ Z. Tanin, 2005, a.g.e. s. 271.

Taraki'nin öldüğü haberi duyulmaya başlamıştı. Fakat daha sonraları Taraki'nin Hafizullah Emin adamları tarafından boğularak öldürüldüğü öğrenilmiştir.⁹⁹

Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde, geleneksel Sovyet sistemi çerçevesinde tep partili bir sistem olduğu gibi tüm siyasal faaliyetler “anayasa ihlali” gibi algılanmakta ve siyasal faaliyetlerde bulunanlara karşı “hukuki işlem” adıyla idam veya ömür boyu hapis cezası uygulanmaktaydı. Özgür basın faaliyeti de “halkın zihnini karıştırmak” şeklinde değerlendirilir ve bu yüzden yasaklanmıştır. Bu dönemlerde Afganistan basını tamamen devletin kontrolünde olup düşünce ve ifade özgürlüğünden söz etmek mümkün değildi. Sovyetlerin desteği ile geliştirilmiş radyo yayınları günde 16 saat (08.00 – 22.00) sürmekteydi. Tek televizyon kanalı olan devlet televizyonu ise 6 saat (16.00 – 22.00) yayın yapmaktaydı. Radyo ve televizyon haberlerinde devletin propagandası dışında tarafsız bir haber izlemek ya da duymak mümkün değildi. Bu yüzden halk daha çok BBC, DW ve Amerikan Sesi gibi radyolara daha çok rağbet göstermekteydi. Fakat söz konusu radyoların dinlenmesi de yasak olduğu için gizli dinlenmekteydi. Özellikle devletin denetiminin dışında olan taşra bölgelerde bu radyoların dinlenmesinin azaltılması için, daha önce Kabil ile sınırlı olan radyo yayınları, Sovyet vericileri aracılığı ile ülke geneline yayılmıştır. Ayrıca TV yayınlarında da kısmi bir gelişmenin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemlerde her il merkezinde kurulan yerel TV vericileri ile Kabil'den yayın yapan TV yayınları aktarma tekniği ile diğer şehir merkezlerine de yayılmaya başlamıştır. Uzak merkezlerde ise daha önce Kabil'de kayıt edilen programlar bir gün ara ile yerel vericilerce yayınlanmaktaydı.

Diğer taraftan Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde, devletin kontrolünde ve denetiminde birçok gazetenin de yayımlandığı görülmektedir. Fakat, tüm bu gazetelerin de daha çok Komünizm veya merkezi yönetimin propagandasını yapmak amacı ile yayımlandığı görülmektedir. Bu gazetelerin

⁹⁹ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 933.

başında *Hakikat-i İnkılab-ı Savr* (Savr İnkılabının Hakikati)¹⁰⁰ gelmekteydi. Bu gazete Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyetinin bir haber bülteni şeklinde günlük olarak yayınlanmaktaydı. Bu gazetenin dışında *Dehkat* (Çiftçi), *Hakikat-i Serbaz* (Askerin gerçeği), *Ceride-i Kar* (İş gazetesi) ve *Milliyet-hayi Berader* (Kardeş milliyetler) gibi haftada bir yayınlanan bültenler de yayın hayatına başlamıştı. Bunlar arasında özellikle *Milliyet-hayi Berader* bülteni ilk defa Afganistan'da yaşayan diğer etnik grupların dilleri ile de haber ve köşe yazıları yayınlanması bakımından dikkat çekmektedir.¹⁰¹

Eylül 1978'de Demokratik Halk Cumhuriyeti Kültür Bakanlığına bağlı Emir Alişir Nevai Kültür Birliği kurulmuştu. Bu kurum Afganistan'daki Özbek ve Türkmen kavimlerinin dil ve kültürünü araştırmak ve geliştirmek amacı ile faaliyet etmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra *Milliyet-hayi Berader* bülteninin dışında 15 günde bir yayınlanan ve Emir Alişir Navai Kültür Birliğine bağlı olarak *Yulduz* (Yıldız) isimli yeni bir bülten yayınlanmaya başlamıştı. Bu bülten başlangıçta Özbekçe ve Türkmençe yayın yapmaktaydı. 23 Ekim 1978'de *Yulduz* bülteni Özbekçe yayın yapmaya devam ederken, tamamen Türkmençe olarak *Güreş* isimli yeni bir dergi yayın hayatına başladı. Bundan sonra *Yulduz* ve *Güreş* ikisi de aylık yayınlanmaya başlamıştır.¹⁰²

Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde Afganistan basını tamamen devletin kontrolünde gelişmesine karşın, radyo ve televizyon yayınlarının ülke geneline yayılması ve ilk defa Afganistan'da diğer etnik grupların dilleri ile de basın yayın faaliyetlerine izni verilmesi açısından bir takım yeniliklerin yaşandığı söylenebilir. Fakat tüm medya faaliyetlerinin devlet denetiminde olması nedeni ile düşünce ve ifade özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir.

¹⁰⁰ Savr Afganistan'da kullanılan hicri şemsi takviminin ikinci ayıdır. Miladi takvime göre 21 Nisan – 21 Mayıs'a denk gelmekte. Afganistan'daki Komünist devrimi de bu ayda gerçekleştiği için bu isim kullanılmaktadır. (Hazırlayan)

¹⁰¹ B. A. Davlatabadi, a. g. m. *Seraj*, 1. yıl S. 2, s. 154.

¹⁰² Konuya ilişkin bkz: Abdumenaf Akerkakli, *Tarih-i Şekil Giri ve Gosteriş-i Matbuat va Rasane-ha Dar Bayn-i Türkmen-ha*, <http://asresahra.niloblog.com/post/139>, 28.05.2011, erişim: 18 Nisan 2013.

3. 3) Sovyet İşgali Döneminde Afganistan Basını:

Nur Muhammed Taraki'nin ölümü ya da öldürülmesinden sonra iktidarı ele geçiren Hafızullah Emin'in aşırı tutumuna karşı direnişin hızla yayılması, Afganistan rejiminin hamisi olan Sovyetler Birliğini ciddi bir şekilde endişelendirmiştir. Çünkü ABD ve onun himayesindeki ülkeler tarafından desteklenen İslamcı grupların iktidara gelmeleri bölgedeki Sovyet menfaatleri açısından ciddi bir tehdit anlamını taşımaktaydı.

Bu sıralarda Küba'ya sürgün edilen Demokratik Halk Partisinin *Perçem* fraksiyonu lideri Babrak Karmel, Küba'dan Moskova'ya gelerek Emin İktidarına karşı kendi taraftarlarını örgütlemeye ve Sovyetlerin siyasi kulislerinde kendi menfaati için lobi faaliyetleri yapmaya başlamıştı. Öte yandan Afganistan'da da durum günden güne kötüye gitmekteydi. İslamcı grupların faaliyetleri artık silahlı bir mücadeleye dönüşerek hızla yayılmaya başlamıştı. Bu sıralarda Moskova Hafızullah Emin'e *Perçem* fraksiyonu ile yeniden birleşmeyi önerdiyse de Emin kabul etmediği için Moskova Emin ile olan ilişkilerini gözden geçirmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Emin Pakistan ve Arap ülkeleri aracılığı ile ABD'ye yaklaşmaya çalıştıysa da olumlu bir sonuç alamadı. Fakat Emin'in ABD ile müzakere girişimleri bile Sovyetler Birliğini kızdırmak için yeterli bir nedendi. Bu yüzden Moskova Afganistan ve Emin iktidarına karşı acil bir karar almak zorundaydı. Sovyetler Birliği Emin liderliğindeki *Halk* fraksiyonundan bazılarını Babrak Karmel saflarına geçmeye ikna etmişti. Dolayısı ile bu dönemlerde Komünist darbesinin en önemli aktörlerinden olan asker kökenli bir takım Generaller Moskova'da bulunan Babrak Karmel ile anlaşmışlardı.¹⁰³

Bu arada Nisan 1978'deki Komünist darbesinden sonra Afganistan *Brejnev doktrini* olarak bilinen Sosyalist ülkeler halkasına dahil edilmişti. *Brejnev doktrinine* göre bağımsız Sosyalist ülkelere dâhil edilen her hangi bir

¹⁰³ Detaylı bilgi için bkz: P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 161.

ülkenin sınır güvenliği veya her hangi bir vesile ile tehlikeye maruz kaldığında Moskova söz konusu ülkenin güvenliğinin sağlanması için askeri müdahalede bulunma hakkına sahipti.¹⁰⁴

Bu çerçevede hızla yayılan direniş hareketlerini önlemek için Hafızullah Emin'in de onayı ile Sovyetler Birliği, Ekim 1979'da Afganistan'ın bazı bölgelerine askeri operasyon yapmış ve birçok Sovyet askeri de bu ülkeye yerleşmişti.¹⁰⁵ Bazı araştırmacılar, Sovyet Ordularının aslında Hafızullah Emin'i ortadan kaldırarak yerine *Perçem* grubu lideri Babrak Karmel'i getirmek için Kabil'in stratejik noktalarına yerleştiğini söylemektedirler.¹⁰⁶ Nitekim 27 Aralık 1979'da Hafızullah Emin Sovyet ve Afgan orduları tarafından bir baskınla öldürülmüştü. Böylece Babrak Karmel ile birlikte Sovyet İşgali resmen başlamıştır. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal edince daha önceden başlayan direniş hareketi tamamen meşruiyet kazanmış ve kutsal bir "*cihat*" olarak dünya kamuoyunca takdir edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁷

1979 – 1989 yılları arasında devam eden Sovyet işgali döneminde Afganistan basınında herhangi bir yenilik yaşanmamıştır. Fakat basın – yayın faaliyetleri bu dönemde iki rakip gruba ayrılmıştır. Bunlardan biri Komünist rejimi olan merkezi yönetimin basın –yayın faaliyetleri ve diğer de merkezi yönetime karşı mücadele eden direnişçiler tarafından yürütülen basın faaliyetleridir. Merkezi yönetim kendi propagandalarının yanında Afganistan'daki Sovyet işgalini meşrulaştırılması için basını bir araç olarak kullanmaya çalışırken, Pakistan'da konuşlanan direnişçiler de bir takım basın – yayın faaliyetleri ile halkı direnişe teşvik etmeye ve kendi propagandalarını yapmaya başlamışlardır. Bu anlamda Sovyet işgali döneminde Afganistan basını iki zıt kutbun propaganda aracı haline gelmiştir.

¹⁰⁴ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 941.

¹⁰⁵ P. Alen – D. Cley, s. 165.

¹⁰⁶ M. M. S. Farhang, a. g. e. C. 2, s. 944.

¹⁰⁷ Z. Tanin, a. g. e. s. 295.

Özellikle şehir merkezlerine hâkim olan merkezi yönetim daha önce sözünü ettiğimiz gibi belli il merkezlerinde kurduğu televizyon vericileri vasıtası ile aktarma Sovyetler Birliğinin uydusu aracılığı ile ülke genelinde radyo yayını da yapmaktaydı. Radyo ve televizyonda daha çok devrimci şarkıların yanı sıra devletin faaliyetlerini içeren haberlere de yer verilmekteydi. Fakat merkezi yönetim lehindeki haberlerin daha çok abartıldığı dikkat çekmekteydi. Direnişçilerin faaliyetleri ile ilgili her hangi bir çatışmada merkezi yönetim ve Sovyet ordularının başarısını içeren haberlerin dışında hiçbir haber yayınlanmamaktaydı. Direnişçilerin faaliyetlerini önemsiz ve sonuçsuz bir çaba olarak göstermek için onların aleyhinde yayınlar yapılmaktaydı. Televizyon kanalı Cuma akşamları Hint filmlerinin yanı sıra zaman zaman Sovyet propagandasını içeren diziler de yayınlamaya başlamıştı.

Bu dönemlerde Demokratik Halk partisinin *Halk* fraksiyonu iktidarı döneminde yayın hayatına başlayan tamamen *Halk* fraksiyonunun yayın organı gibi faaliyet eden *Hakikat-i İnkılab-i Savr* bülteni ile Nur Muhammed Tarkki tarafından yayın hayatına başlayan *Halk* gazetesi devlet tarafından kapatılmıştı. Diğer basın organları ise daha çok *Perçem* fraksiyonu idaresinde *Halk* fraksiyonunun icatlarını kötüleyerek faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca bu dönemlerde *Sabaon* ve *Cevanan-i Emruz* isimleri ile iki kültür dergisinin de yayın hayatına başladığı görülmektedir. *Sbaon* daha çok yetişkinlere hitap ederek kültür ve edebiyat konularında yayın yaparken, gençlere hitap eden *Cevanan-i Emruz* ise daha çok Hint ve Sovyet sanatçıları ile ilgili haberleri içermesi ile magazin dergisi niteliğindedir. Her iki dergi de özellikle şehir merkezlerindeki aydın gençler arasında ciddi rağbet görmekteydi. 1989'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra merkezi yönetim kontrolündeki basın hayatında her hangi bir değişikliğin yaşanmadığı görülmektedir.

Diğer taraftan yedi ayrı örgüt şeklinde faaliyet eden direnişçiler de Pakistan'da bir takım basın faaliyetlerine başlamışlardır. Her bir örgüt kendine

ait bir yayın organı ile kimi haftalık olarak kimi de aylık olarak basın bir takım bültenler veya dergiler ile halkı direnişe teşvik etmeye başlamışlardır. Direnişçilerin de basın-yayın faaliyetleri içerik olarak merkezi yönetimin basın faaliyetlerinden pek farklı değildi. Tek farkı merkezi yönetime karşı tutumlarıydı.

Öte yandan Amerikan Sesi radyosunun Farsça ve Peştunca yayınladığı programlar ve Pakistan devleti tarafından direnişçilere tahsis edilen radyolar gibi medya organları da direnişçilerin amaçları doğrultusunda faaliyet etmekteydi. Tüm bu basın faaliyetleri Afganistan'daki direnişi alevlendiren en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmıştır.

3. 4) İşgalin Sonundan Komünist Rejiminin Yıkılmasına:

Nisan 1985'te Sovyet liderliğine gelen Mihail Gorbaçov, Afganistan'ı terk etme projesini gündeme getirmeye başlamıştı. Gorbaçov Afganistan'ı terk ettikten sonra da bu ülkeyi kendi elinde tutmak için çabalamaktaydı. Bu nedenle Mart 1985'te Babrak Karmel başkanlığındaki bir grup heyeti Moskova'ya davet etmiştir. Söz konusu heyetin içinde bulunan Demokratik Halk Partisinin Genel Başkan Yardımcısı olan Sultanali Kıştmand, "*Karmel ile Gorbaçov'un üç saat boyunca gizli bir toplantı yaptıklarını ve bu toplantının Karmel için iyi bir sonuç vermediğini*" ifade etmiştir.¹⁰⁸ Toplantıda her ne konuşulduysa Babrak Karmel Afganistan'a döndüğünde özellikle direnişçilere karşı siyasetinde ciddi değişikliklerin yaşandığı dikkat çekmiştir. Karmel, eskisi kadar televizyon perdelerine çıkmamakla birlikte direnişçilere karşı daha yumuşak bir tavır sergilemeye başlamıştır. Diğer taraftan Karmel "*Ulusal barışı sağlamak için Afganistan devletinin önerisi*" adı altında bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri de ilk defa "*ulusal barış*" kavramı telaffuz edilmeye başlanmıştır. Ayrıca o güne kadar "*terörist*" olarak tanımlanan direnişçiler "*küskün kardeşler*" olarak nitelenmeye başlanmıştır. Diğer taraftan ilk defa

¹⁰⁸ S. Kıştmand, a. g. e. C. 3, s.710

direnışçilerin demokratik ortamda mücadelelerinin sürdürmeleri için zemin hazırlanacağı sözü verilmiştir. Tüm bunlar o günün şartlarına göre Afganistan'daki komünist rejimin vermiş olduğu en büyük taviz olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁹

Sonuçta tüm bunlar direnişçilerin dikkatini pek fazla cezp etmemiş ve mücadelelerine tüm hızı ile devam etmişlerdir. Bu sebepten Moskova yönetimi Afganistan'da kötü bir izlenimi olan Karmel'in yerine Demokratik Halk Partisinde çalışıp da Afganistan halkı nezdinde kötü bir imajı olmayan birini getirmek istemiştir. Netice itibarı ile 4 Mayıs 1986'te Moskova'ya çağırılmış ve orada hastalandığı gerekçesi ile Parti genel başkanlığı ve Afganistan Devlet Başkanlığı görevlerini sürdüremeyeceği açıklanmıştı. Bunun üzerinde o güne kadar parti içerisinde pek gündemde olmayan Dr. Necibullah Parti Genel Başkanı olarak göreve başlamıştı.¹¹⁰

Demokratik Halk Partisi içerisinde uzak bir geçmişe sahip olmayan Dr. Necibullah'ın Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde partiye girdiği bilinmektedir. Babrak Karmel ile çok yakın ilişki kurarak onun büyük desteğini alan Necibullah, o son dönemlerde Karmel tarafından İstihbarat başkanlığına getirilmişti. İstihbarat Başkanı iken Ruslar ile çok yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Babrak Karmel'in yerine onun parti başkanlığına gelmesi beklenmeyen bir gelişme olarak görülmektedir. Necibullah Eylül 1987'ye kadar Hacı Muhammed Çemkanay isimli bir kabile reisini Devlet Başkanı vekil olarak atamıştı. Eylül 1987'de toplanan geleneksel meclis Loya Cirga ile Necibullah'ın kendisi Devlet Başkanı olarak göreve başlamıştı.¹¹¹

1987 – 1992 yılları arasında iktidarda kalan Dr. Necibullah, Sovyetler Birliği tarafından lanse edilen “*ulusal barış*” politikasını uygulamaya başlamış

¹⁰⁹ P. Alen – D. Cley, a. g. e. ss. 350, 351.

¹¹⁰ Z. Tanin, a. g. e. s. 334.

¹¹¹ S. Kıştmand, a. g. e. C. 3, s. 984, 985.

ve direnişçilere karşı çok daha yumuşak bir tavır sergilemiştir. Doktor Necibullah'ı ağır ve hafif silahlarla donatıp Afgan ordusunu eğiten Sovyetler Birliği Nisan 1989'da Afganistan'ı terk etmiştir. İslami direniş hareketleri ise Necibullah'ın ulusal barış politikasını kabul etmeyerek ülkeyi komünist idaresinden temizlemek adına savaşmaya devam etmişlerdir.¹¹² Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, İslami direniş hareketlerine karşı yaklaşık üç yıl dayanabilen Necibullah hükümeti, Özbek Asıllı General Abdurraşid Dostum'un İslami direnişçilerden Ahmet Şah Mesud ile işbirliği yaparak silahlı darbesi neticesinde 28 Nisan 1992'de yıkılmıştır. İktidarı ele geçiren İslami direnişçiler, bu tarihten sonra büyük bir iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Böylece Afganistan İslami direnişçiler arasında cereyan eden büyük bir iç savaşa maruz kalmıştır.¹¹³

Necibullah hükümeti döneminde Afganistan basınında ciddi bir değişiklikten söz etmek çok zordur. Özellikle Kabil yönetiminin kontrolünde olan tüm basın – yayın faaliyetleri neredeyse tamamen merkezi hükümetin bir propaganda aracı haline gelmiştir. Radyo ve Televizyon yayınları sıkı sık normal yayınlarını keserek Necibullah'ın konuşmalarını yayınlardı. Etkili nutku ve güçlü bir analiz kabiliyeti ile insanları etkilemeye çalışan Necibullah'ın zaman zaman Cuma namazlarına gittiği de televizyonda yayınlanmaktaydı. Necibullah'ı diğer komünist liderlerden farklı kılan özelliği de buydu. Devletin kontrolünde olan gazetelerin birinci sayfasının üst köşelerinde Necibullah'dan alıntı yapılarak tek ve ya iki cümlelik bir ifade de çoğu zaman yayınlanmaktaydı. Ayrıca bu dönemlerde Necibullah yönetimi tarafından İslami direniş hareketini kötüleyen veya karalayan filimler de çekilerek sinemalar ve ardından da televizyon kanalında yayınlanmaktaydı. Bu dönemlerde çekilen filmlerin başında *Sabor-i Serbaz* (Asker Sabor) isimli film çok popüler olmuştu. Merkezi yönetime bağlı bir askerinin vatanseverliğine karşı

¹¹² Amir İtimad Danişyar, *Ceng-i Afganistan ve Şurevi, Amil-i Fropaşi-yi Cehan-i Komünizm*, Tahran, 1992, s. 326

¹¹³ P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 405.

direnışçilerin cahil ve ne yaptığını bilmediklerini gösteren bir filmdi. Afganistan'ın tek televizyon kanalı olan devlet televizyonunda bu film çok sık oynatılmaktaydı. Hiç kuşkusuz tüm bunlar kitle iletişim araçlarının yanı sıra sinemanın da etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldığının açık bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde gazete ve dergilerde mizah konuları da sık görülmeye başlamıştı. Söz konusu mizahların da yine siyasal amaçlara hizmet için daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan Pakistan'da yayınlanan İslami direniş örgütlerine bağlı haftalık veya aylık bültenlerde ise tam tersi bir durum görülmekteydi. Direnişçilerin basın – yayın faaliyetlerinde daha çok Necibullah “*Rus kölesi*” olarak gösterilmekteydi. Söz konusu basın faaliyetlerinde Kabil yönetimindeki hapisaneler ve direnişçilere yapılan işkenceler ile ilgili belgelerin yanı sıra, Necibullah'ın aslında KGB ajanı olduğu gibi konular çok sık yayınlanmaktaydı. Direnişçilerin de basın faaliyetlerinde Necibullah hakkındaki düşünceler zaman zaman mizah ile dile getirilmeye çalışılmaktaydı. Necibullah'ın “*ulusal barış*” siyasetini anlatan bir karikatür Komünist rejiminin son dönemlerinde çok ilgi çekmişti. Söz konusu karikatürde Necibullah, ağzı ile “*milli barış*” diye bağırırken, arkasından büyük bir ateş topu fişkıarak bir köyü yakıp geçmekteydi.¹¹⁴ Ayrıca bu dönemlerde direnişçiler kendi propagandalarını halka yaymak amacı ile farklı bir yayın metodunu da kullanmaktaydılar. Kabil yönetimine ait belli bir karargaha operasyon düzenlenirken, video kaydını yapmaktaydılar. Başarılı olunan operasyon kaydı çoğaltılarak halka dağıtılmaktaydı.

Sonuç itibarı ile Necibullah hükümeti döneminde de basın hem Kabil yönetimi tarafından hem de direnişçi örgütler tarafından önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemlerde basın faaliyetleri hiçbir şekilde tarafsız kalmamıştır. Ya Kabil yönetimi tarafını veya direnişçi örgütlerin tarafını tutmuştur.

¹¹⁴ Bu bilgilere kişisel gözlemlere dayanmaktadır.

3. 5) “Mücahit” İktidarı Döneminde Afganistan Basını:

Mart 1992’de Kuzey bölgelerin direnişçilerin eline geçmesi sırasında direnişçi liderler Pakistan’ın Peşever kentinde toplanarak geçici bir hükümetin kurulması yönünde tartışmaktaydılar. Uzun tartışmalar neticesinde tüm grupların katılımı ile altı aylık geçici bir hükümetin kurulmasında fikir birliği sağlanmıştır. Buna göre ilk iki ay, *Cebhe-yi Necat-i Milli* lideri Sıbgatullah Müceddedi ve ikinci devredeki dört ayda *Cemiyet-i İslami* lideri Burhaneddin Rabbani geçici devlet başkanı olacaklardı. Fakat direnişçi liderler Kabil’e geldiklerinde bazıları Peşaver antlaşmasına sadık kalmadan iktidar için yeniden silahlı çatışmalara girmeye başlamışlardır. Böylece Kabil tarihinin en kanlı silahlı çatışmalarına sahne olmuştu. Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslami* söz konusu hükümeti kabul etmeyerek farklı bahanelerle Kabil’i bombalamaya devam ederken, diğer taraftan da Kabil sokaklarında Abdurrab Resul Sayyaf (Peştun) liderliğindeki *İttihad- İslami* birlikleri ile Abdulali Mezari (Hazara) liderliğindeki *Hizb-i Vahdet* birlikleri arasında kanlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştı.¹¹⁵

Diğer taraftan Müceddedi’den sonra dört aylığına hükümeti devralan Burahaneddin Rabbani, süresi geçmesine rağmen hükümeti bırakmak istememiştir. Ocak 1993’te kendisine bağlı en büyük komutan Ahmed Şah Mesud’u Milli Savunma Bakanlığına ve Genaral Dostum’u da Milli Savunma Bakan Yardımcılığına getirmişti. Ancak kısa bir süre sonra, General Dostum hükümete karşı durarak *Hizb-i Vahdet* lideri Mezari ve Kabil hükümetine karşı savaşmakta olan Hikmetyar ile anlaşarak Rabbani – Mesud hükümetine karşı savaşmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Dostum birlikleri Kabil’i terk ederken diğer gruplar ise 1996’da Kabil Taliban örgütü tarafından ele geçirilinceye kadar başken Kabil’de savaşmaya devam etmişlerdir.¹¹⁶

¹¹⁵ Z. Tanin, a. g. e. s. 360.

¹¹⁶ P. Alen – D. Cley, a. g. e. ss. 405 – 407.

Bu arada Şu hususu da belirtmek lazım; Mart 1992’de Komünist rejimine karşı darbe başlamadan önce Mezar-i Şerif kentinde General Abdurraşid Dostum liderliğinde yeni bir askeri konsey kurulmuştu. Kuzeydeki Özbek ve Türkmenlerin yanında liberal görüşlü Tacikler ve Dr. Necibullah’ın siyasetlerine karşı olan bir takım PeŐtunlar, o güne kadar hangi gruba mensup olursa olsun yeni kurulan konseye katılmaya başlamıştı. 20 Mart 1992’de toplumun her kesiminden insanların katılımı ile yapılan bir toplantıda söz konusu konsey, Afganistan’da parti niteliği taşıyan bir örgüte dönüşmüştü. Aynı toplantıda örgütün adı *CinbeŐ-i Milli ve İslami-yi Afganistan (Afganistan Milli ve İslami Hareketi)* olarak belirlenirken, General Abdurraşid Dostum oy birliği ile örgütün liderliğine getirilmiştir.

Diğer taraftan Afganistan’da komünist rejiminin yıkılması ile özellikle kuzeydeki tüm askeri birimler ile bütün askeri araçlar (uçak, tank, ağır ve hafif silahlar vb.) General Abdurraşid Dostum’un eline geçmişti. Ayrıca, eski rejimde görev yapan tecrübeli askeri ve sivil personelin büyük bir kısmı General Dostum kontrolündeki kuzey bölgelere sığınmıŐtı. Bu yüzden, hem askeri araç bakımından hem teknik personel bakımından tüm gruplara karşı büyük bir üstünlük elde etmişti. Diğer taraftan, daha önce diğer direnişçi örgütlerin yanında çalışan Özbek ve Türkmenlerin birçoğu özellikle 1992’de başlayan etnik bölünmeler çerçevesinde General Dostum’un yanına geçmişlerdi. Böylece General Dostum Afganistan siyasi platformunda güçlü bir lider olarak karşımıza çıkmıştır.¹¹⁷

Afganistan’da komünist rejiminin yıkılması ile başlayan direnişçiler arasındaki silahlı mücadele hali ile basın faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde başkent Kabil’de her hangi bir basın faaliyetinden söz etmek mümkün değildir. Fakat eskiden beri Pakistan’da faaliyet eden direnişçi grupların faaliyetleri yine Pakistan’dan devam etmiştir. Daha önce Pakistan desteği ile yayın yapan radyo yayını durdurulmuştur. Fakat yazılı basın her bir

¹¹⁷ B. A. Davlatabadi, a. g. e. s. 139.

gruba bağılı olarak yine faaliyetlerini sürdürmüştür. Rabbani yönetimine karşı savaşımayı sürdüren Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslami* örgütüne bağılı yayın organları örgütün silahlı çatışmalarını meşrulaştırmak için uğraşırlarken, Rabbani liderliğindeki merkezi hükümete bağılı yayın organları ise aksini ispatlama peşindeydi.

Diğer taraftan Dr. Necibullah hâkimiyeti döneminde aktarma yolu ile merkezi televizyon haberlerinin yanında yerel yayınlara da başlayan televizyon yayınlarında da belli bir standart mevcut değildi. İllerdeki yerel televizyon kanalları bağılı bulunduğu örgütün lehine propaganda yapmak için kullanılmaya başlanmıştı. Haberlerde büyük bir çelişki olduğu gibi, yayın şeklinde ve görünüşünde de farklılık görülmekteydi. Televizyonlarda başlangıçta kadın spikerler çıkmamaya başlamıştı, ancak bir süre sonra, sadece Kabil televizyonunda başörtüsü ile kadın spiker de çıkmaya başlamıştı. Fakat kuzeydeki General Dostum hâkimiyetinde olan sahalarda durumun kısmen farklı olduğu görülmekteydi. Bunun da temel nedeni bu dönemlerde General Dostum hâkimiyetindeki sahanın kısmen sakin olmasıydı.

Komünist rejiminin yıkılması ile İslami direniş liderleri arasında başlayan silahlı mücadele tüm hızı ile devam ederken, General Dostum'un hâkimiyet sahası uzun bir süre sakinliğini korumuştur. Bu bölgelerdeki insanlar normal hayatlarına devam etmekteydi. Eğitim kurumlarından ticari kurumlara kadar tüm sosyal kurumlar kendi faaliyetlerine devam etmekteydi. Bu yüzden General Dostum'un kontrolündeki Mezar-i Şerif kenti Kabil başta olmak üzere ülkenin birçok bölgesinden gelen mültecilere ev sahipliği yapmıştı.

Bu dönemlerde Kabil ve diğer bölgelerden Mezar-i Şerif'e iltica eden farklı meslekteki insanların sayıları günden güne artmaktaydı. Bunlar bu bölgede kendi meslekleri ile ilgili faaliyetlere devam etmekteydiler. Söz konusu kitleler Mezar-i Şerif kentinde birer konsey oluşturarak faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bunlar müzisyenler konseyi, yazarlar konseyi,

şairler konseyi ve tiyatrocular konseyi gibi konseyler etrafında birleşmişlerdi. Mezar-i Şerif'te ofis açarak kendi faaliyetlerini sürdüren bu kitle kendilerine ait yayın organları ile seslerini duyurmaya başlamışlardı. Fakat tüm bu konseyler General Dostum liderliğindeki *Cünbeş –i Milli – İslami Afganistan'ın Kültür Yüksek Konseyi (Şura-yi Ali-yi Ferhengi-yi Cünbeş-i Milli – İslami – yi Afganistan)* tarafından desteklenmekte ve aynı zamanda denetlenmekteydi. Bu nedenle söz konusu konseylerin de bağımsızlığından söz etmek oldukça güçtür. Televizyon kanalı Dr. Necibullah yönetimi dönemindeki standartlara göre yayın yapmaktaydı. Ayrıca kuzeydeki yönetimde örgüte bağlı *Cünbeş ve Neda-yi İslam* gibi haftalık gazetelerin yanında, herhangi bir yasaya bağlı olmaksızın, örgüt kararı ile ilk defa özel dergi ve gazetelerin de yayımına izin verilmişti. Bu dönemlerde çıkarılan ilk özel dergi Asadullah Velvalici tarafından çıkarılan fikir ve düşünce anlamına gelen *Endişe* dergisidir. Daha sonra *Neda-yi İslam (İslam'ın Sesi)* gazetesi de özelleştirilmiştir. Fakat bu basın organları yine de bahsi geçen örgüte bağlı *Yüksek Konsey* tarafından denetlenmekteydi.

Sonuç itibarı ile söylemek gerekirse, Afganistan'da Mücahit iktidarı olarak bilinen bu dönemlerde, basın – yayın hayatında belli bir standart olmadığı gibi, basın ilkesi ve etiğinden uzak bir takım faaliyetleri görmek mümkün. Her bölgedeki basın – yayın organları bağlı olduğu örgütün menfaatleri için ya da bağlı olduğu örgütten siyasal veya ekonomik rant alma kaygısı ile faaliyet etmişlerdir. Kısacası bu dönemlerde Afganistan'da siyasal alanda başlı başına bir anarşizm yaşandığı gibi, basın yayın hayatında da bir “*basın anarşisinin*” yaşandığını söylemek mümkündür.

4) Taliban Rejimi Döneminde Afganistan Basını:

Taliban örgütünün 1994'te ortaya çıkıp kısa bir sürede ülkenin büyük bir bölümüne hâkim olmasının temel nedeninin daha iyi anlaşılması için kısaca Mücahit iktidarının durumuna bakmak lazım.

Afganistan'da Sovyet işgali ve ardından da komünist rejimine karşı mücadele eden yedi farklı grup mevcuttu. Bunlar Sovyet işgali ve komünist rejimine karşı savaştıkları gibi kendi menfaatleri için zaman zaman aralarında da bir takım silahlı çatışmaya girmektedirler. Afganistan'da komünist rejimi yıkılmaya yüz tutunca bu gruplar altı aylık geçici bir hükümet kurmuşlardı. Yeni kurulan Kabine ise tüm gruplar arasında eşit olarak paylaştırılacaktı. Ancak, söz konusu gruplar arasında hükümeti kurma hususunda anlaşmazlık çıkınca, Kabil sokakları kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. Bu bağlamda Kabil, silahlı gruplar arasında paylaşılmış tam bir savaş alanına dönüşmüştü. Kentin kuzey bölgeleri, Devlet Başkanlık sarayı çevresi Tacik asıllı Rabbani liderliğindeki *Cemiyet-i İslami* ve onun en büyük komutanlarından biri olan Ahmed Şah Mesud birliklerinin kontrolündeyken, batı bölgeleri ise Hazara asıllı Abdulali Mezari liderliğindeki *Hizb-i Vadet* ve Peştun asıllı Resul Sayyaf liderliğindeki *İttihad-i İslami* birliklerinin kontrolündeydi. Güney bölgeler ise yeni hükümet paylaşımında başbakanlık görevine getirilmesine rağmen, tüm devlet idaresini ele geçirmek için savaştan Peştun asıllı ve *Hizb-i İslami* lideri Gülbeddin Hikmetyar birliklerinin kontrolündeydi. Ayrıca *Necat-i Milli*, *Mahaz-i Milli*, *Hizb-i İslami Halis*, *Hareket-i İslami*, *Hareket-i İnkılab-i İslami* ve *Cünbeş-i Milli – İslami* gibi gruplar da Kabil'in farklı bölgelerinde üslenerek bir birleri ile silahlı mücadeleye devam etmekteydi.¹¹⁸

Yukarıda sözü edilen grupların her hangi birine mensup olan kişiler, diğer bir grubun kontrolündeki bölgelere gidemezlerdi. Gittikleri halde de o bölgeye hâkim olan grup üyeleri tarafından direk öldürülmekteydi. Kısacası bu dönemlerde direniş liderleri tarafından kurulan hükümet, meşruiyet veya hâkimiyet bakımından Saray çevresinden öteye gitmemekteydi. Ayrıca, bir devlet özelliğini gösteren her hangi bir organın mevcudiyetinden söz etmek de mümkün değildi. Ordudan başlayarak polis güçlerine, hukuk düzeninden ticari kurumlara tamamen ortadan kaldırılmış ve başlı başına bir anarşizmin hâkim

¹¹⁸ P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 406.

olduğu görülmekteydi. Diğer taraftan başlangıçta BM tarafından barış çalışmalarına yönelik bir takım çaba sarf edilmişti. Ancak söz konusu gruplar BM'nin kararlarına da baş eğmemektedirler. Ülkedeki tüm diplomatik temsilcilikler de başkent Kabil'i terk etmişlerdi. Bu yüzden Afganistan dünya kamuoyu tarafından da tamamen unutulmuş bir memleket haline gelmişti.¹¹⁹

Öte yandan farklı çıkar çatışmaları ile ülkeyi adeta bir savaş alanına dönüştüren bu gruplardan halk da rahatsız olmaya başlamıştır. Bu nedenle Afganistan halkı “ne pahasına olursa olsun” barışın sağlanmasını istemektedirler. Tam bu sırada ortaya çıkan Taliban örgütü ülke halkı için barış ve güvenliğin sağlanması adına yeni bir umut olarak desteklenmiştir.

Eylül 1994'te ülkenin güneyindeki Kandahar bölgelerinde yol kesip hırsızlık yapan bir grubu ortadan kaldırarak gündeme gelen Taliban hareketi başlangıçta “*siyasetle işlerinin olmadığını ve sadece Afganistan halkını, birbirine düşman kesilen İslami direnişçi gruplardan kurtarmak için mücadele edeceklerini*” ifade ederek özellikle güneydeki halkın büyük bir desteğini almışlardır.¹²⁰

Bu hareketin lider kadrosunun neredeyse tüm üyeleri Pakistan'daki dini medreselerde okuyan gençlerden oluşmaktaydı. Fakat kendilerinin ifade ettikleri gibi, “*siyasetle işi olmayan*” kişiler değillerdi. Bunlar bilinçli olarak Afganistan'daki dini hassasiyetlerden yararlanmak isteyen bir takım insanların, ülkelerin, istihbarat servislerinin ve hatta belli istihbarat servisleri ile menfaat ilişkisi olan petrol şirketlerinin Afganistan üzerinden geçirmek istediği boru hattının güvenliğini sağlamak için bir projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Arjantin petrol şirketi Bidas'ın 1992'den bu yana Afganistan üzerinden Hint okyanusuna ulaştırılacak olan Türkmenistan doğal gazı projesini

¹¹⁹ Fazıl Ahmet Burget, *Trans - Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam eden Bir Savaşın Anatomisi*, Avrasya Dosyası, (Derg.) – Enerji Özel - Cilt, 9, S. 1, Bahar 2003, s. 133.

¹²⁰ P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 407.

hayata geçirmek için uğraştığı bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu projeye ABD şirketi UNICOL, Suudi Arabistan şirketi Delta ile birlikte İngiliz şirketi BP ve dünyanın birçok büyük şirketlerinin de katıldığı bilinmektedir. Bu projenin doğal olarak Pakistan'a da çok büyük yararı olduğu bilinmekteydi. Fakat bu hayali gerçekleştirebilmek için öncelikle Afganistan'ın (en azından boru hattı güzergâhının) güvenliğinin sağlanması bir ön koşul olarak görülmekteydi. Bu yüzden Pakistan hükümeti, o dönemlerde iktidar olan ve UNICAL şirketi ile iyi ilişkisi olan Clinton yönetimine Taliban projesini anlatmış ve bunu hayata geçirmek için destek istemişti. Hatta Pakistan'daki Butto yönetiminin Afganistan'da güvenliğin sağlanması için ABD'den bir yıllık bir süre istediği de bilinmektedir. Böylece, ABD, İngiltere, Suudi Arabistan ve Pakistan hükümetleri Taliban yönetimini desteklemeye başlamışlardır.¹²¹

Farklı çıkar grupları arasında silahlı çatışmanın hızla devam ettiği bir dönemde ortaya çıkan Taliban örgütü hızla taraftar toplayarak belli bölgeleri ele geçirmeye başlamıştır. 1996'da Kabil'i ele geçiren Taliban örgütü, batı ve kuzey bölgelere yönelmiştir. Kısa bir süre içinde (1997'e kadar), General Dostum kontrolündeki Mezar-i Şerif ve diğer bölgeler de Taliban hareketinin eline geçmişti. Böylece Taliban örgütü 2001 Eylülüne kadar ülkenin büyük bir bölümüne hâkim olmuşlardır. 1992 – 1996 yılları arasında kendi aralarında çatışmakta olan tüm gruplar, *Kuzey İttifakı* adı altında birleşerek Taliban yönetimine karşı savaşılmaya devam etmişlerdir.¹²²

İktidara gelir gelmez, ülkenin adını *Emaret-i İslami* (İslami Emirlik) olarak değiştiren Taliban yönetimi düşünce ve ifade özgürlüğünü bir kenara bırakırsak, insanların bireysel özgürlüklerini bile kısıtlamaya başlamıştır. Erkekler için sakal bırakmak zorunluluğunun yanında sarık sarmak ve camiye gitmek zorunluluğu getirmiştir. Kadınların ise evinden çıkması, çalışması ve hatta doktora gitmesi bile yasaklanmıştır. Ayrıca müzik dinlemenin yanında

¹²¹ F. A. Burget, a. g. m. Avrasya Dosyası, s. 135.

¹²² Bu bilgiler kişisel gözlemlerime dayanmakta. Ayrıca bkz: P. Alen – D. Cley, a. g. e. s. 407.

resim çektirmek, radyo dinlemek ve televizyon izlemek gibi insanların kişisel hayatını ilgilendiren her şeyi yasaklayarak bireysel özgürlükleri tamamen kısıtlamışlardır. Bu nedenle dünyadaki insan hakları kuruluşların da büyük tepkilerini almışlardır.

Taliban iktidarı döneminde bu örgütün hâkimiyet sahasında her hangi bir basın faaliyetinden söz etmek mümkün değildi. Bu dönemlerde söz konusu örgüte ait *El-Mücahidin* isimli resimsiz haftalık gazete dışında hiçbir faaliyet mevcut değildi. Fakat bu dönemlerde Taliban rejiminden yurt dışına kaçan bir takım mülteciler modern kitle iletişim araçlarından yararlanarak Afganistan'a yönelik bir takım faaliyetler yapmaktaydılar. Bu da ülke içerisinde modern kitle iletişim araçlarının yasak olması nedeni ile Afganistan dışındaki Afgan mültecilerce takip edilmekteydi.

Bu çerçevede daha önce sözü geçen Kuzey İttifakına bağlı internet sayfaları üzerinden yayın yapan farklı yayın organları dışında, bu dönemlerde internet üzerinden yayın yapan bir takım bağımsız organları da görmek mümkün. Bunlardan en önemlileri, Kuzey İttifakının yayın organı olarak faaliyet eden ve *Cemiye-i İslami* örgütüne bağlı *Payam-e Mojahed*, *Cunbeş-i Milli* örgütüne bağlı *Junbesh* gibi yayın organlarıdır. Ancak bunlar daha çok kendi propagandalarını yapmaktadırlar.¹²³ Bunların dışında bir takım özel yayınlar da mevcuttur. Bu özel yayınlar arasında özellikle uluslar arası platformda en fazla ses getiren ve en çok takipçisi bulunan internet sitesi Afganistan'da ilk feminist hareketi olarak bilinen Afganistan Devrimci Kadınlar Cemiyeti – RAWA- (Revolutionary Association of the Women of Afghanistan)'dır. RAWA ülkedeki Taliban ve diğer silahlı grupların yapmış olduğu insan hakları ihlalini resimler ve diğer görüntüler ile belgeleyerek

¹²³ Payam-e Mojahed: <http://oldarchive.payamemojahed.com/> ve Cünbeş Örgütünün resmi web sayfası: <http://www.junbesh.net/>

Farsçanın yanı sıra İngilizce olarak da yayınlamak sureti ile dikkatleri çekmeye çalışmaktadır.¹²⁴

Netice itibarı ile söylemek gerekirse, Afganistan'da tarih boyunca basın sahip olduğu kitleleri etkileyebilme ve bu nedenle de kamuoyu oluşturabilme potansiyeli sebebi ile ya devlet tarafından ya da muhalif gruplar tarafından kendi amaçları doğrultusunda en etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak Taliban rejimi döneminde halkı karanlığa saklamak maksadı ile bu faaliyetler tamamen yasaklanmıştır. Bu dönemde ülkede tek merkezden yayın yapan tüm yerel televizyon kanalları da kapanmıştır. Kabil radyosunda sürekli olarak Taliban marşı çalmaktaydı. Onun dışında herhangi bir yayın yapılmamaktaydı. Kısacası Taliban döneminde Afganistan dışındaki basın faaliyetleri dışında ülke içerisinde herhangi bir faaliyetten söz etmek mümkün değildir.

¹²⁴ RAWA'nın web sayfası: <http://www.rawa.org/index.php>

İKİNCİ BÖLÜM:

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DA KURULAN YENİ YÖNETİM VE BASIN – YAYIN ALANINDAKİ GELİŞMELER

Soğuk Savaşın son bulması ile “dünyada barışın sağlanacağı” yönündeki fikirler tam tersine bir neticeye doğru ilerlemiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde krizler ve sıcak çatışmalar patlak vermiştir. Silahlı çatışmalar bu kez ideolojik değil, daha çok etnik karakterde ve enerji politikalarına bağlı olarak ekonomik çıkar çatışmaları ile kendini göstermiştir.¹ Öte yandan her ne kadar Soğuk Savaşın bitmesi ile küreselleşme yeni bir ideolojik eğilim olarak gündeme gelip özellikle ABD'nin dış politikasının genel çerçevesini belirlese de, dar anlamda dış politikanın “ideolojik bel kemiğini” oluşturmamıştır. Bu anlamda soğuk savaşın bitmesi ile ABD merkezli “tek kutuplu dünyada” yaşanan çatışmaların ideolojik eğilimlerden ziyade, ekonomik çıkar çatışmaları ve bir takım etnik karakterde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Etnik karakterde yaşanan çatışmalar daha çok Balkanlar'da kendini gösterirken, ekonomik çıkara bağlı yaşanan çatışmalar ise büyük ölçüde Eski Sovyet coğrafyalarını oluşturan Orta Asya ve Hazar havzasında yaşanmıştır.

Eski Sovyetler Birliği coğrafyasının önemli bir bölümünü oluşturan Orta Asya ve Hazar havzası sahip olduğu jeopolitik konumu yanında kendi bünyesinde barındırdığı enerji kaynakları ile de her zaman bir takım bölgesel ve küresel güçlerin dikkatini çekmiştir.² Bu nedenle Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bu bölge yeniden bir mücadeleye

¹ Asem Nauşabayeva, “11 Eylül Saldırılarının Çağrıştırdıkları: Saldırının içinde kimler Niçin Var?” Osman Metin Öztürk (Der.), *Onbir Eylül Bir Örtülü Operasyon mu? Uluslararası Terörizm ve Dış Politika*, Biltek Yayınları, Ankara, 2002, s.113.

² Orta Asya ve Hazar Havzasındaki enerji kaynaklarına ilişkin bkz: *U.S. Energy Information Administration (EIA), Contry Analysis Briefs*; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs>, 10. 03. 2003, erişim:13. 05. 2013. Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Fikret Üçcan (Çev), T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1999, s. 296. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, 2. Baskı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32.

sahne olmuştur.³ Bu anlamda Afganistan, Orta Asya ile Güney Asya ve Ortadoğu ülkeleri arasında bir geçit oluşturması bakımından Orta Asya'daki enerji kaynaklarını Hint Okyanusu üzerinden transferinin sağlanması için önemli bir geçit oluşturmaktadır. Bu nedenle Soğuk Savaşın bitmesi ile bu ülke özellikle enerji politikalarındaki mücadelelerde odak nokta haline gelmiştir.⁴

Bu anlamda 11 Eylül 2001'e kadar ABD başta olmak üzere bir çok batılı ülke Afganistan'da çatışan farklı grupları bir takım istihbarat servisleri kanalı ile uzun süre desteklemiş ve kendi menfaati doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Ancak 11 Eylül 2001'deki gelişmelerin ardından Afganistan'da farklı yöntemlerle çözüm arayışına girilmiştir.⁵

11 Eylül 2001'de ABD'nin New York ve Washington kentlerine yönelik yapılan saldırılar, ABD'yi yeni bir "politik – ideolojik ve askeri seferberliğe" itmiştir. Bu nedenle ABD yeni bir düşman profili çizerek yeni bir dış politika oluşturmaya başlamıştır. 1995'ten itibaren ortaya atılan yeni düşman profilini "uluslararası terör" olarak nitelendirilen radikal İslam örgütleri oluşturmuştur. Ancak 11 Eylül 2001 gelişmeleri ile "uluslararası terör" ABD dış politikasının odak noktası haline gelmiştir.⁶

11 Eylül sonrasında "Bush Doktrini" olarak da tanımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi (*National Security Strategy*) Başkan George W. Bush tarafından açıklanmıştır. Bu yeni strateji ile birlikte El Kaide örgütü başta olmak üzere ona yardım ve yataklık eden tüm ülke ve gruplar düşman ilan edilmiştir. Ayrıca "terörist" diye tanımlanan örgütlerin finans kaynaklarına el konması ve dünyadaki hücrelerinin yok edilmesi kararı alınmıştır. Böylece "uluslararası

³ A. Necdet Pamir, *Bakü – Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*, ASAM Yayınları, Ankara 1999, s. 16.

⁴ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: Ahmed Raşid, *Taliban: İslamîyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Oyun*, Osman Akınhay (Çev.), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2001, s. 258.

⁵ Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA Afghanistan and Bin Laden, From the Soviet Invasion to September 10, 2001*, by The Penguin Books Press, NY 2004, p. 89

⁶ Ümit Özdağ, *Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye*, Stratejik Analiz, S.19, Kasım 2001. s. 5.

terör” kapsamında değerlendirilen örgütler ve söz konusu örgütlere yataklık eden ülkelere karşı açıkça savaş ilan edilmişti. Bu nedenle uzun süreden beri Usame Bin Ladin’in bulunduğu Afganistan ve Taliban örgütü ilk hedef olarak seçilmişti.⁷

Başlangıçta ya Taliban örgütünü oyalamak için veya operasyon hazırlılarının tamamlanması için Bin Ladin’in ABD’ye teslim edilmesi hususunda Taliban örgütü ile bir takım pazarlıklarda bulunulmuştu. Ancak Taliban örgütü ABD’nin bu isteğini kabul etmeyince Afganistan’a yönelik operasyon daha meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Neticede 7 Ekim 2001’de ABD kurmuş olduğu uluslararası askeri koalisyon güçleri ile birlikte Afganistan’a askeri müdahalede bulunmuştu.⁸

1) Afganistan’da Yeni Yönetim ve Basın - Yayın Alanında Yaşanan Gelişmeler:

11 Eylül 2001 saldırılarının hemen ardından ABD başkanlığında oluşturulan Uluslararası askeri koalisyon güçlerinin, Kuzey İttifakının desteği ile 7 Ekim 2001’de Afganistan’a yönelik yaptığı askeri operasyon sonucunda Taliban rejimi yıkılmıştı. Ancak Afganistan’da komünist rejiminin yıkılması ile yaşanan iç çatışmaların yeniden yaşanmasını önlemek için, eşit güce sahip olup Taliban karşısında Kuzey İttifakı adı altında birleşen grupları dengelemek amacıyla yeni bir alternatif güç oluşturulması gerekmekteydi. Bu nedenle Birleşmiş Milletler öncülüğünde Afganistan’ın tüm grupları ve AB ile ABD temsilcileri Kasım 2001’de Almanya’nın Bonn kentinde bir araya gelerek Taliban sonrası Afganistan’ın geleceğini dizayn etmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede ABD’nin desteklediği Hamid Karzai başkanlığında altı aylık geçici bir yönetim kurulurken, ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanması için BM

⁷ F. A. Burget, a. g. m. Avrasya Dosyası, s. 206.

⁸ Muhammed İkrâm Andişmand, *Amerika Der Afganistan*, Kabil, 2004, ss. 206 – 215.

kontrolünde kısaca ISAF (*International Security Assistance Force - Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü*) adıyla bilinen bir uluslararası askeri güç de oluşturulmuştu.⁹ Başlangıçta BM tarafından yönetilen ISAF Ağustos 2003'ten itibaren NATO'ya devredilmişti. NATO üyesi ülkeler her altı ayda değişmek üzere ISAF'ın komutasını üstlenmektedirler. Bu arada Mayıs 2012'de gerçekleşen NATO'nun Chicago zirvesinde 2014'ün sonuna kadar NATO'ya bağlı tüm yabancı askeri güçlerin Afganistan'dan çekilmesi de kararlaştırılmıştır.¹⁰

Diğer taraftan Bonn zirvesinde Hamid Karzai başkanlığında kurulan altı aylık geçici yönetimin yanı sıra, bu süre zarfında Afganistan'ın geleneksel meclisi Loya Jirga'yı toplamak ve bir komisyon kurmak sureti ile iki yıl içerisinde meşru hükümetin kurulması için seçim hazırlıklarını tamamlamak gibi konular kararlaştırılmıştı. Karzai Başkanlığındaki altı aylık geçici yönetimin görev süresinin bitmesinden sonra 11 Haziran 2002'de Loya Jirga Meclisi toplanarak ikinci kez Karzai'yi geçiş yönetimi başkanlığına getirmişlerdir.¹¹

Ekim 2004'te yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde halk oylaması ile yeniden Devlet Başkanı seçilen Hamid Karzai, Ağustos 2009'daki seçimlerde ikinci kez seçilmiştir.¹² 12 yıldan beri Afganistan siyasal iktidarını elinde bulunduran Hamid Karzai yönetimi uluslararası kamuoyu tarafından da ciddi anlamda desteklenmektedir. Ülkenin mevcut yönetimi tamamen merkezîyetçi bir başkanlık sistemine dayanmaktadır. Taliban rejiminin yıkılması ve ABD

⁹ Mehmet S. Erol – Fazıl A. Burget, *Afganistan'da Son Aşama: Zoraki Güvenlik- İstikrar Anlayışının Gönüllü Gücü ISAF*, Stratejik Analiz, Cilt-3, S. 31, Kasım 2002, s. 57.

¹⁰ Fazıl Ahmed Burget, *Afganistan'da 2014 Beklenirken: Taliban Örgütü ve Yeni Bir Siyasal Sürece Doğru Yeni Gruplaşmalar*, Ortadoğu Analiz, Cilt-5, S. 52, Nisan 2013, s. 96.

¹¹ İrfan Polat, *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi*, Süleyman Demirel Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006. S. 126.

¹² Ali Abbas, *Comparison of Afghan Presidential Election of 2004 and 2009*, China Wiew, Ağustos 2009, Erişim: 14 Şubat 2013.

başta olmak üzere uluslararası kamuoyunun desteği ile ortaya çıkan bu yeni hükümet döneminde güvenlik ve ekonomik alanlarda yaşanan bir takım sıkıntılar olmasına karşın, birçok alanda ciddi gelişmeler yaşandığını da görmek mümkündür. Hiç kuşkusuz bu yeni dönemde yaşanan gelişmelerden kitle iletişim araçları da kendi nasibini almıştır. Bu dönemde basın – yayın alanında Afganistan tarihinde hiç görülmemiş gelişmeler yaşanması dikkat çekmektedir.

1. 1) Basın - Yayın Alanındaki Yasal Gelişmeler:

Özellikle 1992’de Komünist rejiminin yıkılması ve direniş güçlerinin iktidara gelmesi ile Afganistan’da tüm alt yapı bozulmaya başlamış ve Taliban rejimi döneminde ise siyasal düzen adına ne varsa tahrip edilmiştir. Bu tahribattan hiç kuşkusuz kitle iletişim araçları da nasibini almıştı. Bu nedenle 11 Eylül gelişmelerinin ardından Taliban rejiminin yıkılması ile baştan yeni bir düzen kurulması için harekete geçilmiştir. Kasım 2001’de gerçekleştirilen Bonn Konferansında tüm devlet teşkilatının yeniden yapılandırılması kararlaştırılırken, kitle iletişim araçları ile ilgili düzenlemenin de yapılması gerektiği kararına varılmıştır. Bu doğrultuda Bonn Konferansı kararı ile kurulan altı aylık Geçici Yönetim Başkanı Hamid Karzai, Şubat 2002’de yayınladığı “Kanun Hükmündeki ferman” ile ülkede yeni bir basın – yayın yasasının çıkarılmasına kadar, 1964’te kral Zahir Şah tarafından çıkarılan Basın - Yayın Yasasının 16. Maddesine değişiklik yapmak sureti ile geçici olarak yürürlüğe konmasını öngörmüştür. Böylece, radyo, televizyon ve haber ajanslarının tamamen devletin tekelinde olmasını öngören söz konusu yasanın 16. Maddesinin son paragrafı kaldırılarak yürürlüğe konmuştur.¹³ Ağustos 2008’de çıkartılan Afganistan Basın yasasının son halinin yürürlüğe konmasına kadar ülkedeki kitle iletişim araçları ve basın yayın düzenlemeleri büyük ölçüde

¹³ *Geçici Yönetim Başkanlığının Basın Yasasına ilişkin fermanı*, ferman No: 81, Tarih: 01.12.1380 (hicri), Afganistan Resmi Gazetesi, No: 800, 18.12.1380 (hicri), Şubat 2002, s.1

1964'teki basın yayın yasasına göre yapılmıştır. Uygulamadaki zorluklar bir kenara bırakılırsa, teorik olarak bu ülkedeki basın yasası 1964'e dayanmasına rağmen ve anayasada basın özgürlüğünü öngören hükümler bağlamında bölge ülkeleri arasında en modern bir yasa olduğu ifade edilmektedir.¹⁴

1. 1. a) Afganistan'ın Yeni Anayasasında Basın – Yayın ve Düşünce Özgürlüğü:

Kasım 2001'de Almanya'nın Bonn kentinde gerçekleştirilen konferans kararı ile kurulan geçici yönetim Afganistan'da yeni bir düzenin kurulması kapsamında yeni anayasayı da hazırlamak için bir komisyon kurmuştu. Bu komisyon uzun süre çalıştıktan sonra 1964 Anayasasından uyarlayarak yeni bir anayasa hazırlamıştı. Afganistan'ın geleneksel meclisi Loya Cirge (*Loya Jirga*) yeni anayasayı kabul etmek üzere Kasım 2003'te toplanmıştı. Ancak söz konusu anayasanın birçok maddesi üzerindeki tartışmalar devam ettiği için belli bir karara varılması konusunda zorluk yaşanmıştı. Günlerce süren tartışmaların ardından 13 Aralık 2003'te birçok maddesinde yapılan değişikliklerle kabul edilmişti.¹⁵

Afganistan'ın yeni Anayasasında basın – yayın ve diğer fikri faaliyetlere ilişkin hükümler tek bir maddede toplanmıştır. Bu çerçevede söz konusu anayasanın 34. Maddesinin ilk paragrafında özellikle düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin, “*ifade özgürlüğü her türlü saldırıya karşı kollanmaktadır*” şeklindeki hüküm dikkat çekmektedir. Söz konusu maddenin ikinci paragrafında ise her Afgan'ın kendi fikirlerini sözlü, yazılı ve fotoğraf şeklinde, anayasaya aykırı olmamak kaydı ile dile getirmeye hakkı olduğu ifade edilirken, üçüncü paragrafta da her Afgan'ın yasal çerçevede kitle iletişim araçları yolu ile kendi

¹⁴ *Media of Afghanistan*, http://en.wikipedia.org/wiki/Media_of_Afghanistan, 05 Haziran 2013.

¹⁵ *Qanun-e Asasi-ye Afganistan va Mahidat-e Beynelmeli*, BBC-Persian News, 09 Aralık 2003, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/stoy/2003/08/printable/030823_v-afghanconstitution.shtml

fikirlerini yaymaya hakkı olduğu hükmü yer almaktadır. Söz konusu maddenin üçüncü paragrafının devamında ise her Afgan'ın yasal çerçevede basın faaliyeti yapmaya hakkı olduğu ifadesi yer almaktadır.¹⁶

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ilk dönemlerde ülkenin basın – yayın yasası 1964'teki yasaya dayanmasına karşın, basın faaliyetlerini devletin tekelinde olmasını öngören 16. Maddesi kaldırılınca, anayasanın 34. Maddesine uygun hale getirilmiştir. Böylece özel basın faaliyetleri serbestleştirilmiştir. Bu yüzden gerek yurt dışında faaliyet eden bir takım gazetelerin Afganistan'a dönerek faaliyetlerini sürdürmesi, gerekse ülkede yeni bir takım faaliyetlerin başlaması bakımından ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu çerçevede Afganistan devletine bağlı medya organları ve siyasi faaliyetlerde bulunan kitlelerin faaliyetlerinin yanı sıra bir takım tarafsız kitlelerin de faaliyetlerini görmek mümkündür. Bu nedenle ülkede daha yeni basın yasası çıkmadan önce onlarca yazılı ve görsel medya organlarının yanında birçok radyonun da faaliyete başladığını görmek mümkündür.

1. 1. b) Afganistan'ın Yeni Basın – Yayın Yasası:

Bu arada yukarıda sözünü ettiğimiz Afganistan'ın geleneksel meclisi olan Loya Cirga genellikle parlamento ile karıştırılmaktadır. Bu meclis ülkenin en üst karar alma mercisi olmakla beraber sadece anayasada yapılması gereken değişiklikleri onaylamak ve bir takım olağan üstü durumlarda toplanmaktadır. Ülkede belli bir parlamento olmadığı zaman halk temsilcileri, kabine üyeleri ve bir takım aşiret reislerinden oluşmaktadır. Parlamento ise anaysa değişikliği yapma yetkisine sahip değildir. Ülkede parlamento seçimleri yapılmadan önce bu meclis iki kez toplanmıştı. Bir keresinde geçiş yönetim başkanını seçmek, devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerinin yapılması için yasal düzenlemeler

¹⁶ Afganistan Adalet Bakanlığı, *Afganistan Anayasası*, Kabil 2004, Madde – 34. Online erişim için bkz: <http://www.newsafghanistan.i8.com/Html/ghanun.htm>, erişim: 03 Haziran 2013, Afganistan Anayasasının İngilizce metni için bkz: *The Constitution of Afghanistan*, Afghanistan Online, 02 Ocak 2004, http://www.afghan-web.com/politics/current_constitution.html

yapacak olan mekanizmayı kurmak ve ikinci kere de anayasayı onaylamak üzere toplanmıştı. Parlamento seçildikten sonra diğer yasal düzenlemeler parlamento tarafından gerçekleştirilmektedir.

Afganistan'da Ekim 2004'te gerçekleştirilen Devlet Başkanlığı seçimlerinin ardından ülkede yeni parlamentonun oluşması için çalışmalar başlamış ve 2005'te parlamento seçimleri yapılmıştı. Aralık 2005'te göreve başlayan yeni parlamentoda Haziran 2006'da yeni basın – yayın yasa tasarısı tartışılmaya başlanmıştır. Farklı dini görüş ve kültürel anlayışa sahip olan Afganistan parlamentosunda, önerilen basın – yayın yasa tasarısı ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Nihayetinde Ağustos 2008'de yapılan bir takım değişikliklerle yeni basın – yayın yasası Afganistan parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve devlet başkanı onayı ile yürürlüğe konmuştur.¹⁷

11 Bölüm ve 54 maddeden oluşan Afganistan Basın - Yayın Yasası, basın – yayın türlerinin tanımından yapısına ve sorumluluklarından haklarına kadar geniş bir konuyu içermektedir. İkinci maddede söz konusu yasanın amacı basın – yayın kültürünü geliştirmek, düşünce ve ifade özgürlüğünün yasal çerçevede güvence altına almak şeklinde açıklanmıştır.¹⁸

3. Maddenin 2. Bendinde medya organları *Kamusal* ve *Özel* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kamusal medya organları devletin kontrolünde ve denetiminde olduğu ifade edilirken, özel medya organları ise gerçek kişiler, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel kurum ve kuruluşlara bağlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 4. Madenini ilk bendinde herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğu belirtilirken, her medya çalışanının da devletten bilgi

¹⁷ *Media Law in Afghanistan*, <http://www.mtholyoke.edu/~azizi22m/classweb/afgmedia/Media%20Law.html>, 06 Haziran 2013.

¹⁸ Afganistan Adalet Bakanlığı, *Afganistan Basın – Yayın Yasası*, Kabil, 2008, 2. Madde, Online erişim için bkz: Afganistan Adalet Bakanlığı web sitesi, resmi gazete, 15. 04. 1388 (hicri), No: 986, http://moj.gov.af/content/files/OfficialGazette/0901/OG_0986.pdf, ayrıca İngilizce metni için bkz: The Gazette Mass Media Law General Provisions, http://gfmf.info/images/uploads/English-Media_Law_2009.pdf, Erişim: 06 Haziran 2013

alma hakkının bulunduğu ifade edilmektedir. Söz konusu maddenin ikinci bendinde ise devletin basın – yayın özgürlüğünü sağlamaya mükellef olduğu söylenirken, hiçbir gerçek ve tüzel kişi veya devlet ya da devletin herhangi bir organının basın – yayın özgürlüğünü kısıtlamaya, sınırlamaya veya sansür etmeye hakkının bulunmadığı ifade edilmektedir. Fakat 10. Bölüm ve 45. Maddede ise basın ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerin bulunması dikkat çekmektedir. Basılıp yayımlanması yasak olduğu hususlar hükmünü taşıyan 45. Madde toplam yedi bentten oluşmaktadır. Bu bentler sırası ile şu şekilde belirtilmektedir:

1. İslam Dini hükümlerine aykırı olan konuların yayınlanması.
2. Diğer dinleri küçümseyen ve onlara iftira eden konuların yayınlanması.
3. Gerçek ve tüzel kişilere yönelik iftira içeren ifadelerin yayınlanması.
4. Gerçek ve tüzel kişilerin şahsiyetini zedeleyecek konuların yayınlanması.
5. Anayasaya aykırı olan ifadelerin yayınlanması.
6. Tecavüze maruz kalan veya herhangi bir şekilde şiddet mağduru olan kişilerin kimliğinin açıklanması.
7. Toplum psikolojisini olumsuz yönde etkileyen hususların yayımlanması.¹⁹

Tüm eksiklik ve çelişkilerine rağmen Afganistan basın – yayın yasasının 10. Maddesi ile siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve ekonomik, sosyal ve kültürel kuruluşların yanı sıra her Afganistan vatandaşının özel medya organı açma hakkı sağlanmıştır.²⁰ Yeni anayasanın 34. Maddesi ve basın – yayın yasasının 10. Maddesine binaen her geçen gün basın faaliyetlerinin daha da gelişmekte olduğu görülmektedir.

¹⁹ Bkz: Afganistan Basın - Yayın Yasası, ilgili maddeler.

²⁰ Bkz: Afganistan Basın - Yayın Yasası, 10. Madde

1. 2) Afganistan Basınında Yaşanan Teknik Gelişmeler:

1992'ye kadar Afganistan'da kitle iletişim araçlarında eski Sovyetler Birliği standartları kullanılmaktaydı. Avrupa tarzı basın yayın ile daha tam anlamı ile Afganistan halkı tanışmış değillerdi. Yazılı basın son dönemlere kadar eski model matbaalarda eski yöntemlerle basılmaktaydı. Dijital sayfa düzeni ve dizgi tekniği daha gelişmemişti. Bu işleri yapan bilgisayar programları da daha mevcut değildi. Yazılı basın dizgileri elle belli bir düzene sokularak harfleri bir araya getirme anlamına gelen “*huruf çini*” adlı ilkel bir yöntemle yapılmaktaydı. Görsel ve radyo yayınlarında da son derece eski teknikler kullanılmaktaydı. İllerde TV haberlerini bir gün ve hatta iki gün sonra izleme imkânı bulabilirdi.²¹

1992'de komünist rejiminin yıkılması ile zaten ülkede tüm alt yapı tahrip edildiği gibi kitle iletişim araçları da yok denecek kadar azdı. Kuzeydeki bazı illerde eski sistemle devam etmekteydi. Ulusal anlamda yayın yapan hiçbir yayın organı mevcut değildi. Bazı bölgelerde ise Pakistan'da basılıp çıkartılan gazete ve dergiler dağıtılmaktaydı. Taliban dönemine gelindiğinde ise Afganistan'da faaliyet eden her hangi bir kitle iletişim aracından söz etmek mümkün değildi. Sadece Taliban örgütüne ait tek bir gazete resimsiz olarak yayınlanmaktaydı. Taliban rejiminin resim çekmeyi yasaklaması bu alana ayrıca vurulan en önemli darbelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

11 Eylül gelişmelerinin ardından başlayan yeni dönemde, özellikle Afganistan'daki iç savaş yıllarında yabancı ülkelere mülteci olan bir takım insanların yeniden ülkeye dönmesi ile beraber kitle iletişim araçlarında bir takım teknolojik yenilikler de gelmeye başlamıştır. Yeni dönemde yazılı basın modern tekniklerden yararlanarak dijital ortamda basılmakla beraber, internet

²¹ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: M. Halim Tanwir, *Afghanistan: History, Diplomacy and Journalism*, by Xlibris Corporation Press, London -UK, 2012, s. 58.

²² Richard Keeble, John Mair, *Afghanistan, War and the Media: Deadlines and Frontlines*, by Arima Publishing Press, London – UK, 2010, s. 17.

sayfaları aracılığı ile dünya boyunca okuyucularına ulaşmaya başlamıştır. Son dönemlerde Afganistan'daki tüm medya organlarının internet sayfasına sahip olması daha geniş kitlelere hitap etme kabiliyetlerini arttırmıştır. Ayrıca dijital ortamda basma kabiliyetine sahip matbaalar da kendini göstermeye başlamıştır. Radyolar daha modern vericiler ile kapasitesini genişletmekle birlikte, internet aracılığı ile daha geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır. TV kanalları ise uydu aracılığı ile yayın yapmakla beraber, belli Telekom şirketleri ile anlaşma yaparak, söz konusu Telekom şirketinin antenlerine monte ettiği vericiler ile daha geniş alanlara yayın yapma kabiliyetine erişmişlerdir. Ayrıca son gelişmeler ile birlikte, karasal yayın yapan TV kanallarının yanında uydu aracılığı ile yayın yapan birçok TV kanalının da ortaya çıktığı görülmektedir. Afganistan'daki TV kanallarının birçoğunun Türksat ve Devlet Televizyonu başta olmak üzere birçoğunun da Hotbird üzerinden yayın yaptığı bilinmektedir. Ayrıca TV kanalları modern teknolojik gelişmelerden yararlanarak internet üzerinden de yayın yaparak dünyadaki Afganistanlılara ulaşmaya çalışmaktadır. Bu anlamda 11 Eylül gelişmelerinin ardından, Afganistan'da kitle iletişim araçlarının modern teknolojik gelişmelerden olabildiğince yararlanmakta olduğunu söylemek mümkündür.

1. 3) Nicelik Bakımdan Yaşanan Gelişmeler:

Daha önceki kısımlarda bahsettiğimiz gibi, 1992'ye kadar Afganistan Basını, zaman zaman bir takım siyasal rekabetlerde en etkili bir propaganda aracı olarak kullanılsa da, daha çok devletin denetimi altında gelişmişti. Bu yüzden devlet ihtiyaca göre basın organları kurmaktaydı. Basın özgürlüğü de daha çok siyasal parti ve kuruluşlarla sınırlı kalmıştı. Bu nedenle sadece yazılı basın ile sınırlı olan kitle iletişim araçları daha çok belli bir siyasal parti veya herhangi bir kuruluşun yayın organı olarak faaliyet etmekteydi. Tek bir kanaldan ibaret olan Radyo ve TV yayınları ise tamamen devletin kontrolündeydi. Özel televizyon veya radyo 11 Eylül 2001'deki gelişmelere

kadar ortaya çıkmamıştır. Yazılı basın da devlet tarafından sınırlı tutulmuş ve kontrolden çıkma tehlikelerine karşı da çoğu zaman durdurulmuştu. Bu nedenle Afganistan’da yakın döneme kadar özel basın – yayın faaliyetinden söz etmek mümkün değildi.²³

1992 – 2001 yıllar arasında ise ülke tamamen belli bir merkezi otoriteden yoksun olduğu için bazı bölgelerde yerel yönetimlerin kontrolündeki basın – yayın faaliyetlerinin yanı sıra nadiren özel teşebbüslerle çıkartılan bir takım yazılı basın faaliyetlerini görmek mümkün. Ancak bunlar da kendi bekalarını sağlamak için yerel yönetimlerin siyasetlerine karşı daha temkinli ve hatta yanlı davranmak zorundaydılar. Bu nedenle dolaylı olarak yine belli bir devlet merkezine bağlıydılar. Ayrıca bu dönemlerde basın – yayına ilişkin herhangi bir yasal düzenlemeden de söz etmek mümkün değildi.²⁴

11 Eylül 2001’deki gelişmelerden sonra ortaya çıkan yeni yönetim döneminde, ülkenin yeniden yapılandırılması kapsamında oluşturulan yeni anayasanın 34. Maddesi ile “düşünce ve ifade özgürlüğü” bağlamında basın – yayın faaliyetleri serbestleştirilmiştir. Yeni anayasanın bu maddesine binaen yazılı medya organlarının yanı sıra, kablolu yayınlarla birlikte radyo ve televizyon kanallarında da ciddi artışın yaşandığı görülmektedir. Ağustos 2008’de çıkartılan yeni basın- yayın yasası ile kitle iletişim araçları belli bir düzene sokulmuştur.

11 Eylül gelişmelerinin ardından kurulan yeni yönetim döneminin ilk yıllarında, daha basın- yayın yasası çıkmadan, devlete bağlı bir takım yayın organlarının yanı sıra, özel teşebbüslerle faaliyete başlayan onlarca gazete, dergi ve bültenin yayın hayatına başladığı görülmektedir. Söz konusu yazılı basının yanında, yeni dönemde devlet radyosunun dışında birçok radyonun da faaliyete başladığı bilinmektedir. İlk özel radyo FM üzerinden yayın yapan

²³ M. H. Tanwir, a. g. e. s. 61.

²⁴ R. Keeble, J. Mair, a. g. e. s. 19, M. H. Tanwir, a. g. e. s. 63.

Arman-FM radyosuydu. Bunun hemen ardından farklı amaçlarla özel radyoların sayısı hızla artmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra Türkiye'deki bazı kuruluşların desteği ile ilk televizyon olan Ayna TV de yayın hayatına başlayarak Afganistan'da bir ilke imza atmıştır. Ayna TV'nin hemen ardından TV kanallarının da faaliyete başlaması dikkat çekmektedir.²⁵

Kasım 2012 verilerine göre Afganistan'da siyasi partiler, bir takım sivil toplum kuruluşları, tüccarlar ve bazı özel teşebbüslerin yanında bir takım NGO'lar veya Afganistan'da görev yapan uluslararası askeri ve sivil kuruluşların desteği ile yerel ve ulusal alanda faaliyet eden toplam gazete sayısı 150'nin üzerinde olduğu bilinmektedir. Fakat bunların çoğu yerel olup, günlük gazete olarak faaliyet izni almasına rağmen, üç günde veya haftada bir yayın yapmaktadırlar. Bununla birlikte yine yerli tüccarlar, siyasi partiler, bazı sivil toplum kuruluşları ve yabancı NGO'lar ve ülkede görev yapan uluslararası askeri güçlerin mali desteği ile faaliyet ettiği bilinen 100'ün üzerinde radyo ve 80'in üstünde de yerel ve ulusal TV kanalı faaliyet etmektedir.²⁶

Bahsi geçen bu medya organlarının yanında uluslararası yayın yapan bir takım ünlü radyo ve televizyon şebekeleri de son dönemlerde Afganistan bağlantısını kurarak bu ülkedeki yerel diller ile yayın yapmaktadırlar. Bu şebekelerin başında BBC, Radio France International, Deutsche Welle, Radio Free Afghanistan, Amerikan Sesi ve yine ABD bağlantılı Radio Ashna gibi şebekeler gelmektedir. Bunlardan 2002'den beri Afganistan'da faaliyet eden BBC, Deutsche Welle ve Ashna gibi şebekeler radyo yayınlarının yanında, son zamanlarda TV yayınlarına da başlamışlardır.²⁷

²⁵ United States Institute Of Peace, *Afghanistan Media Assessment*, Kasım 2010, <http://www.usip.org/publications/afghanistan-media-assessment>

²⁶ BBC News Asia, *Afghanistan Profile - Media*, 22 Kasım 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12013942> erişim: 3 Haziran 2013.

²⁷ BBC News Asia, a. g. rapor.

1. 4) Nitelik Bakımdan Yaşanan Gelişmeler:

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi ve uluslararası kamuoyunun yoğun desteği ile kurulan yeni yönetim döneminde, ülkenin yeniden yapılandırılması kapsamında oluşturulan yeni anayasa ve basın - yayın yasası ile gerek yazılı basın ve gerekse görsel basında yaşanan teknik gelişmelerin yanı sıra nicel ve nitel gelişmelerin yaşandığı da görülmektedir. Nicelik bakımından yaşanan gelişmeler, daha önce belirttiğimiz gibi farklı kategorideki basın – yayın faaliyetlerinin gerek ulusal alanda ve gerekse yerel bazda her geçen gün daha da arttığı görülmektedir. Nitel gelişme bakımından ise Afganistan'daki basın faaliyetlerini kategorize edecek olursak, yazılı, görsel, radyo yayınları ve internet yayıncılığı olarak ayırmamız mümkündür.

1. 4. a) Yazılı Basın:

Taliban rejiminin yıkılması ve yeni yönetimin başa gelmesi ile en önemli haber alma ihtiyaçlardan biri olan basın – yayın eksikliği açıkça görülmekteydi. Yeniden onarılan Ulusal Radyo –Televizyon şebekesi, ülkede elektrik eksikliği yaşandığı için gereken faaliyeti yapmaktan acizdi. Bu nedenle daha önce bahsettiğimiz devlete bağlı *Anis Gazetesi* yeniden Afganistan Haberleşme ve Kültür Bakanlığına bağlı olarak faaliyete başlamıştı. Tamamen devlete bağlı olan *Anis Gazetesi* Afganistan Haberleşme ve Kültür Bakanlığına bağlı devlet matbaası tarafından yayınlanmakta ve Kabil başta olmak üzere bazı illere de dağıtımı sağlanmaktadır. Afganistan'ın iki resmi dili olan Farsça ve Peştunca olarak günlük yayınlanan bu gazete, iki renkten (siyah -beyaz) oluşup büyük boy kâğıda basılmaktadır.²⁸

Afganistan'da yeni Anayasanın oluşturulmasından sonra, anayasanın 34. Maddesine binaen birçok yazılı basın – yayın organının ortaya çıktığı

²⁸ Konuya ilişkin bkz: Wikipedia, online ansiklopedi, <http://fa.wikipedia.org/>, *Anis Gazetesi* erişim: 07 Haziran 2013.

görülmektedir. İlk başta ülkedeki siyasî partiler ve bir takım sivil toplum kuruluşları kendi yayın organları şeklinde faaliyet eden, aylık dergilerin yanı sıra haftada bir yayınlanan haftalık gazeteler çıkarmaya başlamışlardır. Fakat bir süre sonra haftalık gazetelerin yanında, farklı amaçlarla faaliyete başlayan günlük gazeteler de çoğalmaya başlamıştır. Afganistan devleti hızla çoğalan haftalık ve günlük gazeteler ile rekabet edebilmek için kısa bir süre içinde *Anis Gazetesinin* yanında, yine *Anis*'in kalitesinde *Eslah* ve yine aynı kalitede sadece Peştunca yayınlanan *Hewad* gazetelerini çıkarmıştır.

Başlangıçta Afganistan'da özel yazılı basın daha çok aylık dergilerle sınırlıydı. Özel gazeteler ise çoğunlukla haftalık yayın yapmaktaydılar. 2004'te ilk özel günlük gazete yayın hayatına başlamıştır. *Rah-e Nejat* adıyla yayın hayatına başlayan ilk günlük gazete, Hasan Alimi genel yayın yönetmenliği ile Seyit Hüseyin Alimi Belhi tarafından çıkartılmıştır. Orta boy (A2) kâğıda basılan bu gazete iki renk (siyah-beyaz) olarak faaliyete başlamıştı. Devlet politikalarına karşı eleştirel bir yaklaşımla yayın yapan bir gazetedir.²⁹

Rah-e Nejat gazetesinin hemen ardından veya bir yıl ara ile yine aynı kalitede *Cheragh* (Çerağ), *Armane Milli* ve *İrade* isimlerinde özel gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Fakat, bu gazeteler günlük gazete olarak faaliyete başlamalarına rağmen, iki veya üç gün ara ile yayın yapmaktaydılar. Son dönemlerde düzenli olarak günlük yayın yaptıkları bilinmektedir.³⁰

2006' yılına gelindiğinde yazılı basında bir modernleşme yaşandığı görülmektedir. Dergiler daha kaliteli kâğıtlara basılmaya başlarken, gazeteler de renkli ve düzenli olarak günlük yayın yapmaya başlamışlardır. Bundan sonra hem kalite bakımından hem içerik bakımından özellikle gazeteler arasında yeni bir rekabetin başladığı görülmektedir. Bu çerçevede 3 Eylül 2006'da yayın hayatına başlayan ve İngilizce olarak *The Daily Afghanistan* ismini taşıyan

²⁹ Rah-e Nejat Gazetesinin web sayfası: <http://www.news.rahenejatedaily.com/>

³⁰ Çerağ gazetesinin web sitesi: <http://www.cheraghdaily.af/>, Armane Milli gazetesinin web sitesi: <http://www.armanemili.com/>

Ruznâme-i Afganistan (Afganistan Günlüğü), renkli ve büyük boy kâğıda basılmaya başlamıştır. Sahibi Hüseyin Yasa olan bu gazetenin genel yayın yönetmeni Hafızullah Zeki ve müdürü de Muhammed Rıza Hüveyda'dır. On sayfadan oluşan bu gazete, Kabil'de basılarak ülkenin birçok iline dağıtılmaktadır. Devlet politikalarına karşı eleştirel bir yaklaşımla yayın yapan bu özel gazetenin Hazara etnik grubunun liderlerinden biri olan Muhammed Muhakkik liderliğindeki *Hizb-i Vahdet-i Mardom-e Afganistan* partisine yakın olduğu bilinmektedir.³¹

23 Mayıs 2007'de *Afganistan Günlüğü* gazetesini kalitesinde tamamen bağımsız ve herhangi bir siyasal örgüte bağlı olmayan *8 Sobh* (haşt-e sobh) isminde yeni bir gazete yayın hayatına başlamıştı. Bu gazetenin ismi Farsça sekiz anlamına gelen haşt (8) ve sabah anlamına gelen sobh kelimelerinden birleşmiş ve halk arasında *haşt-e sobh* olarak şöhret kazanmıştır. Sahibi Sanjar Süheyl ve genel yayın yönetmeni de Perviz Kave olan bu gazete, büyük boy kâğıtta renkli ve sekiz sayfada basılmaktadır. Genel merkezi Kabil olan bu gazete aynı zamanda Mezar-i Şerif ve Herat'ta da eş zamanlı olarak basılmaktadır.³²

Yeni dönemde hızla çoğalan yazılı basın kervanına Ekim 2009'de *Mandegar* isimli yeni bir gazete daha katılmıştı. Kadrosunu daha çok Tacik etnik grubuna mensup kişilerin oluşturduğu *Mandegar* altı sayfada, büyük boy kâğıda renkli olarak basılmaktadır. Sahibi ünlü Tacik komutanlardan Ahmedşah Mesud'un kardeşi Ahmed Veli Mesud olan *Mandegar* gazetesinin genel yayın yönetmeni Nazari Paryani'dir. Bu gazete 2009 devlet başkanlığı seçimlerinde Karzai'ye rakip olan Doktor Abdullah Abdullah'a yakın bir politik çizgide olduğu için belli bir siyasal kitle tarafından okunmaktadır. Son dönemlerde devlete karşı çıkışları ile dikkati çeken bu gazete, ülkenin en büyük gazetelerinden biri sayılmaktadır. Merkezi Kabil olan *Mandegar* gazetesini de eş

³¹ The Daily Afghanistan gazetesinin web sayfası: <http://www.dailyafghanistan.com/>

³² Haşt-e Sobh gazetesinin web sitesi: <http://8am.af/>

zamanlı olarak Mezar-i Şerif, Herat ve Bedahşan gibi ülkenin büyük kentlerinde basılmaktadır. Özellikle Tacik etnik grubu arasında ciddi bir okuyucu kitlesine sahip olan bu gazete, her ne kadar bağımsız olduğunu iddia ederse de içerik bakımından belli bir siyasi kitlenin amacına uygun faaliyet ettiği bilinmektedir.³³

Afganistan'da son gelişmeler ile beraber, farklı amaçlara hizmet eden birçok gazete, dergi ve haber bülten faaliyete başlamıştır. Bunların birçoğu tarafsız haber alış verişinden ziyade, belli bir siyasi parti ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından finansal destek sağladığı için, onların propagandalarını yapmaya çalışmaktadırlar. Fakat bu faaliyetlerin çoğu haftalık olmakla beraber, finansal destek alamadıklarında ise geçici olarak faaliyetlerini durdurmaktadırlar. Bu nedenle sürekliliklerini koruyamamaktadır. Dolayısı ile burada düzensiz olarak faaliyet eden bir takım yerel ve küçük gazetelerden söz etmeye gerek duymamaktayız.

1. 4. b) Görsel Basın:

Daha önce tek bir devlet TV kanalına sahip olan Afganistan'da Taliban rejiminin yıkılması ile başlayan yeni dönemde, bir takım siyaset ve iş adamlarının desteği ile hızla TV kanallarının da çoğaldığı görülmektedir. 2012'ye kadar 80'in üzerinde TV kanalının faaliyete başladığı bilinmektedir. Fakat bunların büyük bir kısmı, bazı yerli tüccarlar, siyasi parti liderleri ve uluslararası faaliyet eden bazı NGO'ların desteği ile yerel bazda karasal yayın yaparken, bazıları ise farklı uydularla ulusal ve uluslararası yayın yapmaktadırlar.³⁴ Fakat burada karasal yayın yapan yerel televizyon kanallarından ziyade, daha çok ulusal ve uluslararası yayın yapan TV kanalları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

³³ Mandegar gazetesinin web sitesi: <http://www.mandegardaily.com/>

³⁴ BBC News Asia, a. g. rapor

Daha önce bahsettiğimiz gibi Afganistan'da uzun süreden beri faaliyet eden Afganistan Ulusal Televizyon kanalı RTA (*Radio Television of Afghanistan*), 2002'de yeniden yapılandırılarak daha profesyonel bir şekilde yayın hayatına başlamıştır. Afganistan savaşları boyunca yurt dışına mülteci olarak giden bir takım insanların ülkeye geri dönmesi ve bazı ülkelerin yeni kadrolar yetiştirmesi ve teknik donanım yardımıyla bulunması ile Afganistan Devlet Televizyonu modernleşmiştir. Başlangıçta daha çok devlete ait haberlerin yanında, klasik müzik ve bir takım yerli ve Hint filmleri yayınlayan RTA kısa bir süre içinde yayın kalitesini arttırmıştır. Deutsche Welle international televizyon kanalının yardımı ile RTA bir süre sonra karasal yayından uydu yayınına geçmiştir. Insat3A uydusundan tüm Afganistan ve bazı çevre ülkelerinde yayın yapmaya başlamıştır.³⁵

Afganistan'da Taliban rejiminin yıkılması ile beraber özel televizyon kanalları da her geçen gün çoğalmaya başlamıştır. İlk Özel televizyon 2002'de ülkenin kuzeyindeki Şibirgan kentinde karasal yayına başlayan Ayna TV'dir. Seyid Hakim Sadat tarafından kurulan bu televizyonun başına İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinden 2000'de mezun olan Seyit Enver Sadat getirilmiştir. Bir süre sonra yerellikten çıkarak kuzeydeki tüm illerde yayın yapmaya başlamıştı. 2005'ten itibaren Turksat2 uydusundan yayın yaparak, Afganistan'ın tümü ile Turksat2 uydusunun kapsam alanına yayın yapmaya başlamıştı. Ayrıca Ayna TV'nin tüm kadrosu TRT'de eğitim görürken, TİKA başta olmak üzere Türkiye'nin bazı kuruluşlarından teknik donanım desteği almıştır. Ağırlıklı olarak Özbekçe, Türkmençe, Farsça ve nadiren Peştunca yayın yapan Ayna TV, 2009'da Turksat2'ye olan borcundan dolayı bir süre uydu yayını kesilmişti. 2011'dan beri Express AM22 uydusundan yayın yaptığı bilinmektedir. Ünlü Özbek Generali Raşid Dostum'un da büyük ölçüde mali

³⁵ Afganistan Devlet Televizyonu RTA'nın internet sayfaları: Farsça ve Peştunca sayfası: <http://www.rta.org.af/>, İngilizce sayfası: <http://www.rta.org.af/english/en/>, RTA'nın Uydu Frekansları: Insat3 (A) C Band 93.5° Doğu, Fr: 4132MHz, FEC: 1/2, S/R: 04000KSP/s, Polarizasyon: Dikey, veya Hotbird7A, 13° Doğu, Fr: 11411H, SR/FEC: 27500 5/6.

desteğini alan Ayna TV, siyasal çizgi bakımından General Dostum'a yakındır.³⁶ Bu nedenle izleyici kitlesi de daha çok General Dostum taraftarları olan Özbekler ve kısmen Türkmenlerdir.

Afganistan'da görsel basına ilk adımın atılmasından sonra ikinci adım da Saad Mohsini isimli bir tüccar tarafından atılmıştır. Saad Mohsini 2003'te Kabil'de Tolo TV isminde yeni bir özel televizyon kanalı açmıştır. Başlangıçta Hint ve Batı Avrupa dizileri ve Avrupa kanallarından taklit edilen eğlence programları yayınlarak kısa bir sürede büyümeye başlamıştır. 2006'dan itibaren Sesat2'den yayın yaparak tüm Afganistan ve çevre ülkelerini yayın kapsamına dâhil etmeye başlamıştır. Hızla büyüyen Tolo TV, Avrupa'dan taklit ederek Afganistan şartlarına uyarladığı yarışma ve eğlence programlarının yanı sıra siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin tartışma programları ile de büyük bir izleyici kitlesi kazanmıştır. 2008'den itibaren Sesat2'nin yanında Amerika ve Kanada'dan da izlenebilmesi için Galaxy25 ve IntelAmerica5 uydularından da yayın yapmaya başlamıştır. Aynı yılda Tolo TV bir yan kuruluşu niteliğinde olup tamamen Peştü dilinde yayın yapan Lemar TV kanalını da açmıştır. Aynı uydulardan yayın yapan her iki televizyon kanalının da büyük bir seyircisi olduğu bilinmektedir. Lemar TV sadece Peştü diline yayın yaptığı için daha çok Peştun etnik grubu arasında daha çok izleyicisi bulunmaktadır. Ama Tolo TV ise ülkenin neredeyse tüm kesimi tarafından izleyici kitlesine sahiptir.³⁷

Afganistan'da en fazla izleyicisi olan ve tüm Afganistan ile birlikte Avrupa ve Amerika kıtalarına da yayın yapan diğer bir televizyon kanalı da

³⁶ Detaylı bilgi için bkz: Wikipedia web sayfası. http://en.wikipedia.org/wiki/Ayna_TV, Ayna TV'nin uydu Frekansı: Express AM22, Pozisyon: 53.0° E, Fr: 11474H, System: FEC: 4666 ¾,

³⁷ Tolo TV ile ilgili geniş bilgi için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Tolo_TV, ayrıca Tolo TV'nin Farsça ve Peştunca web sayfası: <http://www.tolo.tv/>, Tolo TV'nin İngilizce web sayfası: <http://tolo.tv/index.php?lang=english>, Tolo TV'nin Uydu Frekansları (Avrupa ve Türkiye): Sesat2@53° Doğu (or Express AM22), Fr: 11695.6501, Polarizasyon: Dikey, Simge Rt:1.786, FEC: ¾, Band: Ku. Kuzey Amerika için: Galaxy25@97 Batı, or IntelAmerica5, Fr: 1129, Polarizasyon: Yatay, Simge Rt: 22.00, FEC: ¾,

Ariana Televizyonudur. Kısaca ATN (*Ariana Television Network*) olarak bilinen bu televizyon kanalı, Afganistan savaşı yıllarında Amerika'da yaşayan ve Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ülkeye geri dönüp özellikle telekomünikasyon sektöründe yatırımlar yapan İhsanullah Bayat tarafından Ağustos 2005'te kurulmuştur. Aynı zamanda AW (Afghan Wireless) isimli Telekom şirketinin sahibine ait olan ATN (Ariana TV), tüm mobile telefon vericilerine birer TV vericisi de monte ederek kısa bir sürede Afganistan geneline yayın yapmaya başlamıştır. 2008'te Insat3 uydusuna bağlanan ATN, 2009'dan itibaren Hotbird8, Telestar5 ve Galaxy19 uyduları ile Asya, Avrupa ve Amerika kıtalarına da yayın yapmaya başlamıştır.³⁸ Avrupa televizyonlarından bir takım programları taklit ederek ülkede devam eden TV yayınlarındaki rekabette güçlü bir şekilde kendi yerini alan Ariana TV, özellikle Tolo TV ile rekabet edebilecek güç ve kapasitededir. Diğer TV kanalları belli bir kitleye hitap ettiği için izleyicileri sınırlıyken Ariana ve Tolo TV ise ülkenin tüm kesimlerine hitap ederek kendilerini rakipsiz görmektedir. Ariana TV, ülkenin resmi Dilleri olan Farsça ve Peştunca'nın yanında Özbekçe programlar yaparak ülkedeki Özbeklerin de dikkatini çekmiştir. Ayrıca uyudu alıcısına ihtiyaç duyulmadan normal antenle tüm ülkede izlenilebilen tek televizyon olması bakımından rakipsizdir.³⁹

Diğer özel bir televizyon kanalı da yerel yayınlara başlayıp ulusal ve uluslararası yayın yapmaya başlayan ve son dönemlerde Afganistan'da özel televizyon kanalları arasındaki rekabetlerde ciddi bir yer edinen Arzu TV'dir. Arzu TV, Afganistan'ın ünlü işadamlarından biri Kemal Nabizade tarafından Mezar-i Şerif kentinde 2007'de yerel yayınlarına başladı. Kısa bir süre sonra Mezar-i Şerif'e yakın illeri de yayın kapsamı alanına alan Arzu TV, 2011'de

³⁸ Ariana TV'nin uydu frekansları: Asya ve Avrupa için: Hotbird8 13° Doğu, Frekans: 10723H, SR/FEC: 29900, Transponder: 14, ABD ve Kanada için: Telesat5 97° Batı, (or Galaxy19), Fr:12122H, SR/FEC: 20000, Transponder: 8. Ariana TV'nin web sayfası: <http://arianatelevision.com/>,

³⁹ ATN (Ariana Television Network) hakkında detaylı bilgi için bkz: Wikipedia sayfası: http://en.wikipedia.org/wiki/Ariana_TV

Kabil’de de yayınlanmaya başlandı. Aynı yılın sonlarına doğru Turksat3A uydusundan yayın yapmaya başlayan Arzu TV, sebebi bilinmeyen nedenlerden dolayı Tuksat3 ile anlaşmasını feshederek Express-AM22 uydusuyla anlaşmıştır. Günümüzde Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Avrupa ülkelerinden de izlenme imkânı bulunmaktadır.⁴⁰

Ağırlıklı olarak Farsça ve Peştunca yayın yapan Arzu TV, Özbek ve Türkmen dillerinde de yayın yaparak sadece Afganistan Özbekleri ile Türkmenleri arasında değil, Türkmenistan ve Özbekistan’da da izleyici toplamaktadır.⁴¹

Özel TV kanallarının faaliyete başlaması ile beraber bazı siyasi ve dini gruplar da, daha çok kendi propagandalarını yapmak üzere, karasal veya uydu yayını yapan bir takım TV kanalları açmıştır. Bu TV kanalları daha çok sahibi veya finansmanı olduğu grubun ideolojik eğilimlerini yansıtmakla beraber, halkı o doğrultuda yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu TV kanallarından biri de, Afganistan’daki Peştun asıllı Şii-Caferi lideri olan Şeyh Asıf Mohsini tarafından 2008’de kurulan *Tamaddon* isimli TV kanalıdır. Mayıs 2008’de Kabil ve çevresinde karasal yayın yapmaya başlayan Tamaddon TV, bir süre sonra Asiasat3S ve ExpressAM22 uyduları üzerinden yayın yapmaya başlamıştır.⁴² Daha çok Şiilik ile ilgili dersler ve farklı programlar yayınlayan Tamaddon TV müzik, eğlence programları yapmadığı gibi, siyasi tartışma programları da yapmamaktadır. Tamaddon TV Afganistan’ın tamamı, Orta Asya ülkeleri ile İran’da izlenebilmektedir.⁴³

⁴⁰ Arzu TV’nin uydu frekansları: Express – AM22, 53° Doğu, Frekans: 11613, Pol: h, Symb.Rt:2222, FEC: ¾, Avrupa için: Express – AM22, 53° Doğu, Frekans: 11613, Pol: h, Symb.Rt: 2170, FEC: 5/6

⁴¹ Arzu TV ile ilgili detaylı bilgi için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/ARZU_TV , Arzu TV’nin web sayfası: <http://fa.azuonline.com/>

⁴² Tamaddon TV’nin uydu frekansları: ExpressAM22, 53.0° Doğu, Frekans: 11175 H, FEC:2500 ¾ , Asiasat3S, 105.5° Doğu, Frekans: 12469 V, FEC: 2900 ¾

⁴³ Tamaddon TV ile ilgili bkz: <http://www.tamaddon.tv>

Cemaat ve siyasi partilere mensup TV kanalları sadece Tamaddon TV ile sınırlı değildir. Yine aynı şekilde Hazara asıllı Şii Caferi grubuna mensup ve Hazara etnik grubunun lideri olan Muhammed Muhakkik tarafından 2008’de kurulup, 2012’den beri Turksat2 üzerinden yayın yapan Rah-e Farda TV de siyasal bir hareketin yayın organı olarak faaliyet edip ciddi bir izleyici kitlesine sahip olan bir başka televizyon kanalıdır.⁴⁴ Bunun yanında Negah TV, Kawsar TV, Nur TV ve Nurin TV gibi televizyon kanalları da bazı siyasi veya dini gruplara bağlı olarak faaliyet edip kendilerine göre belli bir izleyicisi bulunan ve belli kitlelere hitap eden önemli televizyon kanallarındırlar. Fakat bunlar gerek izleyici potansiyeli ve gerekse yayın yapma alanı kapasitesi bakımından yukarıda adı geçen ve ticari amaçlarla yayın yapıp finansal destek bakımından tek bir grup liderine bağlı kalmaksızın kendi kendine yeterli olan televizyon kanalları ile rekabet edebilecek durumda olmadıkları için, tek tek üzerine durmaya gerek duymamaktayız.⁴⁵

Bu arada yukarıda bahsi geçen ve uydu yayını yapan ticari, siyasi ve bazı cemaatlere bağlı TV kanalları yanında, yine aynı şekilde daha küçük çaptaki iş, siyaset veya din adamlarına bağlı olup Başkent Kabil ve çevresinde karasal yayın yapan televizyon kanalları da mevcuttur. Bunların yayın kalitesi, izleyici potansiyeli ve kapsam alanları bakımından ele alacak olursak, en başta 1TV (Kanal-1), BTV, Afghan TV, Shamsad TV ve Khaibar TV gibi kanalları aklımıza gelmektedir. Tüm bunların yanında son dönemlerde bazı büyük illerde de bir takım TV kanallarının açıldığı bilinmektedir. Tüm bunlar Taliban rejiminin yıkılması ile ortaya çıkan kısmi bir düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında medya sektöründeki rekabetlerde kendi çaplarına göre yer almaya devam etmektedir.

⁴⁴ Rah-e Farda TV’nin web sitesi: <http://www.farda.af/>, Uydu frekansı: Turksat2, Frekans: 11988, POI: H SR: 2222, FEC: 5/6,

⁴⁵ Afganistan’daki TV kanalları, uydu yayını yapanların uydu frekansı ve web sayfalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz: <http://www.dolotube.com/> veya http://en.wikipedia.org/wiki/Television_in_Afghanistan

1. 4. c) Radyo Yayınları:

Taliban rejiminin yıkılmasından önceki dönemlerde Afganistan'da sadece devlete bağlı radyo ve televizyon yayını mevcuttu. Belli bölgeleri kapsayan radyo yayını da kısa dalga üzerinden yayın yapıp daha çok devlet politikalarına uygun konu ve programlar yapmaktaydılar. Taliban rejiminin yıkılmasından sonra yazılı ve görsel basında olduğu gibi, FM üzerinden yayın yapan radyo yayınlarında da ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Fakat ülke genelinde yeterli elektrik olmaması ve reklam gelirlerinin de masrafları karşılayacak düzeyde bulunmaması radyo yayınların olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden ülke genelinde radyo vericileri yeteri kadar mevcut değildir. Dolayısı ile radyolar daha çok yerel düzeyde ve belli saatlerde yayın yapmaktadırlar. Maddi imkân bakımından daha iyi durumda olan radyoların yayını dahi üç beş il ile sınırlıdır.

Afganistan'da ulusal yayın yapan iki radyo mevcuttur. Bunlardan biri devlet televizyonu RTA'ya bağlı *Radyo Afganistan*, diğeri de aynı zamanda bir Telekom şirketine sahip olup tüm radyo ve televizyon vericilerini mobile telefon vericilerine bağlayarak tüm ülkede yayın yapan ATN'ye bağlı *Ariana FM*'dir. Öte yandan her bir ilde devlete bağlı en az bir radyo istasyonu bulunmakta ve yerel yayın yapmaktadır.

Ayrıca Kabil'den FM üzerinden yayın yapıp birden fazla il ve ilçede yayın yapma kapasitesi bulunan ve ciddi ölçüde dinleyici kitlesine sahip olan Arman FM, Radyo Klid, Sobh Bakhayr Afganistan, Radyo Seher ve Selam Vatandar gibi özel radyolar da mevcuttur.⁴⁶ Daha çok program taklidi ile yayın yapmaya çalışan bu radyolar özellikle taksi şoförleri, Kabil trafiğine takılan sürücüler ve bir takım gençler arasında büyük beğeni ile dinlenmektedir. Radyoların programları saatlere göre değişiklik göstermektedir. Özellikle sabah

⁴⁶ Afganistan'da radyo yayınları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Media_of_Afghanistan#Radio, erişim: 07 Haziran 2013.

saatlerinde hemen hemen tüm radyoların dini programlar yayınlaması dikkat çekmektedir. Fakat, geri kalan zaman içinde haberlerin dışında daha çok müzik ve eğlence programları yayınlanmaktadır.

Başkent Kabil’de yayın yapan bu radyoların dışında hemen hemen bütün illerde birden fazla özel radyonun da bulunduğu bilinmektedir. Başkent Kabil’den yayın yapan radyolar daha çok ülkenin resmi dilleri olan Farsça ve Peştunca dillerinde yayın yaparken, illerdeki radyolar ise ağırlıklı olarak söz konusu ilin yerel dili ile yayın yapmaktadır.

Bu arada Afganistan’ın yeni Anayasasının kabulü için Aralık 2003’te toplanan Loya Jirga’da uzun süre tartışılan maddeler arasında yerel dillerin resmileşmesi hususu en çok tartışılan konuların başında bulunmaktaydı. Nihayetinde 13 Aralık 2003’te kabul edilen yeni anayasada, Darice (Farsça) ve Peştunca ülkenin resmi dili olarak kabul edilirken, her bir dil çoğunlukta olduğu bölgede üçüncü resmi dil olarak kabul edilmişti.⁴⁷ Anayasanın bu hükmüne binaen ülkede ulusal alanda yayın yapan tüm medya organları ülkede konuşulan her hangi bir dilde yayın yapmaya serbesttirler. Başka bir deyişle Afganistan’da basın-yayımda dil kısıtlaması mevcut değildir. Bu yüzden ülkedeki medya organları kendi izleyici, okuyucu veya dinleyicilerinin sayısını arttırmak için yerel dillerle yayınlara da yer vermektedirler. Yerel basın – yayın organları ise daha çok söz konusu bölgede çoğunlukta olan dile ağırlık vermektedirler.

1. 4. d) İnternet Yayıncılığı:

Son gelişmeler ile beraber Afganistan’da internet yayıncılığında da ciddi ilerlemenin yaşandığı görülmektedir. Ülkede her bir devlet organı ve yerel yönetimlerin yanı sıra, her bir siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal kuruluşların

⁴⁷ Afganistan Adalet Bakanlığı, *Afganistan Anayasası*, Kabil 2004, Madde -16, İkinci paragraf, Online erişim için bkz: <http://www.newsafghanistan.i8.com/Html/ghanun.htm>, erişim: 03 Haziran 2013, Afganistan Anayasasının İngilizce metni için bkz: *The Constitution of Afghanistan*, Afghanistan Online, 02 Ocak 2004, http://www.afghanweb.com/politics/current_constitution.html

ve her bir basın – yayın organının kendilerine has web sayfaları bulunmaktadır. Fakat bunlar daha çok ülke dışından ve ülke içerisindeki bazı şehir merkezlerinden takip edilmektedir. Bu yüzden web sayfalar Afganistan’ın resmi dillerinin yanında İngilizce yayın yapmaktadır.

Öte yandan Afganistan’da internet kullanıcılığı gereken şekilde yaygın olmadığı için sadece şehir merkezleri ile sınırlıdır. Bu nedenle internet kullanıcılığının düşük olduğu bilinmektedir. Haziran 2012 verilerine göre 1,5 milyon internet kullanıcısının bulunduğu bilinmektedir. Güçlü internet bağlantısı olmaması özellikle profesyonel internet kullanıcılarının da işini zorlaştırmaktadır. Son dönemlerde uluslararası bir fiber optik kablo bağlantısı ile internet kapasitesinin artırılmaya çalışıldığı bilinmektedir.⁴⁸

1. 4. e) Haber Ajansları:

Afganistan’da gerek yazılı basın, gerekse görsel basın ve gerekse radyo veya internet haberciliğinin haber kaynakları, haberin nitelik ve mekanı açısından farklı haber ajanslarıdır. Dış haberler daha çok uluslararası haber ajanslarından alınırken, Afganistan devletine ilişkin haberler ise daha çok 1964’ten beri resmi devlet ajansı olarak faaliyet edip Komünist rejiminin yıkılması ile kapatılan ve Taliban rejiminin yıkılması ile yeniden faaliyete başlayan *Bakhtar* haber ajansından alınmaktadır.⁴⁹

Taliban rejiminin yıkılması ve Afganistan’da yeni yönetimin başlaması ile *Pajwok*, *Afghan Paper* ve *Roz* gibi bir takım özel haber ajanslarının da faaliyete başladığı görülmektedir.⁵⁰ Bunlar Bunlardan özellikle *Pajwok* ve *Afghan Paper* BBC, Amerikan Sesi ve DW gibi uluslararası yayın yapan radyo ve televizyonlara da haber verdiği bilinmektedir. Bunların yanında günlük olaylara

⁴⁸ BBC News Asia, a. g. rapor.

⁴⁹ Bakhtar Haber Ajansının İngilizce Web sayfası: <http://www.bakhtarnews.com.af/eng/>, Farsça web sayfası: <http://www.bakhtarnews.com.af/dari/>

⁵⁰ Pajwok haber ajansının İngilizce web sitesi: <http://www.pajhwok.com/en>, Afghan Paper’in web sitesi: <http://www.afghanpaper.com/>, Roz haber ajansının web sitesi: <http://roznews.com/>

ilişkin haberler daha çok medya mensuplarının kendi muhabirleri tarafından düzenlenmektedir.

Afganistan'daki tüm bu medya organları ile haber ajansları internet üzerinden Afganistan haberlerini dünya ile paylaşmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca tüm bu organlar sosyal medyayı da etkin bir şekilde kullanarak dünyadaki gelişmeleri Afganistan halkı ile ve Afganistan'daki gelişmeleri ise dünya ile paylaşmaya devam etmektedirler. Böylece 11 Eylül gelişmelerinden sonra bu ülke özellikle medyası aracılığı ile dünyaya ile bütünleşmeye çalışmaktadır.

2) Basın – Yayın Faaliyeti İçin Öngörülen Yasal Şartlar:

Afganistan'ın yeni basın - yayın yasasının 10. maddesine göre her Afgan vatandaşı yasal çerçevede basın - yayın faaliyeti yapmakta özgürdür. Ancak yazılı ve görsel basında ayrı şartlar ve sorumluluklar bulunmaktadır. Yazılı basın faaliyeti yapmak isteyen her Afgan vatandaşı, yazılı dilekçe ile Afganistan Haberleşme ve Kültür Bakanlığına başvurmak sureti ile bir yandan gereken yasal prosedürleri yerine getirirken diğer yandan da faaliyetine başlayabilir. İlgili resmi kuruluşlardan resmi izin belgesi çıkmadan önce de faaliyet edebilir, fakat faaliyete başlamadan önce ilgili bakanlığa bildirilmesi ve yasal prosedürlerin başlatması gerekmektedir.⁵¹

11. Maddede yazılı yayın faaliyeti yapmak (gazete, dergi ve bülten çıkarmak) isteyen kişilerden; 1) Yayının adı, 2) Açık adresi, 3) Yayınevinin adresi, 4) Sahibinin açık kimlik bilgileri ile kimlik fotokopisi ve iletişim adresi istenmektedir. Yapılacak yayınının genel yayın yönetmeninin ise kimlik bilgileri ile birlikte eğitim durumunu bildiren belgeler de istenmektedir. Sahibinde eğitim durumu ve deneyim aranmazken, genel yayın yönetmenine Afganistan vatandaşlığının yanı sıra gazetecilik bölümünden mezun olma veya

⁵¹ Bkz: Afganistan Basın - Yayın Yasası, 10. Madde, 2. Bent

bu alanda en az üç yıl tecrübe sahibi olma şartı aranmaktadır. Genel Yayın yönetmeni yayımlanan tüm materyalden sorumlu tutulmaktadır.⁵² Tüm bu belgelerin yanında, gazete veya derginin faaliyet sahası, amacı, bütçe, finansal kaynak ve diğer hususlarını bildiren tüzüğünün de hazır bulunması gerekmektedir.

Görsel yayın faaliyetinde (TV kanalı açma) ise, faaliyete başlamadan önce resmi işlemlerin yapılması ve ilgili bakanlık ile ilgili kuruluşlardan izin alınması şarttır. Yine yazılı basın faaliyetinde istenen belgelerin yanı sıra kadro listesi, TV kanalının yayın faaliyetinin sahası ve karasal veya uydu yayınına göre değişen para teminatını İletişim ve Kültür Bakanlığı hesabına yatırılması en önemli şartlardan olarak görülmektedir. TV yayını en geç bir yıl içerisinde deneme yayınından normal yayınına geçmezse tüm izinleri iptal edilecektir.⁵³

Ayrıca söz konusu basın – yayın yasası ile TV yayınlarında zorunlu olarak yayınlanması gereken hususların da bulunması dikkat çekmektedir. Yayınlanması zorunlu kılınan konular şunlardan ibarettir:

1. Eğitim programları kapsamında Dini ve ahlaki konulara daha fazla yer verilmesi.
2. Beş vakit ezan seslerinin yayınlanması.
3. İslam Dininin kutsal günlerinde özel programların yapılması.

Bunlara benzer hususların TV kanallarında yayımlanması yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir.⁵⁴ Radyo kurmak için de TV kanalında olduğu gibi aynı prosedürler mevcut olup bir takım sorumlulukların yanında zorunlu yayınlar da bulunmaktadır. Tüm bu şartlar çerçevesinde Afganistan vatandaşları basın – yayın faaliyetleri yapmakta özgürdürler. Yabancı ülke vatandaşlarının Afganistan’da basın – yayın faaliyeti ise diplomatik prosedürlere bağlı olarak

⁵² Afganistan Basın - Yayın Yasası, 38. Madde.

⁵³ Afganistan Basın - Yayın Yasası, 20. Madde.

⁵⁴ Afganistan Basın - Yayın Yasası, 25. Madde.

mümkündür. Fakat yabancı ülke temsilcileri veya bir takım kuruluşların basın – yayın faaliyetleri kişilere göre daha kolaydır. Yabancı kişilerin basın- yayın faaliyetlerine ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir. Ancak uluslararası yayın yapan medya organlarının faaliyetlerine de her hangi bir engel söz konusu değildir. Söz konusu kuruluşun bir temsilcisi olarak faaliyet etmekte serbesttirler. Nitekim BBC, Radio France International, Deutsche Welle, ABD bağlantılı Radio Free Afghanistan, Amerikan Sesi ve yine ABD bağlantılı Radio Ashna gibi şebekeler radyoların yanı sıra, yerel dillerde Televizyon kanalları ile de faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlara ilişkin herhangi bir yasal düzenleme şimdiye kadar yapılmamıştır.

3) Basın – Yayın Alanında Faaliyet Eden Sivil Toplum Kuruluşları:

Taliban rejimi döneminde siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alt yapı tamamen tahrip edilirken, 11 Eylül gelişmeleri ile Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Afganistan’da kurulan yeni siyasal düzen çerçevesinde yeniden bir takım sivil toplum kuruluşları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ülkede özel basın – yayın faaliyetlerinin serbestleşmesi ve kısmi bir düşünce özgürlüğünün ortaya çıkması ile medya organları ve medya mensuplarının bazı kliklere karşı hakları, sorumlulukları ve sorunlarına çözüm üretilmesi için basın – yayın alanında faaliyet eden bir takım sivil toplum kuruluşları da faaliyete başlamıştır. Fakat tüm bu faaliyetlerin dağınık ve parçalı yapısı dikkat çekmektedir.

3. 1) Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği:

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra üç kuruluş Afganistan Gazeteciler Birliği adı altında faaliyet etmekteydi. Fakat Ağustos 2006’da tüm bu kuruluşları tek bir çatı altında toplamak amacı ile Afganistan Ulusal

Gazeteciler Birliği (Afghanistan's National Journalist's Union - ANJU) kurulmuştur.

Aslında 1979'da devlet tarafından devlete yakın olan gazetecilerin bir araya getirilmesi ile *Afganistan Gazeteciler Birliği* adıyla bir kuruluş faaliyete başlamıştı. Görünürde bağımsız gibi faaliyet etse de tamamen devlete bağlıydı. Yeni gazetecileri kendi yanlarına alarak onlara devletin verdiği direktiflerle hareket etme yöntemlerini göstermekteydi. 1992'de Komünist iktidarının yıkılması ile beraber bu kuruluş bir süre *Afganistan İslami Gazeteciler Birliği* adıyla faaliyet etse de, devlete yakın olma konusunda pek fazla başarılı olamamışlardı. Daha çok Kabil Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan bu kuruluş kısa bir süre sonra dağılmış, bir kısmı kuzeydeki Mezar-i Şerif kentine ve bir kısmı da Pakistan ve Avrupa ülkelerine sığınmışlardır.⁵⁵

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra 2002'de, Kabil Üniversitesi, İletişim Fakültesi eski öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mahmud Habibi başkanlığında bir grup eski gazeteciler toplanarak yeni bir gazeteciler birliği kurmaya çalışmıştı. 26 Ağustos 2006'da dağınık bir şekilde faaliyet eden üç kuruluş ortak bir toplantı yaparak Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği adı altında faaliyete başlamışlardır. Bu kuruluş aynı toplantıda yeni yönetim kurulunu seçerken Fazıl Sançaraki'yi yönetim kurulu başkanı olarak seçmişleridir. Bir süre sonra Fazıl Sançaraki siyasi faaliyetlere başlayınca, yönetim kurulu geçici olarak Fazlullah Varasta'yı başkanlığa getirmişlerdi. 2011'de gerçekleşen kongrede Abdulhamid Mobarez başkan seçilmiştir.

Yeniden kuruluşunda devletten bağımsız olarak faaliyete başlayan Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği (ANJU), bir takım uluslararası kuruluşlardan yardım alarak finansal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Söz konusu

⁵⁵ Afghanistan's National Journalist's Union (ANJU) ile ilgili bkz: <http://www.anju.af/en/>, erişim: 12 Haziran 2013.

kuruluş kendi amaçlarını, “Afganistan’da düşünce ve ifade özgürlüğünün yasal bir zemine oturtulduğu bu dönemlerde gazetecilerin temel hakları ve özgürce haber yapmalarını sağlamak için gereken çalışmaların yapılmasının yanı sıra, gazetecilere yönelik uygulanan baskı ve şiddeti bertaraf edilmesi için hukuki mücadele verilmesi” şeklinde açıklamışlardır.⁵⁶

Diğer taraftan 2006’da gazetecilerin büyük bir bölümü Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği’ne üye olurken, bir kısmı da bu kuruluşu tanımadan kendi birlik ve derneklerini kurmaya çalışmışlardır. O yüzden günümüzde Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği dışında faaliyet eden, Afganistan Genel Gazeteciler Birliği ve Afganistan Özgür Gazeteciler Birliği adıyla faaliyet eden daha küçük çaptaki kuruluşlar da mevcuttur. Fakat gerek faaliyet sahası ve gerekse kadro bakımından Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği ile rekabet edebilecek kapasiteye sahip değiller.

Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği, Afganistan’da gazetecilere yönelik yapılan saldırılar, farklı klikler tarafından uygulanan baskılar ve bugüne kadar görevlerini yaparken öldürülen gazeteciler ve düşünce suçundan dolayı hapisanede olan gazeteciler hakkında ayrıntılı ve düzenli raporlar hazırlayarak yayınlamaktadır. Bu nedenle Afganistan’daki basın – yayın faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı engeller konusunda araştırma yapmak isteyenlerin başvurduğu ilk adres olarak görülmektedir.⁵⁷

3. 2) Nai Yayın:

Afganistan’da basın – yayın konusunda çalışan diğer bir sivil toplum kuruluşu da Farsça adıyla Naşr-e Nai (Nai Yayın) adıyla faaliyet etmektedir. Özellikle Afganistan’da özel bir medya sektörünün oluşup gelişmesi için

⁵⁶ Konuya ilişkin bkz: <http://www.anju.af/index.php/2012-08-31-12-02-51>, erişim: 12 Haziran 2013

⁵⁷ Söz konusu raporlara ulaşmak için bkz: <http://www.anju.af/en/>

faaliyet ettiklerini belirten Nai Yayın kuruluşu, özel basın – yayın kuruluşlarını maddi ve manevi olarak desteklenmesi ve bir takım genç gazetecilere eğitim verilmesi için 2004’te faaliyete başlamıştır. Uluslararası bir kuruluş olan Internews’in desteğini de alan Nai Yayın kuruluşu, başlangıçta eğitim ve destek amacıyla kurulmuş ve son dönemlerde ülkedeki birçok gazetenin ülke çapındaki dağıtımını da üstlenmektedir. Bir nevi medya kargosu görevini üstlenen Nai Yayın kuruluşu, aynı zamanda bazı medya kuruluşlarına karşılıksız olarak danışmanlık ve eğitim hizmeti de vermektedir.⁵⁸

3. 3) Afganistan Gazetecilik Merkezi:

Bir diğer kuruluş ise AFJC (*Afghan Journalism Center*) adıyla faaliyet eden Afgan Gazetecilik Merkezi’dir. Bu merkez Kabil Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin bazı öğretim üyeleri ve bazı genç gazeteciler tarafından Nisan 2008’de kurulmuştur. Visa adıyla bir gazete de çıkarmakta olan bu kuruluş, özellikle genç gazetecilerin kendi hakları ve düşünce özgürlüğü kapsamında kendi sorumlulukları konusunda eğitim vermektedir. Ayrıca, basın – yayında finansal destek bulma yöntemleri konusunda eğitim vermektedir. Ayrıca bu kuruluş isteyen gençlere kısa dönemlik gazetecilik eğitimi de sağlamaktadır. Dolayısı ile bu kuruluşun daha çok bir gazetecilik eğitim merkezi şeklinde faaliyet ettiği söylenebilir.⁵⁹

Tüm bu kuruluşlar Afganistan’da medya mensuplarına yönelik farklı faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Ancak kendi aralarındaki yersiz rekabetler bazen düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik yapmaları gereken esas çalışmalarını gölgelemektedir.

⁵⁸ Nai Yayın kuruluşunun web sayfaları: Farsça ve Peştunca sayfası: <http://www.nai.org.af/dr>, İngilizce sayfası: <http://www.nai.org.af/en?multilink=switch>

⁵⁹ AFJC’nin web sayfası: <http://afjc.af/> erişim: 13 Haziran 2013

Netice itibarı ile söylemek gerekirse, 11 Eylül gelişmelerinden sonra Afganistan’da kurulan yeni yönetimde, ekonomik, siyasal ve güvenlik alanında ciddi sorunların yaşanmasına rağmen kültürel gelişmeler çerçevesinde özellikle basın yayın alanında ciddi gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Nicelik ve nitelik bakımından her geçen gün artan basın – yayın faaliyetleri doğal bir rekabet ortamı da yaratmıştır. Bu rekabet ortamında daha iyi hizmet vermek amacıyla kitle iletişim araçlarında ciddi teknik gelişmelerin de yaşandığı görülmektedir. Ancak düşünce özgürlüğü noktasında gereken gelişmenin sağlandığından söz etmek şimdilik zor görülmektedir.

4) Afganistan’da Basın, Düşünce ve İfade Özgürlüğü:

Yıllarca insan haklarının ihlal edildiği ve çağdaş anlamda belli bir siyasal düzenin bulunmadığı Afganistan’da Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Almanya’nın Bonn kentinde gerçekleştirilen zirve sonucunda oluşturulan yeni siyasal düzenin tamamen demokratik değerlere göre kurulacağı, insanların temel hak ve özgürlüklerinin sağlanacağı açıklanmıştı.⁶⁰ Ancak aradan geçen on iki yıl zarfında Afganistan’da hala demokratik değerlerin tam anlamı ile hâkim kılınması hususunda ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir.

Hiç kuşkusuz tarih boyunca ciddi sorunların yaşandığı bu ülkede kısa sürede tam anlamı ile demokrasinin hâkim olması çok zordur. Ancak bu ülkenin yeniden yapılandırılması ve en azından temel hak ve özgürlüklerin sağlanabilmesi için ABD başta olmak üzere neredeyse tüm dünyanın seferber olduğu halde hala belli bir düzenin kurulması noktasında belli bir başarının elde edilememesi yadırganması gereken bir konudur.

⁶⁰ Shin Chiba and Thomas J. Schoenbaum, *Peace Movements and Pacifism after September 11*, Edvard Elgar Publishing ltd. Press, UK 2008, p.77

Bu arada demokratik değerlerden söz ettiğimizde hiç kuşkusuz düşünce, ifade ve basın özgürlüğü gibi konular ilk aklımıza gelen unsurlardandır. Nitekim ünlü Alman siyaset sosyologu ve ekonomi - politik uzmanı Max Weber, düşünce ve ifade özgürlüğünü demokrasinin başlangıcı olarak nitelendirmiştir.⁶¹ Ayrıca demokrasilerde yerleşme, seyahat, din ve vicdan özgürlüklerinde olduğu gibi basın ve haberleşme, düşünce ve kanaatleri ifade etme özgürlüğü de sistemin “olmazsa olmazlarından” olduğu kabul edilmektedir. Öte yandan demokrasilerde tüm bu özgürlük hakları devlet tarafından anayasa ve diğer yasalar ile güvence altına alınması gerekmektedir.⁶² Tüm bu haklar sadece modern demokrasilerde değil, demokratik değerlerin ortaya atıldığı dönemlerden itibaren geçerli olduğu bilinmektedir. Nitekim Jonathan Esrael konu ile ilgili şu tespitte bulunmaktadır: “Eşitlik, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel insan haklarındaki bireysel özgürlüklerin sağlanması başlangıçtan beri demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuruydu.”⁶³

Diğer taraftan bilgilenme hakkını güvence altına alan uluslararası sözleşmelere göre ifade özgürlüğü temel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Nitekim 4 Kasım 1950’de imzalanan Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin 10. Maddesinde iletişim özgürlüğü, bilgi edinme hak ve özgürlüğü ve insanların gerçekleri öğrenme hakkı gibi hususlar, söz konusu sözleşmede yer alan ifade özgürlüğünün bir sonucu olarak görülmektedir.⁶⁴

Bu arada her ne kadar doğu toplumunda demokrasi çoğu zaman kendi değerlerine göre uyarlanarak uygulanmaya çalışıldıysa da, demokrasinin kendisi belli değerler ile belli normlara dayanmakta ve bu değerlere saygı

⁶¹ Terry Maley, *Democracy and the Political in Max Weber's Thought*, University of Toronto Press, 2011, p. 125.

⁶² Halil İbrahim Bahar, *Sosyoloji*, 3. Baskı USAK Yayınları, Ankara 2009, s.232.

⁶³ Jonathan I. Esrael, *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution and Human Rights (1750 -1790)*, Oxford University Press, 2011, p.20.

⁶⁴ Nazlı Bayram, *Toplum ve İletişim*, Anadolu Üniversitesi, İletişim Fak. Yayınları, Eskişehir 2002, s. 155.

duyulması gerekmektedir. Bu değerlere saygı duyulmaması durumunda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Dolayısı ile bu kapsamda düşünce ve ifade özgürlüğünü demokrasilerin önemli bir parçası olarak görmek gerekir. Taliban rejimin yıkılmasından sonra Afganistan’da oluşturulan yeni siyasal sistemin demokratik değerlere göre düzenlenmesi, hiç kuşkusuz demokratik kaideler çerçevesinde basın – yayın özgürlüğünün yanı sıra düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin yasal güvence altında alınması gerekmektedir. Bu yüzden Afganistan’ın yeni anayasasında düşünce ve ifade özgürlüğü uluslararası normlara göre düzenlenmiş olup, hiçbir kamu görevlisinin düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlamaya hakkı olmadığı ifadesi yer almıştır.⁶⁵ Ancak düşünce ve ifade özgürlüğünün uygulanması noktasında ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir takım zorlukların yaşandığı görülmektedir. Yıllardan beri devam eden bir iç savaşın enkazı üzerine uygulanmaya çalışılan demokratik değerlerin kabulü hususunda kuşkusuz bir takım zorlukların yaşanması doğal karşılanabilir. Ancak bu hususta çaba gösterilerek demokratik değerlerin ülke geneline yaygınlaştırılması aynı zamanda devletin sorumlulukları dâhilindedir. Fakat Afganistan’da kurulan yeni devletin ülkedeki düşünce ve ifade özgürlüklerini kısıtlayan faktörlerin önüne geçme noktasında yetersiz kaldığı söylenebilir.

5) Afganistan’da Basın Özgürlüğünü Kısıtlayan Faktörler:

Hala yarı feodal bir hayat süren Afganistan toplumu ödün verilmez dini anlayışların yanı sıra, sosyal değerler olarak kabul edilen geleneklerin katı kurallarına bağlı bir biçimde yaşamaktadırlar.⁶⁶ Tarih boyunca bir takım otoriter rejimler tarafından kendi bekalarını sağlamak için karalanan demokrasi,

⁶⁵ Afganistan Adalet Bakanlığı, *Afganistan Anayasası*, Kabil 2004, Madde – 34. Online erişim için bkz: <http://www.newsafghanistan.i8.com/Html/ghanun.htm>, erişim: 03 Haziran 2013, Afganistan Anayasasının İngilizce metni için bkz: *The Constitution of Afghanistan*, Afghanistan Online, 02 Ocak 2004, http://www.afghan-web.com/politics/current_constitution.html

⁶⁶ Thomas Barfield, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton University Press, Oxford 2010, P. 71.

Afganistan halkı arasında tam anlamı ile algılanamamıştır. Bu yüzden bir takım temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmış olan Afganistan toplumu hala demokrasinin kendilerine sağlayacağı haklardan haberdar olmamakla birlikte, demokrasiyi kendi “toplumsal değerleri” ve dini inanışları için bir tehdit olarak görmektedirler.

Diğer taraftan tamamen dünyaya kapalı bir toplum olan Afganistan’da okuma yazma oranı oldukça düşük olduğu gibi, hala molla denilen ruhani liderlerin etkisi kırılmış değildir.⁶⁷ Dolayısı ile Afganistan’da modern anlamda demokratik değerlerin yaygınlaştırılması hiç de kolay görülmemektedir. Bu yüzden Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Afganistan’da demokratik değerlere dayanan siyasal bir sistemin kurulmaya çalışılması çoğu zaman ters tepki yaratmış ve her geçen gün devlet ile halk arasındaki mesafe daha çok açılmaya başlamıştır. Bu da hali ile ülkenin birçok alanına etki yarattığı gibi, demokrasinin de yaygınlaşması noktasında önemli ölçüde olumsuz etki yaratmaktadır. Genel yapısı itibarı ile Afganistan toplumunu yönlendiren bir takım faktörler kuşkusuz mevcuttur. Bu faktörler ülkede demokratik değerlerin bir parçası olan düşünce ve ifade özgürlüğünü de büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bu faktörlerden en önemlilerini siyasal, sosyal ve kültürel faktörler olarak tanımlamak mümkündür.

5. a) Siyasal Faktörler:

Afganistan tarih boyunca bir takım otoriter rejimlerce idare edilmiştir. Söz konusu rejimler basının kitleler üzerine yarattığı etki ve kamuoyu oluşturabilme potansiyeli bakımından her zaman kendi mutlak hâkimiyetlerine karşı büyük bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu yüzden basını her zaman direk ya da dolaylı yollardan kendi kontrollerinde bulundurmaya çalışmışlardır. Bu arada Afganistan basınında düşünce özgürlüğünü kısıtlayan siyasal faktörleri ele alırken, siyasal dengeleri etki eden unsurlardan söz etmeden geçilemez. Bu

⁶⁷ T. Barfield, a. g. e. s. 158.

unsurlar Afganistan'ın iç dinamikleri, toplum özellikleri ve uzun yıllar devam eden savaşın neticeleri ile ortaya çıkararak günümüzde demokratikleşme ve hatta devletleşme sürecini etkiledikleri gibi, basın ve düşünce özgürlüğünü de büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Afganistan toplumu özellikle 1978'deki Komünist ihtilalına kadar yapı itibarıyla aşiret reisleri, “erbâb” veya “malik” denilen toprak sahipleri ve bir takım ruhanî liderler (din adamları) tarafından yönlendirilmekte ve siyasal tercihlerde genellikle söz konusu zümrelerin kararları belirleyici rol oynamaktaydı. Bu özelliği ile kısmen ortaçağdaki feodal düzeni andıran Afganistan'da genellikle bölgesel ve ulusal manadaki siyasal dengeler söz konusu kitle tarafından belirlenmekteydi. Dolayısı ile ülkenin bu özelliği, bölgesel çıkar çatışmalarından doğan bir takım rekabetlere de sebep olmaktadır. Bu rekabetlerde basın da genellikle kendi tarafını belirlemek mecburiyetindeydi. Bu nedenle Afganistan basınında yakın zamana kadar tarafsızlık ilkesinden söz etmek mümkün olmamıştır. Devlet ise söz konusu zümreler arasında belli bir denge sağlamak için genellikle taraflara eşit mesafede durmaya çalışmaktaydı. Ayrıca her zaman başa geçen merkezî yönetimler de halk ile bağlantısını daha çok bu zümreler aracılığı ile sağlamaktaydı. Bu da Afganistan'da erbablık, aşiret reisliği ve ruhanilik (din adamı) gibi sosyal statüye sahip olan kimselere doğal bir dokunulmazlık sağlamıştı.⁶⁸

Komünist ihtilalı ve ardından gerçekleşen Sovyet işgali ile başlayan savaş şartları daha güçlü ve silahlı kitleleri yönlendiren bir takım komutanları ortaya çıkarmıştı. Bu komutanlar özellikle kırsal kesimlerdeki aşiret reisleri ile toprak ağaları ve ruhani liderleri ya zorla ya da kendi istekleri ile yanlarına çekmeyi başarmışlardı. Bu komutanlar zamanla söz konusu sosyal zümrelere karşı devlet otoritesinden daha acımasız davranarak onları tamamen devre dışı bırakmışlar ve sosyal kitlelerin kontrollerini kendi ellerine almışlardır.

⁶⁸ Konuya ilişkin bkz: T. Barfield, a. g. e. s. 161.

Sovyetler ve komünist rejimine karşı direniş liderliğini üstlenen bu komutanlar daha sonra kendi aralarında da sık sık silahlı çatışmalara girmişler ve mağlup olanlar sahneden çekilirken, galip olanlar ise daha fazla bölgeye hâkim olarak kendi bölgesinin mutlak hâkimi haline gelmişlerdir.⁶⁹

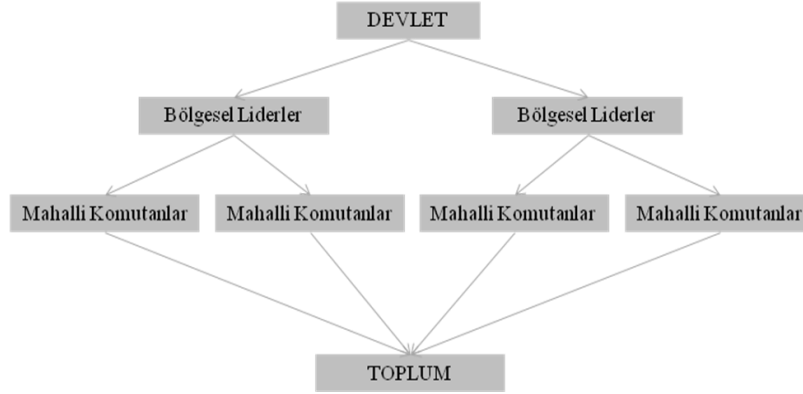
Taliban rejimi döneminde kimi komutanlar Talibana biat ederken, kimi ise etnik yakınlık veya illegal ekonomik çıkar çerçevesinde daha önceden beri bağlı bulunduğu her hangi bir bölgesel lidere bağlılığını sürdürerek Taliban'a karşı savaşmaya devam etmiştir. Taliban rejiminin yıkılması ile birer siyasal aktör haline gelen bölgesel liderler mevcut hükümette de önemli ölçüde roller üstlenmişlerdir. Üst düzey yönetimde yer alan bu liderler kendilerine sadık olan komutanları kollamaya devam etmişlerdir. Bu nedenle Afganistan'ın mevcut siyasal sisteminde devletin üst düzeyinde olduğu gibi parlamentonun da büyük çoğunluğu bu komutanlardan oluşmaktadır. Nitekim bir süre önce Afganistan İçişleri Bakanı, "Afganistan devletinin kurtların elinde rehin" olduğunu ve Parlamento üyelerinin çoğunun illegal işlere karıştığını ve bunlara karşı devletin çaresiz kaldığını açıkça dile getirmişti. Bunun üzerine söz konusu bakanın güvenoyu Parlamento tarafından feshedilmişti.⁷⁰ Uyuşturucu ticaretinden silah kaçakçılığına kadar illegal işleri de yapan bu komutanların tamamı silahlı ve aynı zamanda belli sosyal kitleler üzerine yoğun bir etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle mevcut yönetim de bunlara karşı bir tutum sergileyememektedir.⁷¹ Bu anlamda bölgesel liderler tarafından kollanan bu komutanların devlet ile halk arasında adeta bir duvar oluşturduğunu söylemek mümkündür. (bkz: Şekil-A)

⁶⁹ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: Fazıl Ahmed Burget, *Afganistan'da Savaşın Asi Çocukları: Mahalli Komutanlar*, 21. Yüzyıl, S.41, Mayıs 2012, s. 19.

⁷⁰ *Vazir-i Dakhila-ye Afghanistan Salb-e Salahiyet Shod*, BBC Persian News, 22 Temmuz 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/07/130722_k02-patang-parliament.shtml

⁷¹ F. A. Burget, a. g. m. 21. Yüzyıl, S.41, s. 20, 21.

Şekil – A: Afganistan’da Siyasal ve Sosyal Zümrelerin Bağlantısı

Afganistan’daki siyasal sistemde etkili olan söz konusu komutanlar kendi bölgesel otoritelerinin sarsılma ihtimali ve illegal yollardan sağladıkları menfaatlerin ortaya çıkarılması açısından ellerinden geldiği kadar, özellikle özgür basın ve özgür basında çalışan basın mensuplarının faaliyetlerini direk ya da dolaylı yollardan kısıtlamaya çalışmaktadırlar. Afganistan’da düşünce özgürlüğünün kısıtlanması veya basın mensuplarına yönelik uygulanan baskı ve şiddet sadece belli güç merkezleri tarafından değil, direk olarak devlet tarafından da zaman zaman uygulanmaktadır. Bu çerçevede geçtiğimiz günlerde Haşt-e Sobh gazetesi 31 Mart 2013’te “*Afganistan Madenleri Talan Ediliyor*” adında bir araştırma yazı dizisi yayınlamaya başlamıştı. Ancak yazının ilk bölümü yayınlanır yayınlanmaz, yazı dizisi durdurulmakla kalmayıp gazetenin genel yayın yönetmeni Parviz Kava tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişti.⁷²

Ayrıca Temmuz 2013’te Mandegar gazetesi köşe yazarlarından Azizrahman Sakhizada bir yazısında Afganistan İdari Yolsuzluklarla Mücadele organının çalışma yöntemini eleştirdiği için polis tarafından gözaltına alınmıştı.

⁷² *Mudir-i Mesul-e Ruzname-i Haşt-e Sobh Be Dadestan Fera Khanda Shod*, BBC Persian News, 30 Nisan 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/04/130430_k05_afghanistan_8am_newspaper.shtml?print=1

Bir hafta boyunca polis nezaretinde tutulan Sakhizade daha sonra mahkemeye sevk edilmişti. Mahkeme tarafından serbest bırakılan gazetecinin polis nezaretinde ciddi işkence gördüğü de bilinmektedir.⁷³

Afganistan’da bir birine karşı gruplar tarafından desteklenen ya da arkasında belli bir silahlı veya siyasal grup bulunan basın – yayın organları rakip gruplar hakkındaki haberleri belli bir siyasal amaç veya ekonomik çıkar çerçevesinde yayınlatabilmektedir. Ancak, bu defa da devlet içerisinde üst düzey görevlerde bulunan taraftarları aracılığı ile basın mensubu her hangi bir yol ile susturulmaya çalışılmaktadır. Yine de son dönemlerde Afganistan’daki siyasal rekabette herkes bir şekilde basın gücünden faydalanmak istemektedir. Bu anlamda son dönemlerde Afganistan basını büyük ölçüde siyasallaşmıştır. Her hangi bir siyasal gruba bağlı olmayan basın organı ise, başını derde sokmamak için, her ne kadar haber değeri yüksek bile olsa söz konusu gruplarla ilgili haberlerin yayınından genellikle uzak durmaya çalışmaktadır. Bu da özgür haber alma ilkesine tamamen aykırı bir geleneğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece neredeyse tamamen siyasallaşmış olan Afganistan basınında düşünce özgürlüğü belli siyasal klikler tarafından ciddi anlamda kısıtlanmaktadır.⁷⁴

5. b) Sosyal ve Kültürel Faktörler:

Daha önce belirtildiği gibi Afganistan toplumu geleneksel dini anlayışlarının yanı sıra, genel sosyal değer olarak kabul ettikleri örf ve adetlerinden asla taviz vermeyen ve geleneklerin katı kurallarına bağlı olarak yaşayan bir toplumdur. Basın ise toplumun tarafsız ve sağlam bilgi edinme ihtiyacını karşılamanın yanında, aynı zamanda toplumu aydınlatmak ve modern dünyaya entegrasyon ve bütünleşmesini sağlamak gibi bir misyon

⁷³ *Yek Navisenda Be Dalil-I İntikad Az İdare-yi Mobareza Ba Fesad Bazdaşt Şod*, Haşt-e Sobh, 16 Temmuz 2013, <http://8am.af/1392/04/25/writer-arrested-corruption-mandegar>

⁷⁴ Bu tespitler tamamen Afganistan’daki kişisel gözlemlerime ve basın mensupları ile yapılan görüşmelerime dayanmaktadır.

üstlenmektedir. Bu bakımdan Afganistan toplumunda bir sosyal değer olarak kabul görülen bir takım gelenek ve görenekler ile çoğu zaman basın ve yayın faaliyetlerinin çeliştiğini görmekteyiz. Bu da toplum ile basını zaman zaman karşı karşıya gelmesine sebep olmaktadır. Örneğin bazı televizyonlarda oynayan yabancı diziler başta olmak üzere, birçok TV veya radyo programlarının Afganistan geleneklerine aykırı olduğu gerekçesi kapatıldığı veya yayından kaldırıldığı bilinmektedir. Bu yüzden TV kanalları kendi ürettikleri veya yabancı kanallardan aldıkları programları ancak, büyük bir sansür süzgecinden geçirdikten sonra yayınlamaktadırlar. Buna rağmen özel TV kanalları Afganistan toplumundan büyük tepki toplamaktadır.⁷⁵

Diğer taraftan Afganistan toplumunun kesin çizgilerle belirlenen ve basının asla geçmemesi gereken kırmızıçizgileri bulunmaktadır. Bunların geçilmesi halinde basın organının kapanması ve yetkililerinin de hapse atılmasına sebebiyet verebilir. Bu çizgilerin en başında hiç kuşkusuz din gelmektedir. Afganistan'da İslam Dini tamamen dokunulmazdır. Din hakkında düşünmek bile toplum nezdinde yasaktır. Dini sorgulayan her hangi bir yazıyı yayınlamak, radyo veya televizyonda bu konuyu zıt fikirlerle tartışmak toplumun kırmızıçizgisini geçmek anlamına gelmektedir. Bu yüzden hiçbir basın-yayın organı buna cesaret edememektedir. Bu da düşünceleri dile getirme özgürlüğünü kısıtlayan en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, Afganistan toplumunda genel kültürün bir parçası haline gelen ve nacak modern toplumların tasvip etmediği bir takım gelenekler bulunmaktadır. Bu geleneklere karşı yayın yapmak da Afganistan toplumu tarafından hiç tasvip edilmeyen konuların başında bulunmaktadır. Örneklerle konuyu somutlaştırmak gerekirse; birden fazla kadınla evlenmek, çocukların rızası alınmadan veya ergenlik çağına gelmeden evlendirmek ve özellikle aşiret

⁷⁵ Afganistan'ın en çok seyircisi olan televizyonlardan Tolo TV uzun süre *Aşk-ı Memnu* isimli Türk Dizisinin birçok bölümünü yayınlamıştı. Fakat Afganistan halkından gelen tepkiler üzerine söz konusu dizi yayından kaldırılmıştır. Son dönemlerde Türk Dizileri büyük bir sansür süzgecinden geçilerek yayınlanmaktadır. (Hazırlayan)

yapısı çok güçlü olan Peştun kabileleri arasında ağabeyin ölümü halinde küçük kardeşi yengesi ile evlendirmek gibi konular modern toplumlarda tamamen insan hakları ihlali olarak görülmesine rağmen, Afganistan toplumunda herhangi bir haber değeri olmayan sıradan ve genel toplum yapısının bir gereği şeklinde görülmektedir. Buna benzer konuları ele alıp toplumu yönlendirmeye çalışan basın organları yoğun bir toplumsal baskıya maruz kalabilir. Bu yüzden basın organları bu konuları yayınlamaktan oldukça uzak durmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Afganistan basını, sosyal konulardan ziyade, siyasi ve ekonomik haberlere ve yorumlara daha çok yer verdiğini görmek mümkündür. Büyük bir siyasi gücü arkasına alan medya organları bile siyasi ve ekonomik konularda devleti veya rakip grubu acımasızca eleştirdiği gibi toplumun aksayan tarafları üzerine duramaz ve toplumu eleştiremezler. Bu da tarafsız yayıncılık ilkesine aykırı olduğu gibi, düşünce özgürlüğünün toplumsal değerlerce kısıtlandığını açıkça göstermektedir.

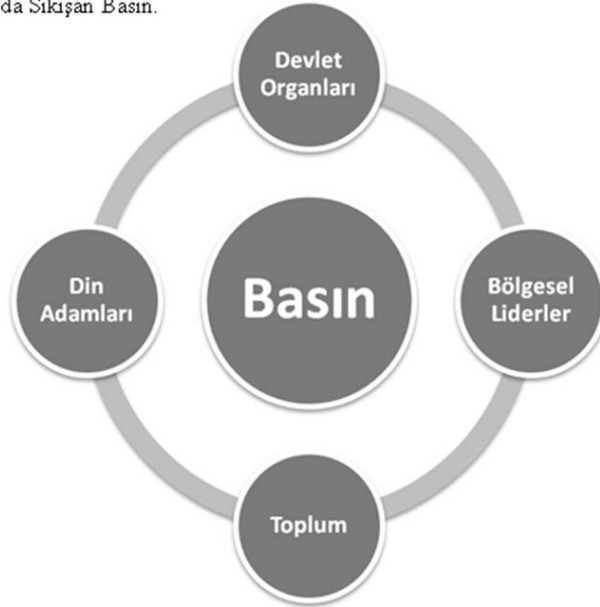
Bu noktada, Afganistan’da *Bilgi*, *Takharistan* ve *Junbeş* isimli haftalık gazetelerin uzun süre genel yayın yönetmenliği görevini yapan, Ayna televizyonu ve Radyo Sitare’nin siyasi programlar koordinatörlüğünü üstlenen ve şimdi *BBC* radyosunda Afganistan ve Pakistan konularında siyasi yorumcu olarak çalışan Fazıl Ahmed Burget şu tespitte bulunmaktadır:

“Afganistan’da düşünce özgürlüğü siyasi konular ile sınırlıdır. Siyasi konularda çoğu zaman düşünceni söyleyebilirsin, birileri karşı çıkarsa birileri de seni kollayabilirler. Ama Afganistan halkı arasında genel bir değer olarak kabul edilen hususlara asla dokunamazsın. Toplumun kabul ettiği şeylerin aksini söyleyemezsin. Toplum değerlerine ve geleneğine dokunduğunda kimse sana sahip çıkamaz. Din konusunda kendi düşünceni özgürce söyleyemediğin gibi toplumun aksayan yönlerini de açıkça dile getiremezsin. Dile getirdiğinde

*toplum seni dışlar. Çünkü bizim toplumumuz eleştirilere açık bir toplum değildir.*⁷⁶

Sonuç itibarıyla söylemek gerekirse, Afganistan’da basın devletin farklı organları, toplumun dini değerleri ile dinin gerçek koruyucuları olarak bilinen din adamları, devlet içerisinde önemli mevkilere sahip olan bölgesel liderler ile mahalli komutanlar ve toplumun genel prensipleri arasında sıkışmıştır. Bu nedenle Afganistan basını bu daire ile çevrelenmiş olduğunu görmek mümkündür. Dolayısı ile düşünce ve ifade özgürlüğünü de bu dairede kısıtlandığını görmek mümkündür. (bkz: Şekil -B)

Şekil - B: Afganistan’da Devlet Organları, Bölgesel Liderler, Din adamları ve Toplumun genel Prensipleri Arasında Sıkışan Basın.

6) Afganistan’da Basın Mensuplarının Güvenlik Sorunu:

Afganistan’da uzun yıllardan beri yaşanan silahlı çatışmalar ülkede tamamen şiddete dayalı zihniyetlerin hâkim kılınmasına sebep olmuştur.

⁷⁶ 22 Nisan 2012’de bizzat yaptığım bir görüşme (Hazırlayan).

Sorunları silah zoruyla çözmek isteyen zihniyetlerin hâkim olduğu bu ortamda, farklı etnik, sosyal ve siyasal gruplar arasındaki çıkar çatışmaları ülke genelinde büyük bir güven bunalımına sebep olmuştur. Bu nedenle Afganistan’da her alanda olduğu gibi medya sektöründe çalışan basın mensuplarının da can ve mal güvenliği büyük bir risk altındadır. Dolayısı ile Afganistan’da basın mensupları deyim yerindeyse “kelle koltukta” işlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Taliban rejiminin yıkılmasından sonra tüm etnik, sosyal ve siyasal grupların katılımı ile “geniş tabanlı” bir siyasal sistemin kurulması bağlamında tüm silahlı grupların merkezi yönetimden hak iddia etmesi ve merkezi yönetimde üst düzey görevlere gelmesi “devlet – mafya ilişkisini” büyük ölçüde güçlendirmiştir. Bu da haliyle Afganistan’da özgürce faaliyet etmenin daha da zorlaşmasına sebep olmuştur.⁷⁷

Dolayısı ile Afganistan’da özellikle basın mensuplarının, görevleri gereği herkese ve her kuruma zaman zaman değinmek zorunda kaldıkları için can güvenlikleri daha çok risk altındadır. Basın mensuplarının faaliyetlerini kendisi için bir tehdit olarak gören bir takım siyasal klikler farklı yollardan ve ne pahasına olursa olsun bunları baskı altına almaya çalışmaktadır. Nitekim ABD bağlantılı Inter-News isimli bir kuruluş tarafından Afganistan’da medya sektörünü geliştirmek üzere kurulup desteklenen Naşr-e Nai (Nai Yayın) kurumunun başkan yardımcılarında Mujib Khalvatgar, geçtiğimiz günlerde yaptığı bir açıklamada, Afganistan’da hızla artan medya organlarının gücü özellikle devlet içerisinde idari yolsuzluklara bulaşan bazı klikleri ciddi anlamda endişelendirdiğini ve bu nedenle de basın mensuplarının daha dikkatli olması gerektiğini belirtmişti. Ayrıca Khalvatgar gazetecilerin cesurca kendi görevlerini yerine getirmeleri ve devlet idaresindeki yolsuzlukları açığa çıkarmaları, bu yolsuzluklardan yarar sağlayan grupları rahatsız ettiğini ve

⁷⁷ Carnegie Press, Middle East Program, *Warlords As Bureaucrats: The Afghan Experience*, No: 101, August 2009, pp. 9, 10. Online erişim için bkz: http://carnegieendowment.org/files/warlords_as_bureaucrats.pdf, erişim: 17 Temmuz 2013.

dolayısı ile ne pahasına olursa olsun gazetecileri susturmak isteyeceklerini dile getirmişti.⁷⁸

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra adeta bir slogana dönüşen düşünce ve ifade özgürlüğü sadece dillerdedir. Uygulama noktasında belir bir başarının sağlandığından söz etmek oldukça zordur. Bu çerçevede ülkenin çeşitli yerlerinde basın mensupları kendi görevlerini yapma sırasında, farklı savaş lortlarına bağlı kişilerce baskı altında tutulmakta ve çoğu zaman da şiddete maruz kalmaktadır. Hatta bu uğurda bazen basın mensupları canlarından bile olmaktadır. Bu arada, Aralık 2012’de Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği tarafından yayınlanan bir rapora göre, 2001 – 2012 yılları arasında Afganistan’da, 5’i görev sırasında ve 16’sı da faili meçhul olmak üzere toplam 21 gazeteci hayatını kaybederken, sayısız gazeteci de düşünce suçundan ötürü hapse atılmıştır. 50’nin üzerinde gazeteci ise görev sırasında çeşitli şiddetlere maruz kalmıştır.⁷⁹

Ayrıca Nisan 2013’te Gazne vilayetindeki gazeteciler yaptığı bir protesto gösterisi ile başta güvenlik güçleri olmak üzere bir takım “zorbaların” kendilerine yönelik şiddet uyguladıklarını ve görevlerini yaparken ölümle tehdit edildiklerini dile getirmişlerdi.⁸⁰ Öte yandan Temmuz 2013’te ülkenin kuzeyindeki Polikhumri kentinde iki gazeteci görev sırasında içlerinde polislerin de olduğu silahlı kişiler tarafından dövülerek komaya sokulmuş ve kameraları da kırılmıştı. Polihkumri Emniyet Müdürünün ise kendi polislerini koruması ve olayda tamamen gazetecileri suçlaması dikkat çekmiştir.⁸¹

⁷⁸ Nai: *Medya Organlarının Gücü Siyasal Sistemi Endişelendirmektedir*, WAKHT Haber Ajansı, 23 Temmuz 2013, <http://wakht.af/index.php/culteres-society/>

⁷⁹ Hayatını kaybeden gazetecilere ilişkin bkz: Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği resmi web sayfası, <http://www.anju.af/index.php/2012-09-01-15-25-23>, erişim 19 Temmuz 2013.

⁸⁰ *Journalisan-e Gazne Poşş-e Resane-haye Davlati-ra Tahrim Kardand*, Haşt-e Sobh, 16 Nisan 2013, <http://8am.af/1392/01/27/journalists-qazni-festival/>

⁸¹ *Du Habernegar-e Afghan Dar Şahr-i Polikhumri Az taraf-e Efrad-e Mosallah Movred-i Lat-u Kub Qarar Gereft*, Bakhtar News, 28 Temmuz 2013, <http://www.bakhtarnews.com.af/dari/security/item/19871.html>

Nai Yayın tarafından yapılan bir araştırmaya göre, basın mensuplarına uygulanan şiddetin yüzde 60'ının polis teşkilatı tarafından, yüzde 35'inin de bazı mahalli komutanların korumaları tarafından ve yüzde 5'inin de halk ve diğer baskı unsurları tarafından uygulandığı kaydedilmiştir. Nai Yayın teşkilatının başkanı Sıddiullah Tavhidi, Nisan 2013'te yaptığı açıklamada basın mensuplarına yönelik uygulanan şiddetin çoğunun polis tarafından gerçekleştirildiğini söylerken, bir hafta içinde sekiz gazetecinin polisler tarafından dövüldüğünü de dile getirmiştir.⁸²

Sonuç itibarı ile söylemek gerekirse, yıllardan beri yaşanan silahlı çatışma şartlarında şiddete dayalı bir zihniyetin ortaya çıktığı Afganistan'da kimsenin can ve mal güvenliği bulunmamaktadır. Özellikle iş prensipleri gereği tarafsız habercilik ilkesine bağlı olarak çalışması gereken basın mensupları ülkede haber değeri bulunan olayları halka aktarmaya çalışırken, diğerlerini rahatsız edebilir. Bu da habercilerin can ve mal güvenliklerini ciddi anlamda tehlikeye sokmaktadır. Basın mensuplarının güvenliğini sağlaması gereken merciler dahi çoğu zaman bunlara bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle Afganistan'da basın mensupları ciddi güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

⁸² *Nigerani Ez Efzaish-e khoshonat-e polis ba ruzname-negaran, der Afganistan*, BBC Persian News, 29 Nisan 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/04/130429_k02-afg-violences-reporters.shtml?print=1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

11 EYLÜL SONRASI AFGNİSTAN'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BASIN MENSUPLARI ÜZERİNE YAPILAN GÖRGÜL BİR İNCELEME

Öncelikle şu hususun altını çizmekte fayda vardır, Afganistan daha çok yıllardan beri bu ülkede cereyan eden çatışmalar, sosyal ve siyasal sorunlar ile dünya gündemindeki yerini korumuştur. Bu açıdan ele aldığımız bu çalışma bu ülkede silahlı çatışmaların, siyasal ve sosyal sorunların dışında bir takım gelişmelerin de yaşandığını ortaya konması açısından büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan, özellikle Avrupa ülkelerinde Afganistan'ın farklı yönleri ile ilgili bir takım çalışmalar yapıldığı gibi, bu ülkedeki basının gelişmesi konusunda da az da olsa bazı çalışmalar mevcuttur. Ancak Türkiye'de bu konu ile ilgili herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışma Afganistan basınında tarihten günümüze gelen gelişmeleri irdelemesi ve bizzat bölgeye gidip basın mensupları üzerine araştırma yapılması bakımından daha detaylı ve derinlemesine bir çalışma olduğu için ve Türkiye'de Afganistan basınına ilişkin ilk çalışma olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Bu arada farklı etnik ve siyasal çıkar gruplarının kendi aralarında sürekli bir çatışma içinde olduğu Afganistan'da özellikle basın mensuplarının kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ciddi zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Öte yandan bu ülkenin genel sosyokültürel yapısı nedeni ile medya kuruluşlarında daha çok erkeklerin çalıştığı dikkat çekmektedir. Ayrıca ülkenin genel kültürel yapısı ile okuma yazma oranı dikkate alındığında basın mensuplarının çok daha kaliteli elemanlar olması ayrıca dikkat çekmektedir. Diğer taraftan basın mensuplarının neredeyse tamamına yakınının birden fazla yabancı dil bilmesi bu kaliteyi açıkça ortaya koymaktadır. Fakat ülkenin genel ekonomik durumu kapsamında basın mensuplarının aldıkları maaş tatmin edici derecede değildir. Bu yüzden genellikle basın mensupları kendi mesleklerinin yanında ek işlerde de zaman zaman çalışmaktadırlar.

Afganistan’da basın mensupları tüm zorluklara rağmen kendi görevlerini yerine getirmeye çalışırken, ülkenin demokratikleşmesinde ve basın özgürlüğünün sağlanması noktasında da ciddi roller üstlenmektedirler. Fakat yine de Afganistan’da basın özgürlüğünün önünde ciddi engellerin bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmanın ana muhtevası daha çok bu zorluklar üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısı ile araştırmanın asıl kısmını oluşturan bu bölümü “kavramsal çerçeve” ve “medya çalışanları üzerine yapılan görgül araştırma” şeklinde iki ana başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Fakat yerine göre alt başlıklarda kategorize edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve:

1. a. I) Araştırmada Yöntem ve Bulgular:

Özellikle sosyal bilimlerde ciddi sayıda araştırma geleneği ve seçilen araştırma yönteminin mantıksal bir gerçeğe dayanası gerektiği konusunda ortak bir anlayışın bulunmasına karşın, evrensel olarak genel kabul görmüş bir tek araştırma yöntemi mevcut değildir. Fakat genel anlamda araştırmalarda bilimsel yöntem, Bacon’un “tüme varım” yaklaşımı ile Aristo’nun “tümden gelim” yaklaşımının bir sentezi olarak görülmektedir. Buna göre, önce kişisel ve çevredekilerin gözlem ve deneyimlerinden yararlanarak olayların ve olguların açıklanmasında kullanılacak dikkatli gözlemler sonucu yapılan kesitler hipotez edilerek, tekil olaylardan bir genellemeye ulaşılması gerekir. Daha sonra elde edilen verilerin doğru olup olmadığının tespiti için sorgulama yöntemi kullanılır.¹

Bu çerçevede ele alınan bu çalışmada, her şeyden önce duygusal ve yanlı eğilimlerden olabildiğince kaçınılarak bilimsel araştırma yöntemi ve metodu dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Bu kapsamda genel tarama,

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 22 Baskı, Nobel Yayını, Ankara, 2011, s. 12.

sorgulama, gözlem ve hipotez yöntemi ile hazırlanmaya çalışılan bu tezde olaylar ve olgular var olduğu şekli ile kendi koşulları içinde ve olduğu gibi neden – sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir.

Bu arada Afganistan’da yapılan araştırmalar ve yönlendirilen çalışmalara veya araştırma için müracaat edilen kişilerin fikirlerine genellikle bir takım siyasî, ekonomik ve etnik çıkarların yansıdığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda genellikle araştırmacı veya üzerine araştırma yapılan deney kişinin siyasî görüşü, sosyal statüsü ve etnik kimliğine göre bir tutarsızlık sezilmektedir. Bu nedenle genel tarama modeli ve sorgulama yöntemine dayandırılan bu tezde, önceden tespit edilen konulara ilişkin çalışmalar, varsa tutulmuş kayıtlar, yazılan tezler, kitaplar, makaleler ve diğer bulgular gibi tüm materyaller incelenerek konuları, dönemleri ve önem sırasına göre tasnif edildikten sonra belli bir sistemde bütünleştirilmiştir. Daha sonra tarafsız verilere ve basın mensuplarının görüşlerine müracaat edilerek elde edilen tüm veriler hipotez edilmiştir. Böylece elde edilen tüm veriler ve karşılıklı tezler mukayese yolu ile analiz edilmiş ve güvenilir bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

1. a. II) Araştırmanın Amacı ve Kapsamı:

Bu araştırmanın ana amacı, 11 Eylül gelişmelerinden sonra Afganistan’da kurulan yeni yönetimde basın ve basın özgürlüğünün durumunu ortaya koymaktır. Fakat bu ülkede, Taliban rejiminin yıkılmasından önce basının durumu ve faaliyet şekilleri ile basın özgürlüğü geleneğinin bulunup bulunmadığını daha net bir şekilde ortaya koymak amacı ile tarihsel gelişimi de irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, 11 Eylül sonrasında basın alanında yaşanan gelişmeler nitelik ve nicelik bakımından incelenirken, basın kuruluşlarında çalışanların durumu ve onlara yönelik uygulanan şiddet ve bu şiddetin mahiyetleri ile düşünce ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanıp

kısıtlanmadığı ve sansür durumu ile basına yönelik baskı unsurları ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, her ne kadar zaman kapsamı itibarı ile 11 Eylül sonrasındaki gelişmeleri içermekteyse de, bu ülkedeki basın faaliyetlerinin geleneksel alt yapısının daha iyi anlaşılması için tarihsel gelişmelere de yer verilmiştir. Mekân bakımından ise çalışmanın kapsamı Afganistan başkenti Kabil ile sınırlıdır. Çünkü Afganistan başkenti Kabil, ülkenin siyasi başkenti olduğu gibi kültür merkezi mahiyetindedir. Tüm medya kuruluşlarının merkezi bu kentte olduğu gibi medya mensupları da daha çok bu kentte yaşamaktadırlar. Bu nedenle çalışma alanı olarak özellikle başkent Kabil seçilmiştir.

Afganistan birçok yönü ile dünya gündemindeki yerini korumasına rağmen, özellikle 11 Eylül gelişmelerinden sonra bu ülkede meydana gelen bir takım kültürel gelişmeler konusunda bugüne kadar kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısı ile bu açıdan bakıldığında bu çalışma, Afganistan'da 11 Eylül sonrasındaki gelişmeler kapsamında özellikle basın ve basın özgürlüğü noktasında yapılan ilk çalışma olması bakımından ciddi bir önem taşımaktadır.

Konu itibarı ile bu çalışma 11 Eylül sonrasındaki gelişmeler çerçevesinde Afganistan'daki basın ve basın özgürlüğünü ihtiva etmesine karşın, bu ülkede basının tarihsel gelişmesi, ilk basın ve yayın faaliyetleri ile tarih boyunca bu ülkede basının siyasal faaliyetlere nasıl bir araç olarak kullanıldığını da ortaya koymaktadır. Bu açıdan bu çalışma Afganistan basının tarihsel gelişimi ve yeni dönemdeki durumu hakkında bilgi edinmek için büyük bir öneme sahiptir.

1. b) Araştırmada Bilgi Toplama Tekniği ve Yöntemi:

Bu çalışmada anket, mülakat, soru önergesi ve röportaj gibi genel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Afganistan başkenti Kabil’de 320 basın mensubu üzerine yapılan anket toplam 29 sorudan oluşmaktadır. Basın mensupları hakkında genel bilgilerin yanı sıra, Afganistan basını ve basın özgürlüğü gibi konulara ilişkin basın mensuplarının fikirlerine başvurulmuştur.

Bu arada daha önce kısmen işaret edildiği gibi Afganistan’da genellikle araştırmacılar veya deney kişiler (üzerinde araştırma yapılan kimseler) bağlı buldukları etnik ve siyasal grupların çıkarları doğrultusunda cevap verirler. Bu nedenle yapılan araştırmada deney kişilerin bağlı buldukları siyasal, etnik veya her hangi ekonomik çıkar ilişkileri dikkate alınarak verdikleri cevap ona göre kategorize edilmiştir. Bir birine karşı gruplara bağlı kimselerin verdiği cevaplar karşılaştırma yöntemi ile hipotez edilerek en doğru sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra elde edilen verilerin genel bir analizi yapılarak verilen cevaplara göre yüzdeleri çıkartılmıştır.

Elde edilen cevapların daha net anlaşılması için tablolar, grafikler ve şemalar oluşturulmuştur. Cevapsız bırakılan sorular elenerek ona gör yüzde oluşturulmuştur. Elde edilen tüm veriler büyük bir dikkatle incelenerek belli bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. c) Araştırmanın Sınırlılıkları:

Öncelikle şu noktayı belirtmek lazım; Afganistan toplumunda okuma – yazma oranının oldukça düşük olması ve bu nedenle de okuma kültürünün yok denecek kadar az olması, özel yazılı medyanın yeterince gelişmemesine sebep olmaktadır. Bu nedenle yazılı medya organları yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra maddi sıkıntılar nedeni ile kapatılmaktadır. Fakat arkasında güçlü

bir ekonomik veya siyasi bir kurumu alan yazılı medya kuruluşları kendi varlıklarını korumuştur. Bu nedenle yazılı medya kuruluşlarının birçoğu belli kitlelere bağlı olarak faaliyet etmektedir. Yazılı medya kuruluşlarının personel maaşları bile belli siyasal kuruluşlar tarafından ödenmektedir. Bu sebepten yazılı medya kuruluşları daha çok finans kaynağı bakımından bağlı bulunduğu kurumun menfaati doğrultusunda faaliyet etmektedir. Tam bağımsız yazılı medya kuruluşu bulmak oldukça zordur. Fakat TV kanallarının bazıları yerli veya yabancı profesyonel girişimciler ve programcıların istihdamı ile birçoğu kendi kendini finanse edebilmektedir. Ancak tamamen siyasi örgütlerin kurduğu TV kanalları da mevcuttur. Bunlar ticari reklam yolu ile kendi kendini finansa etmekten ziyade bağlı buldukları siyasi parti liderleri tarafından finanse edilmektedir. Bu bağıllık veya bağımsızlık konusu medya kuruluşlarında çalışan basın mensuplarına da yansımaktadır. Bu çerçevede yapılan araştırmada bu hususlar da dikkate alınarak, basın mensubunun bağlı bulunduğu medya kuruluşunun bağlantısı, basın mensubunun siyasi, ekonomik, etnik ve sosyal bağlantıları kapsamında verdiği cevaplar değerlendirilmiştir.

Bu arada yapılan araştırma başkent Kabil ile sınırlı tutulmuştur. Bunun iki temel sebebi mevcuttur. Bunlardan biri Kabil'in siyasi başkent olması kadar, aynı zamanda ülkenin kültür merkezi mahiyetinde olmasıdır. Tüm medya kuruluşlarının merkezi başkent Kabil'dedir. İllerde yayın yapan TV veya radyo kanallarının bile başkentte bir temsilciliğinin bulunması dikkat çekmektedir. Kısacası başkent Kabil'de ülkede faaliyet eden tüm medya kuruluşlarına ulaşmak mümkündür. Ayrıca başkent Kabil tabir yerindeyse siyasal ve sosyal olarak tüm Afganistan'ın bir kompozisyonu mahiyetindedir. Bu nedenle başkent Kabil ile sınırlı tutmak yeterli sayılmaktadır. İkinci sebep de Afganistan genelinde hala bir takım güvenlik sorunları mevcuttur. Özellikle yurt dışından gelen insanlara karşı ciddi güvenlik sorunları mevcuttur. Bu nedenle çalışmayı başkent Kabil ile sınırlı tutmaya çalıştık.

Öte yandan Afganistan’da etnik, sosyal ve siyasal çekişmeler kitleler arasında ciddi bir güven bunalımı yaratmıştır. Bu nedenle soru yöneltildiğinde öncelikle soruyu yöneltten kişinin siyasal ve sosyal bağlantıları konusunda ciddi şüphe duyulmaya başlanır. Bu nedenle istenen cevap genelde alınmayabilir, daha çok kaçamak cevaplar verilmeye çalışılır. Dolayısı ile araştırmada, sağlam ve samimi cevap alabilmek için öncelikle muhatabın güvenini kazanmak son derece önemlidir. Bu nedenle ilk görüşte cevap genelde alınamaz, birkaç görüşmeden sonra sorulara cevap alınmaya başlanır. Bu sebepten elektronik yollardan istenen cevabın alınması mümkün değildir. Yüz yüze görüşmek hem cevap alma süresinin azaltması bakımından hem de güven vermek açısından önemlidir. Dolayısı ile biz de bu çalışmada yüz yüze görüşmeyi tercih ettik. Yine de bazı basın mensupları özellikle de üst düzey yönetici kitlelerine ulaşma noktasında ciddi anlamda zorlandık, bunun temel sebebi de ülkede mevcut olan güven bunalımıdır. Bundan dolayı insanlar şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Bu da üst düzey yönetici kitlesine ulaşmamızı engellemiştir. Ancak tüm engellere rağmen elimizden geldiği kadarı ile bu araştırmayı tamamlaya çalıştık.

2) Kabil’de Medya Çalışanları Üzerine Yapılan Görgül Araştırma

Mart 2012’de Afganistan başkenti Kabil’e giderek, Mart – Nisan 2012 Tarihleri arasında bu ülkedeki medya kuruluşlarının farklı departmanlarında çalışan 320 kişi ile röportaj yaptık ve daha önceden hazırladığımız anketi tamamladık.

Toplam 29 sorudan oluşan anketle Afganistan’daki medya çalışanlarının kişisel bilgileri ile birlikte, ekonomik gelirleri, devlet, toplum, siyasal ve sosyal kuruluşlar ve Afganistan’da aktif olan bir takım silahlı gruplar ile ilişkileri ve söz konusu kurumların medya mensuplarına karşı tutumları incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu ankette Afganistan basınının genel durumu, şartların kendilerine getirdiği zorluklar ve varsa imkânlar ve basın mensuplarının

karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Öte yandan ülkede faaliyet eden basın mensuplarının şimdiye kadar şiddete maruz kalıp kalmadıkları, maruz kaldıysalar şiddetin türü ve kimler tarafından uygulandığı ve basın özgürlüğü kapsamında düşünce ve ifade özgürlüğünün olup olmadığı gibi soruların cevabı da söz konusu anketle elde edilmeye çalışılmıştır.

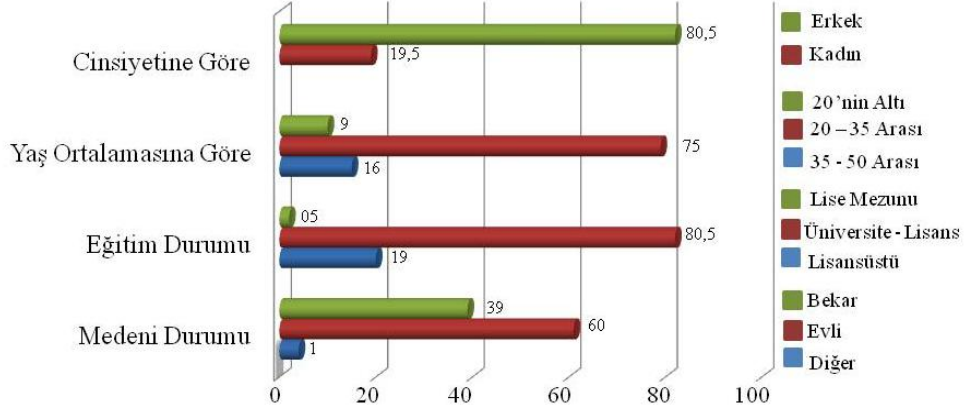
Bu çerçevede konunun daha net anlaşılması için yapılan anket çalışmasında verilen cevapların yüzdelerini, gerektiğinden fazla yorum yapmadan tablo ve grafikler ile ortaya koymaya çalışacağız.²

2. 1) Basın Mensuplarına İlişkin Genel Bilgiler:

Öncelikle şu noktayı belirtmek lazım; Afganistan şartları kapsamında medya sektöründe kadın sadece masa başı işlerde çalıştırılmaktadır. Bilgi toplama ve olay yeri muhabirleri genellikle erkeklerden oluşmaktadır. Bu yüzden Afganistan'ın medya sektöründe kadın eleman sayısı oldukça düşüktür. Yaş ortalaması bakımından büyük çoğunluğu 20 – 35 yaş arası gençlerden oluşan Afganistan medyasında 35 – 50 yaş arasındakiler ise daha çok yönetici kademesinde çalışmaktadır. Diğer taraftan Afganistan'daki genel okuma yazma oranı ve eğitim kurumlarının yetersizliklerine rağmen medya çalışanların neredeyse tamamına yakınının lisans ve lisansüstü derecesinde üniversite mezunu olması dikkat çekmektedir. (bkz: Tablo -1)

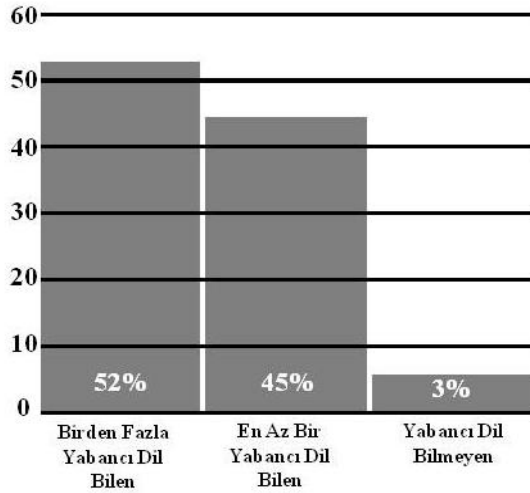
² Bu bilgiler ve grafiklerin tamamı Mart – Nisan 2012 Tarihleri arasında Afganistan başkenti Kabil'de 320 medya çalışanı üzerine yaptığımız bir ankete dayanmaktadır.

Tablo -1: Anket Yapılan Basın Mensuplarının Kişisel Bilgileri
(%’e Göre)

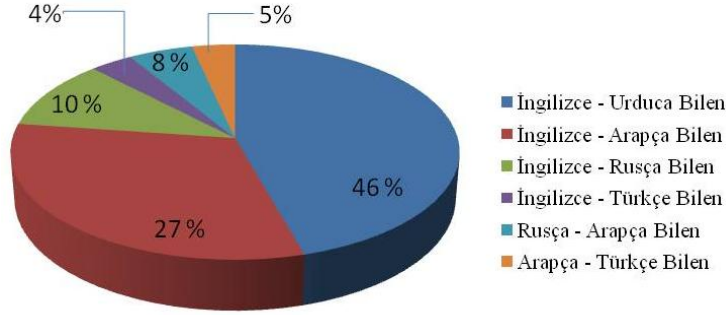
Ayrıca Afganistan’daki medya çalışanlarının tamamına yakını ülkenin resmi dilleri olan Farsça ve Peştunca dışında, en az bir yabancı dil bilmektedir. Büyük bir bölümünün de birden fazla yabancı dilde konuşabildiği tespit edilmiştir. (bkz: Tablo -2)

Tablo-2: Yabancı Dil Bilen Basın Mensupları

Çoğunluğunun İngilizce bildiği tespit edilen medya mensupları ikinci dil olarak da Urduca, Arapça, Rusça ve kısmen de Türkçe bilmektedirler. (bkz: Tablo -3)

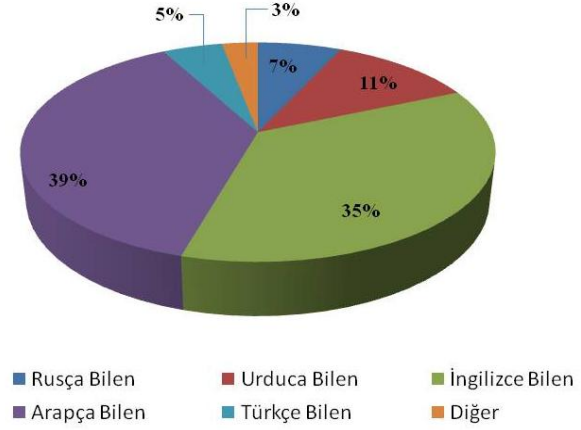
Tablo -3: Birden Fazla Yabancı Dil Bilen Basın Mensupları

Genellikle Afganistan’da yaşanan savaş yıllarında Pakistan’a mülteci olarak sığınan Afgan çocukları, Pakistan’da İngilizcenin yanı sıra, bu ülkenin resmi dillerinden biri olan Urduca ve özellikle medreselerde zorunlu olarak öğretilen Arapçayı da öğrenmişlerdir. Türkçeyi de daha çok son 20 yıldır eğitim amacı ile Türkiye’ye gelenler ve Afganistan’ın bazı büyük kentlerinde “Afgan – Türk Okulları” adıyla faaliyet eden cemaat okullarında öğrenmişlerdir. Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ülkelerine geri dönen bu gençler farklı kuruluşlarda en kaliteli eleman olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu kuruluşlar arasında medya sektörü en başta bulunmaktadır.

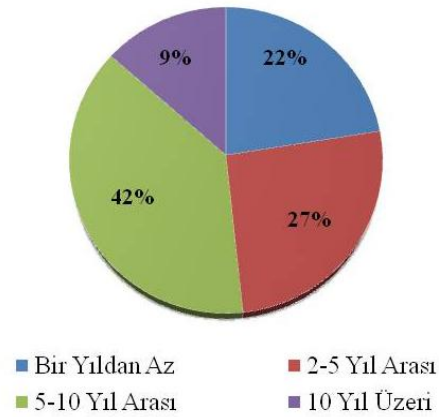
Birden fazla yabancı dil bilenlerin dışında tek bir yabancı dil bilenler de mevcuttur. Tek yabancı dil olarak çoğunluğu İngilizce bilirken, Urduca, Arapça, Rusça ve Türkçe bilen medya mensupları da bulunmaktadır. (bkz: Tablo -4)

Tablo – 4: Tek Bir Yabancı Dil Bilen Basın Mensupları

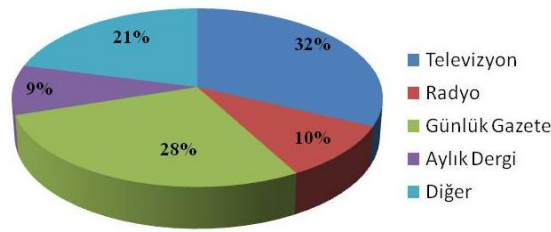
Afganistan'da özgür medya geçmişi 2001'de Taliban rejiminin yıkılması ile başladığı için gazetecilerin çoğunun medya sektöründeki deneyimleri de on yılı geçmemektedir. On yıl üzerinde deneyimi olanlar ise daha önceleri devletin medya organlarında çalışmışlardır. Günümüzde daha çok medyadaki yönetici kitle kitleyi oluşturan on yıl üzerinde deneyim sahibi gazeteciler aynı zamanda 35 yaşın da üzerindedirler. (bkz: Tablo - 5)

Tablo -5: Çalıştığı Süreye Göre Basın Mensupları

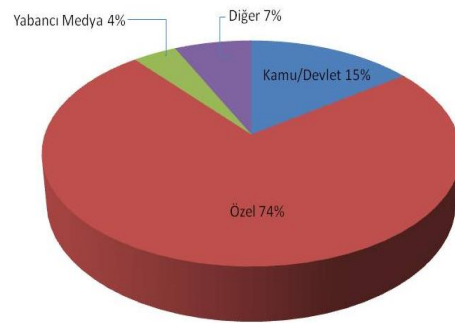
Bu arada yapılan anket tek görsel ya da tek yazılı medya üzerine yoğunlaşmamaktadır. Görsel medyadan yazılı (gazete, dergi ve bülten) medya ve radyo çalışanlarına kadar anketin uygulanmasında dikkate alınmıştır. Buna göre basın mensuplarının çalıştığı medya organları aşağıdaki gibidir. (bkz: Tablo - 6)

Tablo – 6: Çalıştığı Medya Organlarına Göre Basın Mensupları

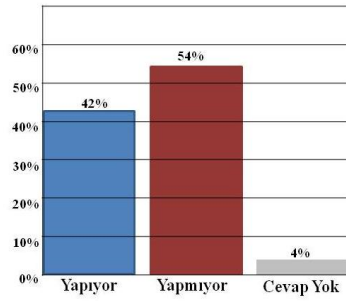
Hiç kuşkusuz özel medya sektörü tüm görev ve sorumluluklarının yanında, aynı zamanda toplumda yaratıcı rekabeti arttırmakla beraber, genç kuşakta çalışma imkânı yaratması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda özellikle 11 Eylül sonrası Afganistan’da Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ciddi oranda bir gelişme kaydeden medya sektörü, ülke genelindeki gençlere yeni kapılarını da açmıştır. Bu noktadan baktığımızda Afganistan’daki medya çalışanlarının büyük bir bölümünün özel medya sektöründe çalışması dikkat çekmektedir. (bkz: Tablo -7)

Tablo – 7: Basın Mensuplarının Çalıştığı Medya Organının Türü (Kamu / Özel)

Fakat Afganistan toplumunun genel yapısı itibarı ile genç yaşta evlenmek, diğer kesimlerde olduğu gibi medya mensuplarının da gençlikten itibaren aile sorumluluğunu almak zorunda bırakmıştır. Aldıkları maaşın yetersizliği nedeni ile özellikle kaliteli gençler daha çok ek iş yapmaktadırlar. Bu nedenle toplum içerisinde kaliteli elemanlar olarak medya mensuplarının büyük bir bölümünü de ek iş yaptığı dikkat çekmektedir. (bkz: Tablo -8)

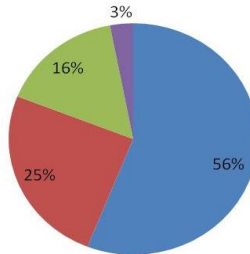
Tablo -8: Medya Organı Dışında Ek İş Yapıp Yapmayan Basın Mensupları

Afganistan'da medya çalışanlarının maaşları yüz dolardan başlamaktadır. Medya mensubunun pozisyonuna göre yüz ile bin dolar arasında değişmektedir. En üst düzey yöneticiler 500 – 1000 dolar arası bir maaş elde etmektedirler. Medya mensubunun alt kademelerinde çalışanların maaşları ise iş hacmine göre yüz ile üç yüz arasında değişmektedir. (bkz: Tablo -9) Ancak yabancı medya kuruluşunda çalışanların maaşları daha yüksektir. Bu yüzden yerel medyanın yöneticiliği bazen yabancı medyada muhabir olarak çalışmaya tercih edilmektedir.

Tablo -9: Basın Mensuplarının Aldığı Maaş Ortalaması (Amerikan Dolarına Göre)

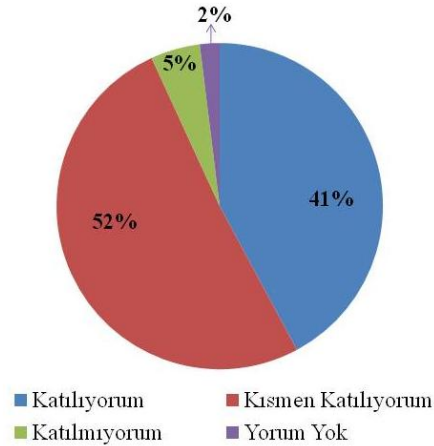
■ 100 - 300 Arası ■ 300 - 500 Arası ■ 500 - 1,000 Arası ■ 1,000 Üzeri

2. 2) Medya Mensuplarına Göre Günümüzde Afganistan Basını Ve Düşünce Özgürlüğü:

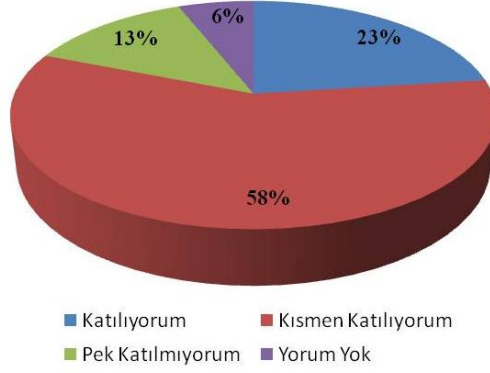
Daha önce işaret ettiğimiz gibi 11 Eylül sonrasında Taliban rejiminin yıkılması ve uluslar arası kamuoyunun desteği ile kurulan yeni yönetimde birçok alanda olduğu gibi basın sahasında da her anlamda ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu durum ülkedeki bir takım gelenekselci zihniyetlerin yanı sıra bazı güç merkezlerinin de rahatsızlığına sebep olmuştur. Dolayısı ile Afganistan'da bu durum bazı çevrelerce gelişmekten ziyade bir nevi kültürel yozlaşma olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Afganistan'da basın mensuplarının bu yöndeki fikri de değişiklik göstermektedir. (bkz: Tablo -10)

Tablo -10: "11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Gelişti" Sorusuna Medya Mensuplarının Verdiği Cevaplar

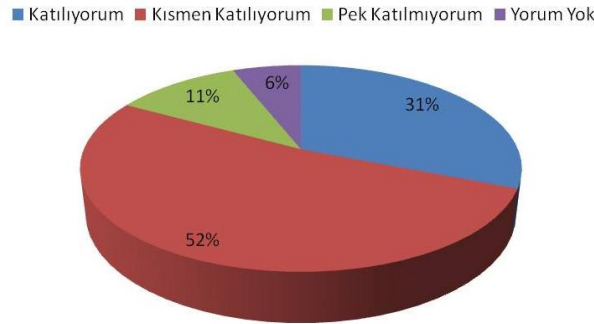
11 Eylül sonrasında nitelik ve nicelik bakımından ciddi bir gelişme gösteren Afganistan basınının özgürce yayın yapması hususundaki fikirlerin de değişiklik göstermesi dikkat çekmektedir. Kimi özgürlük anlayışı çerçevesinde bu konuda fikir yürütürken, kimi de yayınlara devletin müdahalesi veya basın yasasındaki kısıtlamalar ile yorum yapmaktadır. Fakat çoğunluk söz konusu kısıtlamaların olmasına rağmen özgür olduğuna inanmaktadır. (bkz: Tablo -11)

Tablo – 11: “Günümüzde Afganistan Basını Oldukça Özgürdür” Sorusuna Basın Mensuplarının Yanıtı

Günümüz Afganistan’ında düşünce özgürlüğünün yeterli olup olmadığı konusunda da basın mensuplarının pek çoğu, modern anlamdaki düşünce ve ifade özgürlüğü ile karşılaştırdıklarında şüpheli olduklarını her fırsatta dile getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak eski dönemlere ve bazı çevre ülkelerine nazaran Afganistan’daki düşünce ve ifade özgürlüğünün bir yere kadar tatmin edici olduğunun altını çizmektedirler. Bu yüzden de bu konuda basın mensuplarının çoğunun yorumlu katıldıklarını görmekteyiz. (bkz: Tablo -12)

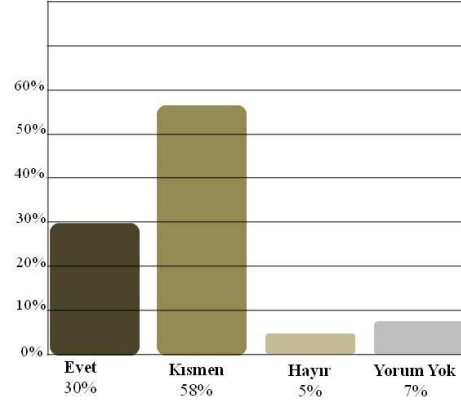
Tablo – 12: “Günümüzde Afganistan’da Düşünce Özgürlüğü Mevcuttur” Sorusuna Basın Mensuplarının Yanıtı

Afganistan’da medya patronlarının çoğu basın özgürlüğünün daha da gelişmesi gerektiğine inanırlarken, kimi patronlar ise ideolojik eğilimleri kapsamında basının belli kliklerin ve devletin tekelinde olması gerektiğine inanmaktadır. Patronların bu eğilimi çoğu zaman medya kuruluşunun genel

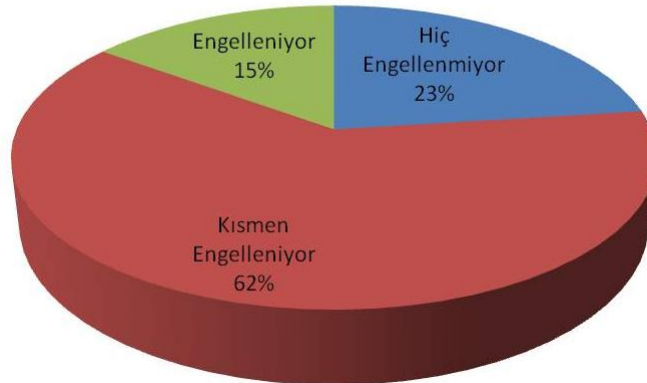
çizgisini oluşturmaktadır. Basın mensuplarının bu konudaki fikirleri de değişiklik göstermektedir. (bkz: Tablo -13)

Tablo – 13: “Çalıştığımız Medya Kuruluşu Özgürlüğü Destekleyici midir?” Sorusuna Basın Mensuplarının Yanıtı

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra basın yayının gelişmesi kapsamında internet yayıncılığının da ciddi bir gelişme kaydedildiği bilinmektedir. Fakat Afganistan’ın genel kültür ve sosyal değerleri çerçevesinde bazı özel internet sayfaları ve bir takım blogların engellendiği bilinmektedir. Bu sayfalar daha çok Afganistan’daki genel sosyal değerlere aykırı olan müstehcen sayfalardan oluşmaktadır. Müstehcen olamayan diğer sosyal sitelere yönelik herhangi bir engelleme yoktur. Müstehcen sitelerin engellenmesi ülkede çok doğal karşılanmaktadır. Bu nedenle Afganistan’daki basın mensupları konu ile ilgili kendi dünya görüşlerine göre yorum getirmektedir.

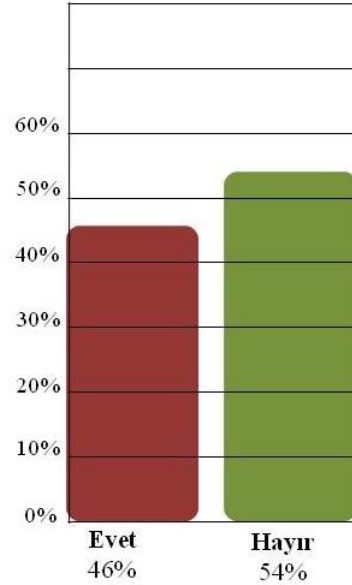
Tablo – 14: İnternet ve Blogların Engellenip Engellenmediğine İlişkin Basın Mensuplarının Görüşleri

2. 3) Basın Mensuplarına Yönelik Şiddet:

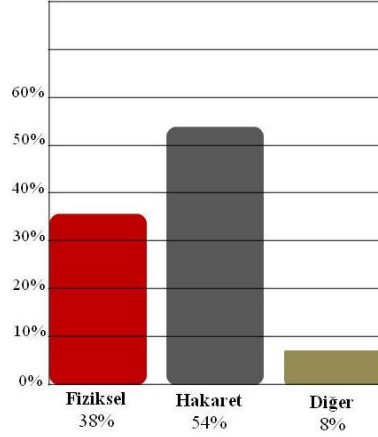
Daha özgür basın geleneğinin tam olarak yerleşmediği Afganistan'da basın mensuplarının özgürce bilgi toplayabilmeleri de zordur. Haber toplamak üzere olay yerine giden basın mensupları, genellikle olay yerindeki yetkililer veya herhangi bir merci tarafından engellenmeye çalışılmaktadırlar. Basın mensupları işleri gereği ısrarcı davrandıklarında ise genellikle şiddet kaçınılmaz olur. Bu nedenle Afganistan'da çalışan basın mensuplarının büyük bir kısmının çeşitli dönemlerde farklı vesileler ile değişik şiddete yöntemlerine maruz kaldıkları bilinmektedir. (bkz: Tablo -15)

Tablo – 15: Meslekî Hayatında Şiddete Maruz Kalan Basın Mensupları

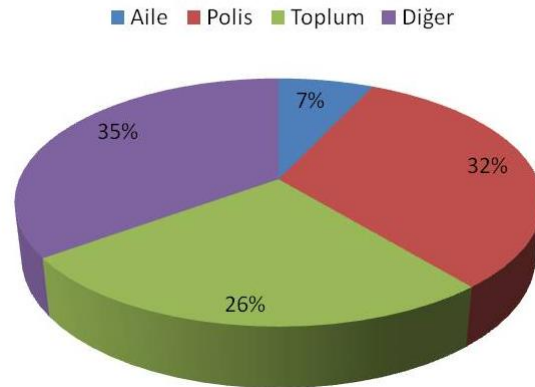
Görevlerini yapmak üzereyken farklı şiddet yöntemlerine maruz kalan basın mensuplarının ciddi bir kısmı farklı merciler tarafından fiziksel şiddete maruz kalırlarken, büyük çoğunluğu da hakaret edilmiş ve bir takım psikolojik şiddete maruz kalmıştır. (bkz: Tablo -16)

Tablo – 16: Basın Mensuplarına Uygulanan Şiddetin Türü

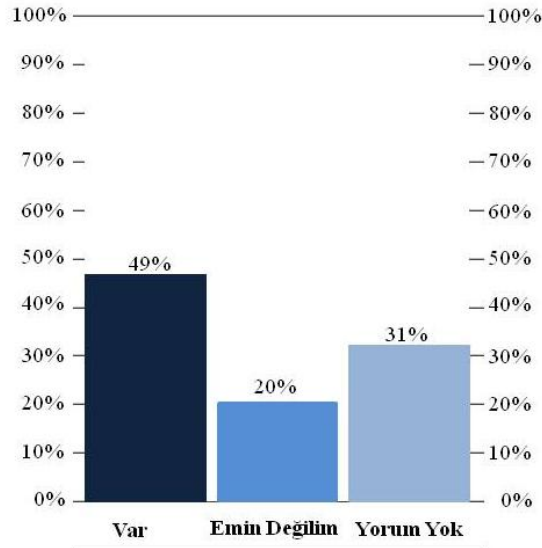
Afganistan’da basın mensupları işleri gereği toplumun her kesimi ile muhatap olmak zorundalar. Güvenlik sorunlarının hala çözülemediği bu ülkede özellikle basın mensuplarının can güvenlikleri ciddi ölçüde tehlikededir. Bu nedenle medya organlarında çalışanlar zaman zaman ailesi tarafından da engellenmeye çalışılmaktadır. Afganistan’daki genel sosyal değerlere “aykırı” gibi gözüken medya mensupları ise bazen ailesi tarafından bile şiddete maruz kalmaktadırlar. Dolayısı ile medya mensuplarına yönelik yapılan şiddet sadece polis veya devletin farklı organları ile sınırlı değildir. Aileden başlayıp, toplum ve diğer bir takım sosyal kitleler basın mensuplarına yönelik şiddet uygulayabilmektedir. (bkz: Tablo - 17)

Tablo – 17: Basın Mensuplarına Şiddet Uygulayan Merciler

Diğer taraftan Afganistan devleti basın mensuplarına yönelik şiddetin önünü kesmek adına herhangi etkili bir adım da atmamaktadır. Hatta çoğu zaman polis ve diğer devlet organları tarafından medya mensuplarına yönelik uygulanan şiddet ise devletin farklı organları tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan Afganistan’da medya çalışanları zaman zaman devlet ile karşı karşıya gelmektedirler. Devlet ise farklı bahaneler ile de çoğu zaman söz konusu medya mensubunun tutuklamasına karar vermektedir. Bunların yanında bir takım yazıları yüzünden halen hapisanede olan medya mensuplarının da bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda Afganistan’daki medya mensuplarının büyük bir bölümü yorum yapmaktan çekinirken, yine bazı medya mensuplarının halen hapiste olduklarını doğrulamaktadırlar. Kimileri konu ile ilgili hiçbir yorum yapmazken kimileri ise, halen hapiste olan basın mensuplarının bulunup bulunmadığı konusunda emin olmadıklarını söylemekle yetinmektedirler. (bkz: Tablo -18)

Tablo – 18: Halen Tutuklu Basın Mensubu Olup Olmadığına İlişkin Yanıtlar

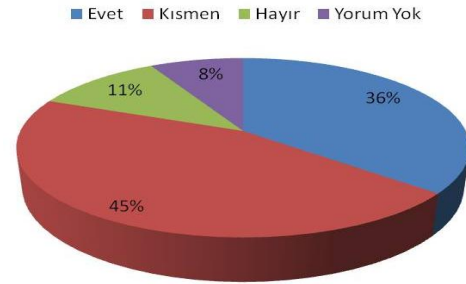

2. 4) Basın Mensuplarına Karşı Devletin Genel Tutumu:

Hiç kuşkusuz devletin kendisi basın mensuplarına karşı herhangi bir düşmanlık yapmamaktadır. Ancak Afganistan devletinin farklı kademelerinde çalışan ve bir takım illegal işlere bulaşmış olan kişi ve hatta kuruluşların basın ile aralarının iyi olduğu söylenemez. Basın mensuplarının tarafsız bilgi aktarma ilkesine bağlı olarak olayların tüm yönleri ile araştırma girişimleri söz konusu klikleri ciddi anlamda rahatsız etmektedir. Ayrıca Afganistan'da gruplar arasında cereyan eden siyasal rekabetlerin düşmanlık derecesine yükselmiş olması ve grupların bir birine karşı güvensiz yaklaşımı insanların bir birine karşı genellikle ön yargı ile yaklaşmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Diğer taraftan farklı etnik, sosyal ve siyasal grupların bir takım çıkar çelişkileri nedeni ile kendi aralarında sürekli olarak bir takım fikri çatışmalara girdiği Afganistan'da kurumlar arası rekabette zaman zaman ön yargıların da meydana gelmesine sebep olmuştur. Örneğin her hangi bir basın mensubunun Afganistan'daki etnik gruplardan birine mensup olması, bazen birçok kurum nezdinde söz konusu etnik grubu temsil eden bir siyasal örgüte hizmet edebileceği yargısını uyandırmaktadır. Konuyu daha da somutlaştırmak gerekirse; bilgi toplamak isteyen her hangi bir basın mensubu Peştun ise, bazen sahsın kişisel düşüncesi, hayat görüşü, sorumlulukları ve görevi dikkate alınmaksızın sadece Peştun menfaati için uğraştığı sanılmaktadır. Bu ön yargı tüm etnik ve siyasal gruplar arasında mevcuttur. Bu konuyu Afganistan'daki basın mensuplarının görüşü de doğrulamaktadır. (bkz: Tablo -19)

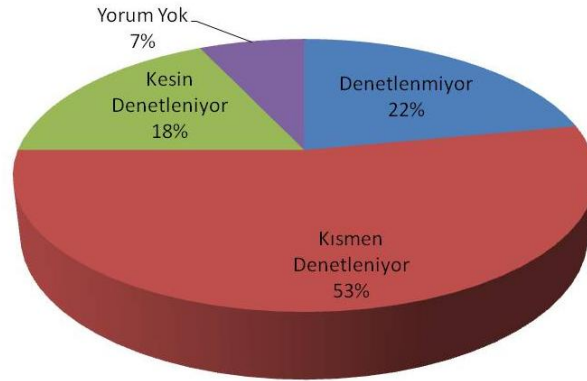
Tablo – 19: Resmi Kuruluşların Basın Mensuplarına Önyargılı Davranması

Öte yandan daha önceki kısımlarda bahsettiğimiz gibi çok az istisnalar dışında Afganistan’da özel medya kuruluşları daha çok bazı siyasal veya sosyal kurumlara bağlıdır. Bunlar medyanın gücünden kendi menfaatleri doğrultusunda yararlanmaya çalışmaktadırlar. Dolayısı ile yayınlanan materyalde de kendi menfaatlerini zedeleyecek şeylerin bulunmamasına dikkat etmektedirler. Bu da hali ile yayınların büyük ölçüde yoğun bir denetimden geçmesini gerektirmektedir. Genellikle siyasi parti veya herhangi bir kuruluşa bağlı olan medya organının başında söz konusu kuruluşun güvendiği bir kişi bulunmaktadır. Bu kişi söz konusu parti veya sosyal kuruluşun menfaatleri doğrultusunda yayın materyallerini denetlemektedir.

Öte yandan daha önce belirtildiği üzere Afganistan toplumun genel sosyal yapısından kaynaklanan bir takım kırmızıçizgiler mevcuttur. Bu çizgiler aşıldığı takdirde medya kuruluşu ve yöneticilerinin başı ciddi bir şekilde derde girmektedir. Dolayısı ile medya kuruluşu bu çizgileri aşmamak maksadı ile materyalleri yoğun bir denetimden geçirmektedir. Nitekim Medya mensuplarının büyük bir bölümü ya kısmen ya da tamamen denetlendiği yönünde fikir bildirmektedir. (bkz: Tablo - 20)

Tablo – 20: Yayınların Devlet veya Siyasi Partiler Tarafından Denetlenmesi

Ülkedeki bu siyasal ve sosyal durum, medya mensupları kaleminin önünde büyük bir engel olarak görülmektedir. Bu durum aynı zamanda genel

düşünce ve ifade özgürlüğü ilkelerine aykırı da olsa, medya mensupları kendi işini kaybetmekten ve hatta güvenliği tehlike altına girmesinden korktuğu için itiraz etmekten kaçınmaktadırlar. Bu zihniyet medya mensuplarının zorunlu olarak kendi yazı veya çalışmalarında büyük ölçüde oto-sansür uygulamak zorunda bırakmıştır. Medya mensupları ile yapılan görüşmelerde büyük ölçüde oto-sansür uyguladıklarını ifade etmiştir. (bkz: Tablo - 21)

Tablo – 21: Gazetecilerin Kendi Yazılarında Oto-sansür Yapıp Yapmadıkları

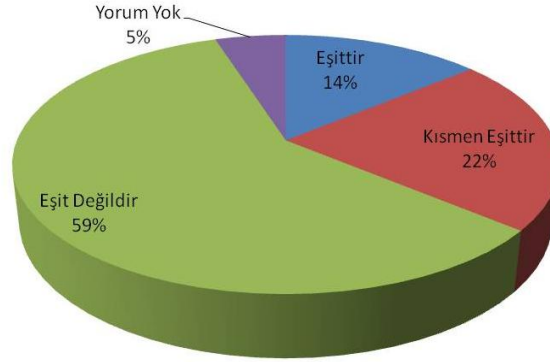
2. 5) Medya Kuruluşlarına Karşı Devletin Çifte Standart Tutumu:

Daha önce belirttiğimiz gibi farklı etnik, sosyal ve siyasal çıkar çelişkiler kapsamında yoğun bir fikir çatışmasının yaşandığı Afganistan’da, devlet çatışan gruplar arasında belli bir dengeyi sağlamak yerine çoğu zaman kendi tarafını belirlemektedir. Bu da haliyle devlete karşı olan eleştirilerin artmasına sebep olsa da, Afganistan devleti kendi “doğrularından” asla taviz vermemeye çalışmaktadır. Dolayısı ile medya kuruluşlarının çoğunun arkasında belli bir siyasal hareketin bulunması ve bu siyasal hareketin mevcut hükümete muhalefet etmesi devleti de bu kuruluşlara karşı çifte standart uygulamaya itmiştir. Bu yüzden Afganistan devleti bilgi verme konusunda, ülkedeki siyasal rekabetlerde daha çok kendine yakın olan veya kendi politik çizgisinde bulunan medya kuruluşlarına öncelik tanımaktadır.

Özellikle Afganistan ile ilgili yapılan herhangi bir uluslar arası konferanslarda çoğu medya kuruluşu davet edilmemektedir. Medya

kuruluşlarının çoğu bilgileri de genellikle devlete yakın olan diğer bir medya kuruluşundan elde etmektedir. Bu noktada devlet bilgi verme konusunda veya medya kuruluşlarına karşı tutumunda, medya kuruluşunun kendine yakın olmasının yanı sıra maddi gücü ve izleyici / okuyucu kitlesini esas almaktadır. Zayıf olan kuruluşlar haber kaynağı bakımından diğer medya kuruluşlarına bağlıdır. Bu hususta medya mensuplarının büyük bir bölümü devletin bilgi verme konusunda eşit davranmadığını ve çifte standart uyguladığını açıkça dile getirmektedirler. (bkz: Tablo - 22)

Tablo – 22: Tüm Medya Kuruluşlarının Bilgi Toplama Konusunda Devlet Tarafından Eşit Görülüp Görülmediği

Hiç kuşkusuz özellikle Afganistan gibi farklı etnik ve sosyal kitlelerin bir birinden kopuk yaşadığı ülkelerde her bir medya kuruluşunun bağlı olduğu sosyal ve siyasal kitlelere göre kendine has bir izleyici veya okuyucu kitlesi mevcuttur. Devletin ise bu kitleler arasında eşitliği sağlamak sureti ile bir denge kurma yükümlülüğü bulunmaktadır. Afganistan devleti bu yükümlülüğü yerine getirmemekle kitleler arasındaki rekabetin daha çok artmasına sebep olmaktadır. Özellikle medya kuruluşlarına karşı devletin çifte standart yaklaşımı söz konusu kuruluşlar arasında sağlam olmayan rekabetlere sebep olmaktadır. Bu rekabetler, medyanın kitleler üzerindeki etkisi ve kamuoyu oluşturabilme potansiyeli ile direk olarak topluma yansımaktadır. Böylece bir takım toplumsal çatışmaların da meydana gelebileceği mümkündür.

2. 6) Medya Kuruluşlarının Maddi İmkânları Ve Masrafları:

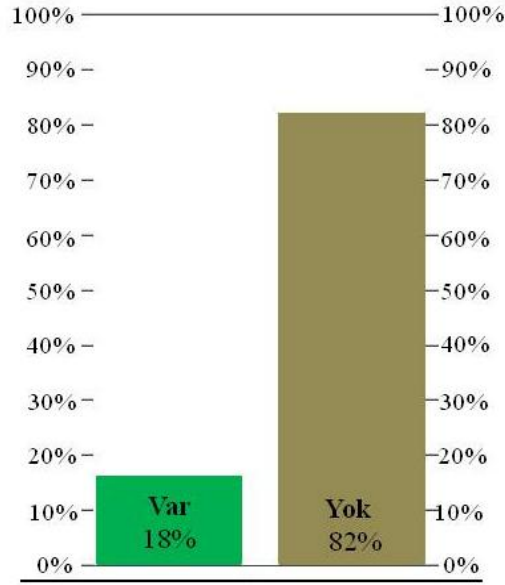
Öncelikle şu husus belirtmekte fayda vardır; reklam kültürünün yeterli ölçüde daha gelişmediği Afganistan'da reklam gelirleri tek başına bir medya kuruluşunun tüm masraflarını karşılayamamaktadır. Bu nedenle medya kuruluşları bir takım uluslar arası donarlardan veya ülke içindeki belli mercilerden aldıkları fonlarla ayakta durmaktadırlar.

Afganistan'da özel medya kuruluşlarının çoğunun arkasında ya bir siyasi parti ya da herhangi bir sosyal kuruluşun olduğunu daha önce belirtmiştik. Siyasi partilere bağlı olan medya kuruluşlarının tüm masrafları bağlı bulunduğu parti tarafından karşılanmaktadır. Her hangi bir siyasal veya sosyal kuruluşa bağlı olmayan az sayıdaki medya kuruluşu ise belli tüccarlar tarafından desteklenmektedir. Bu da hali ile söz konusu medya kuruluşunu direk olarak bağlılığını göstermekte ve çoğu zaman faaliyetlerinde de destek aldıkları kurum ya da kişilerin müdahale etmesine sebep olmaktadır.

Afganistan'da medya kuruluşlarının çoğunun tesisleri kiralıktır. Medya kuruluşunun büyüklüğü ve ihtiyacına göre daha çok bir veya yan yana iki villa tipindeki evleri kiralamışlardır. TV kanalları ise kiraladıkları evin ya bodrum katını stüdyo yapmış veya yeniden portetip stüdyolar inşa etmiştir. Gazete, dergi ve radyo gibi daha küçük yere ihtiyaç duyan medya kuruluşları ise tek bir apartman dairesini kiralamışlardır. Özel matbaaya sahip olan gazete ve dergi yok denecek kadar azdır. Gazete ve dergilerin çoğu diğer ticari matbaalarda basılmaktadır. Matbaalarda çalışanların çoğu da Pakistan vatandaşı olup Afganistan'da matbaa teknikeri veya gazete ve dergi dizgicisi olarak çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Afganistan'daki medya kuruluşlarında aynı zamanda ciddi bir teknik eleman eksikliği yaşandığını da görmek mümkündür. Ayrıca TV kanallarında da daha profesyonel teknikerlerin Afganistan dışından getirildiği bilinmektedir. Bu ülkedeki medya kuruluşlarını

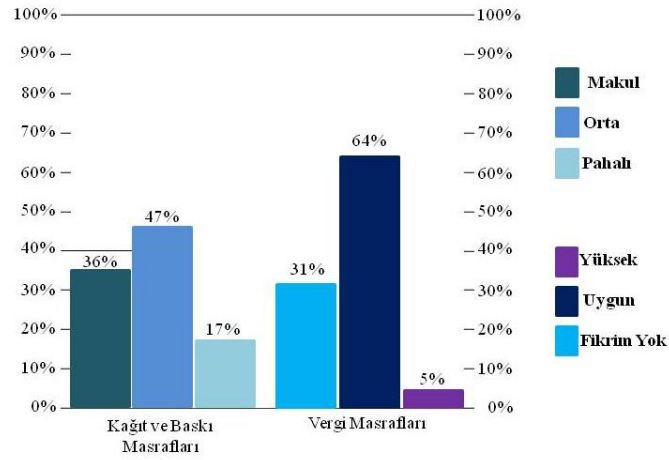
kendilerine ait her hangi bir tesise sahip olmadığını medya mensupları da dile getirmektedir. (bkz: Tablo - 23)

Tablo – 23: Afganistan’da Medya Kuruluşlarının Özel Tesisleri Olup Olmadığı

Afganistan’da Taliban rejiminin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni siyasal düzen tam olarak kendi rayına oturmuş değildir. Özellikle maliye sisteminde ciddi aksaklıklar bulunmaktadır. Devlet kendi vatandaşlarından gerekli vergiyi toplayamamaktadır. Faturalandırma sisteminde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Pazarda devletin mutlak hâkimiyeti olmadığı için malzemelerin fiyatı daha çok ithal eden firmanın inisiyatifine bırakılmıştır. Bu yüzden özellikle kendisine ait basın tesisleri bulunmayan gazete ve dergi gibi yazılı basın kâğıt, toner ve baskı masrafları bakımından tamamen Pazar şartlarına bağlıdır. Ancak, işçiliğin ucuz olması, kâğıt ile toner gibi tüketim malzemelerin güneydeki yakın komşu Pakistan’dan getirilmesi yazılı medya kuruluşların rahatlatmaktadır. Yapılan araştırmada basın mensuplarının çoğu Kabil piyasasından memnun olduğu gibi, vergilendirme masraflarından da memnun görülmektedir. (bkz: Tablo - 24)

Tablo – 24: Basın Faaliyetlerinin Maliyetine İlişkin Medya Mensuplarının Görüşleri

Sonuç olarak söylemek gerekirse, farklı etnik, siyasal, sosyal ve dini grupların çeşitli çıkar çatışmaları kapsamında bir biri ile rekabet ettiği Afganistan'da, tüm olumsuzluklara rağmen özgür basın, bölgedeki birçok ülkeye nazaran hızla geliştiğini görmekteyiz. Buna paralel olarak, başta bir takım siyasal klikler olmak üzere, sosyal zümreler ile toplumsal geleneklerin kısıtlamalarına karşın düşünce özgürlüğünün de bir gelişme içerisinde olduğunu söylemek mümkün.

Ayrıca Afganistan'daki medya çalışanlarının neredeyse tamamının aydın, dinamik ve gençlerden oluşması bu ülkede özel medya kuruluşlarına bağlı olarak düşünce ve ifade özgürlüğünün gelişme kaydedeceğinin bir göstergesi olarak görülebilir.

SONUÇ

Afganistan’da medya kuruluşlarının tarihsel gelişimine baktığımızda, tarih boyunca iniş ve çıkışlarla dolu bir gelişme izlediğini görmek mümkündür. Bu ülkede ilk medyanın kuruluşu hemen hemen bölge ülkeleri ile eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. 19. Yüzyılda dünyada gerçekleşen yeni düşünce akımları kapsamında yenileşme süreci bu ülkeyi de etkilemiştir. Özellikle eğitim almak amacı ile yurt dışına çıkan veya dönemin İngiliz sömürgesindeki Afgan yönetimi tarafından yurt dışına sürgün edilen bir takım insanlar ülkeye geri döndüklerinde dünyadaki yeni gelişmeler kapsamında yeni bir takım fikri harekâtı başlatmışlardır. Afganistan halkı da bu şekilde ilk defa basınla tanışmışlardır.

Afganistan 19. Yüzyılda Britanya İmparatorluğunun işgali altında olmasına rağmen, bu yüzyılda dünyadaki yeni siyasal düşüncelerin gelişmesinden farklı yollarla etkilenmiştir. Özellikle Osmanlı topraklarında eğitim alıp, bu topraklarda Avrupa’nın etkisi ile gelişen yeni düşünce akımlarından etkilenen bir takım kişiler, Afganistan’a dönüp yeni siyasal ve kültürel fikirlerin mimarı haline gelmişlerdir. Bu düşünce mimarlarının başında Seyid Cemalüddin Afgani, Mahmut Tarzi ve Muhiddin Anis gibi Osmanlı topraklarında yetişen kişiler bulunmaktadır.

1868’de Afganistan’a dönen Seyid Cemalüddin Afgani, çıkardığı *Şemsü’n Nehar* (Jarida-i Kabul) isimli gazete ile Afganistan medyasının temelini atmıştır. Yine uzun süre Osmanlı topraklarında eğitim alan Mahmut Tarzi’nin Afganistan’da “medyanın babası” olarak tanımlanması, 19 Aralık 1918’de yayın hayatına başlayıp en uzun süre yayın yapan “*Serac’ül Ahbar*” ve daha sonra çıkartılan “*Serac’ül Etfal*” gazetelerinin kurucusu ve hatta düşünce özgürlüğünün mimarı olmasından kaynaklanmaktadır. Mahmut Tarzi Afganistan İngiliz işgali altında olmasına rağmen İngiliz karşıtı fikirlerini açıkça dile getirmekte ve yayınlamaktaydı. Ayrıca ilk çocuk gazetesi niteliğinde

olan “*Serac’ül Etfal*” ile Mahmut Tarzi özellikle gençleri yazı yazmaya ve gazetecilik kültürüne alıştırmaya çalışmıştır. Bu yüzden Mahmut Tarzi’ye Afganistan’da “medyanın babası” denmesi tesadüf değildir.

Muhiddin Anis de Mısır’da eğitim görüp Afganistan’a geri döndüğünde 1927’de kendi adına (*Anis*) ilk özel gazeteyi çıkarmış ve Afganistan’da özel medya kuruluşunun mimarı olarak tanınmıştır. Bu üç kişi Afganistan’da basın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Fakat gazetesi devletin kontrolünde olmasına rağmen düşüncelerini özgürce yazabilen Mahmut Tarzi, ülkede düşünce özgürlüğünün gelişmesi noktasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Afganistan’da birçok alanda gerçekleşen fikir akımları ve yenileşme sürecini de bu kapsamda incelemek mümkün. Ancak bu dönemlerde ülkedeki fikir hareketleri ile basın yayın faaliyetleri genellikle İngiliz ve sömürgesindeki Afgan yönetimi tarafından ciddi ölçüde kısıtlanmaktaydı. Ayrıca basın yayın hususunda her hangi bir yasal düzenlemenin bulunmadığı için tüm basın faaliyetleri de devletin kontrolünde gerçekleşmekteydi. Tüm bunlara rağmen Mahmut Tarzi öncülüğünde olan basın kuruluşu, özellikle İngiliz sömürgesine karşı tavırlarını açıkça ifade etmeye çalışmaktaydı. Bu yüzden o dönemlerde ülkenin tek gazetesi olan *Serac’ül Ahbar* gazetesinin sürekli kapatılıp açıldığını görmekteyiz.

1919’da Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını aldıktan sonra söz konusu gazetenin yanında yayın hayatına başlayan yeni gazeteler düzenli olarak faaliyete başlamıştır. Afganistan’ın ilk bağımsız kralı Amanullah Han, özellikle 1922’de Avrupa seyahatinden döndükten sonra halk temsilcilerinden oluşup büyük meclis anlamına gelen *Loya Cirga* meclisini toplamış ve ilk anayasa niteliğinde olan “*Nezâm-name-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan*” (Afganistan ‘Âli Devletinin Temel Yönetmeliği’)ı çıkartmıştır. Söz konu yasada “kontrollü” olmak, “devlet ile milletin genel değerlerine saygı duymak ve devlet ile millete zarar vermemek kaydı ile bir takım fikri faaliyetleri serbest kılmıştır. Bu fikir

faaliyetlerinin başında da basın faaliyetleri gelmekteydi. Böylece daha önce sarayın ve belli aristokratların tekelinde olan basın faaliyetleri bu yasa ile birlikte serbestleşmiştir. Bu dönemde Afganistan basının ciddi bir gelişme kaydettiği bilinmektedir. Böylece devlet gazetelerinin yanında ona yakın özel gazetenin de çıkarıldığı bilinmektedir.

1928’de Amanullah Han yönetimi yıkılınca, özellikle Nadir Han döneminde (1929 -1933), Afganistan’da özgür basın faaliyetleri yeniden yasaklanmıştır. Ekim 1931’de çıkartılan “*Usul-i Devlet-i Aliye-yi Afganistan*” isimli 110 maddelik yeni yasada devletin kontrolü dışında tüm siyasi ve kültürel faaliyetlerinin yasak olduğu belirtilmiştir. Daha sonra Nadir Han’ın oğlu Muhammed Zahir Döneminde (1933 -1973), zaman zaman devlet tarafından yasaklanmasına karşın özgür basın faaliyetlerinde ciddi bir gelişmenin kaydedildiği görülmektedir. Uzun süre babasının politik çizgisinden çıkmayan 16 yaşındaki kral, 1945’lerden sonra ülke idaresinde ve idare yönteminde bir takım değişiklikler getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ilk defa parlamento seçimleri yapılmış ve buna benzer gelişmeler yaşanmıştır. 1950’de Afganistan’ın ilk meşru parlamentosu tarafından “Basın - yayın ve Siyasi Partiler” yasası çıkartılmıştır. Böylece yeniden siyasi oluşumların yanında özel basın – yayın organlarının da faaliyetlerine zemin hazırlanmıştır. Afganistan’da demokrasi dönemi olarak bilinen bu dönemlerden itibaren basın faaliyetleri yeniden başlamıştır.

1950’de basın yasasının çıkarılmasından sonra Afganistan basınında daha önce hiç görülmemiş gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Bu yasanın çıkarıldığı ilk iki yıl içerisinde elliden fazla gazete ve derginin yayın hayatına başladığı bilinmektedir. Ancak bu gazete ve dergilerin çoğunun bir takım siyasal örgütlerce bir propaganda aracı olarak çıkarıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Afganistan’daki basın faaliyetlerini büyük ölçüde yine söz konusu yasa ile faaliyet serbestliği kazanan siyasal faaliyetler ile paralel ilerlediğini görmekteyiz. Tüm bu faaliyetler ülkede monarşi yönetimine karşı bir takım

görüşlerin ve cumhuriyetçi fikirlerin artmasına sebep olmuştur. Hatta cumhuriyetçi fikirler saraydaki aristokrat aile içerisinde de büyük ölçüde taraftan toplamıştır. Nitekim 1973'te kansız bir darbe ile Afganistan'da monarşi rejiminin yıkarak ilk cumhuriyeti ilan eden Serdar Muhammed Davut Han da kral Zahir Han'ın amcaoğluydu.

Tüm bu gelişmeler monarşi taraftarlarını harekete geçirmiş ve basın özgürlüğünü yeniden ortadan kaldırmıştır. 1953 – 1964 yılları arasında Afganistan basını yeniden devletin kontrolüne geçmiştir. Fakat bir takım siyasal örgütler yine de gizli olarak basın faaliyetlerine devam etmiştir. 1964'te bir takım ulusal ve uluslar arası baskılardan dolayı Kral Muhammed Zahir yeniden basın faaliyetlerini serbestleştirmiştir. Böylece uzun bir duraklamadan sonra özgür basın yeniden faaliyete başlamıştır.

1973'te Afganistan'da cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra ilk cumhurbaşkanı Muhammed Davut Han, ülkede tamamen otoriter bir rejim kurmaya çalışmış ve tüm siyasi partilerin kapatılması ile birlikte tüm basın faaliyetleri de yasaklanmıştır. Bu dönemlerden sonra neredeyse 11 Eylül gelişmelerine kadar Afganistan'da basın tamamen devletin kontrolünde gelişmiştir. Medyanın devletleştirilmesi Davut Han'dan başlayarak Mücahit iktidarı dönemine kadar devam etmiştir.

1978'de kurulan komünist rejimi ideolojik gerekçeler ile özgür medya kuruluşlarına tamamen karşı olduğu gibi, basın özgürlüğünü de kendi bekası için bir tehdit olarak görmüştür. Bu yüzden devlete bağlı basın – yayın faaliyetine tamamen karşı çıkmıştır. Ancak komünist rejimine karşı direnen mücahit gruplarına bağlı basın faaliyetleri ülke sınırları dışında faaliyetlerine başlamıştır. Bu yüzden bu dönemlerde Afganistan basını ülke içi basın (Kabil yönetimine bağlı) ve yurt dışındaki Afgan basını (Kabil yönetimine karşı) olarak değerlendirilebilir.

Komünist rejimi ve ardından başlayan Sovyet işgali döneminde ideolojik eğilimler çerçevesinde bir birinden tamamen farklı şekil ve muhteva ile yurt içi ve yurt dışında faaliyet eden Afganistan basını, 1992’de komünist rejiminin yıkılmasından sonra da devam etmiştir. Daha önce Kabil yönetimine bağlı olarak çalışan sol eğilimindeki medya kuruluşları ülkenin kuzeyine taşınarak burada yeniden faaliyetlerini sürdürürken, farklı mücahit gruplara yakın veya bağlı olarak çalışan medya kuruluşları ise Pakistan’ın Peşaver kentinde Afganistan’a yönelik faaliyetlerini sürdürmüştür.

Tüm bu dönemlerde medya kuruluşları veya basın faaliyetleri herhangi bir yasal çerçeveye dâhil değillerdi. Basında deyim yerinde ise bu dönemlerde tamamen bir anarşi hâkimdi. Bu dönemler boyunca Afganistan basınında hiçbir yasal düzenleme olmadığı gibi, herhangi bir denetim mekanizması da mevcut değildi. Gruplar arası devam eden silahlı çatışmaların şiddeti aynı ölçüde basında da yansımaktaydı. Gruplar bir birinden düşman olarak bahsetmekteydi. Gruplara bağlı basın organları kendi arasında küfür dercesine varan ağır dil ile kavga etmekteydiler. Fakat 1996’da Kabil, 1997’de kuzey bölgeleri Taliban örgütünün eline geçince birbirine “düşman” olan gruplar Taliban’a karşı birleştiler. Böylece basındaki “etik dışı” davranışlar da ortadan kalkmış oldu. Aslında bu dönemlerde Afganistan’da basın diye bir şeyin de bulunduğundan söz etmek zordur. Taliban eline geçen Afganistan radyo – televizyonu ve Taliban’a bağlı resimsiz olarak basılan bir hafta sonu gazetesi dışında, Taliban karşısında savaşıyan gruplara bağlı bir iki dergi bulunmaktaydı. Bunun dışında hiçbir medya kuruluşu mevcut değildi. Afganistan halkı kendi ülkelerindeki haberleri de tamamen, BBC, DW ve Amerikan sesi radyolarının Farsça veya Peştunca haberlerinden dinlemekteydi.

11 Eylül sonrasındaki gelişmeler ile Taliban rejimin yıkılmasından sonra Afganistan basınında daha önce görülmemiş gelişmeler yaşanmıştır. Daha önceleri tamamen devlete bağlı olan tek TV kanalı dışında Afganistan medyası bütünüyle yazılı medyadan oluşmaktaydı. 11 Eylül sonrasındaki gelişmelerden

sonra Afganistan’da yazılı medyanın yanında görsel medya da yeteri kadar bir gelişme kaydetmiştir. 50’den fazla yerel ve ulusal tv kanalının yanında çok sayıda radyo faaliyete başlamıştır. Yazılı basın alanında yaşanan gelişmeler Afganistan’daki basın tarihinde bir devrim niteliğindedir.

Sonuç itibarıyla söylemek gerekirse, 11 Eylül sonrasında Afganistan basınında nitelik ve nicelik bakımından yaşanan gelişmelerin yanı sıra, iletişim teknolojilerini kullanma ve basın yayın alanında modern teknolojik araçları bakımından da kayda değer gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Tüm bunların yanında Afganistan’da 11 Eylül gelişmelerinin ardından basın özgürlüğü bağlamında düşünce ve ifade özgürlüğü noktasında da ciddi ilerlemelerin olduğu bilinmektedir. Ayrıca medya sektöründe çalışan elemanların büyük çoğunluğunun genç, dinamik, birden fazla yabancı dil ve teknolojik araçları kullanabilen elemanlar olması gelecekte bu sektörü daha da geliştireceğine delalet etmektedir. Ancak, ülkede yaşanan güvenlik sorunları ile birlikte bir takım bölgesel, etnik, sosyal ve siyasal kesimlerin kendi arasında yaşadıkları çıkar çatışmaları basın, düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında medya çalışanlarının faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat ülkedeki basının bilinçli faaliyetleri bu sorunların da ortadan kalmasına büyük ölçüde katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA**I. Türkçe Kaynaklar:****I. a) Kitaplar ve Tezler:**

1. ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 12. Bsk. Ankara, 1999.
2. BAHAR, Halil İbrahim, *Sosyoloji*, 3. Baskı USAK Yayınları, Ankara 2009.
3. BARTHOLD, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, H. Dursun Yıldız (Tü. Çv.) Ankara, 1990.
4. BAYRAM, Nazlı, *Toplum ve İletişim*, Anadolu Üniversitesi, İletişim Fak. Yayınları, Eskişehir 2002.
5. BAYUR, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, (3 cilt) Ankara 1987.
6. BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998.
7. GÖMEÇ, Saadettin, *Gök-Türkler Tarihi*, Ankara, 1998.
8. GUMİLOV, L. Nikolayeviçen, *Eski Türkler*, D. Ahsen Batur (Tü. Çv.), İstanbul, 1999.
9. KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (22. Baskı) Nobel Yayını, Ankara 2011.
10. KENNEDY, Paul, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Fikret Üçcan (Çev), T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999.
11. KONUKÇU, Enver, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973.
12. ÖZMEN, Süleyman, *Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılâpçılığı ve Faaliyetleri*, (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, İstanbul, 2008.
13. ÖZTÜRK, Osman Metin (Der.), *Onbir Eylül Bir Örtülü Operasyon mu? Uluslararası Terörizm ve Dış Politika*, Ankara, 2002.

14. PAMİR, Necdet, *Bakü – Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*, ASAM Yayınları, Ankara 1999.
15. POLAT, İrfan, *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi*, Süleyman Demirel Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.
16. RASHİD, Ahmed, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Oyun*, Osman Akınhay (Çev.), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2001.
17. RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993.
18. ŞİMŞİR, Bilal N, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara 2002.
19. SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Bsk. İstanbul, 1999.
20. ROX, Jean –Paul, *Orta Asya – Tarih ve Uygarlık*, Lale Arslan (Tü. Çev.) İstanbul, 1999.
21. SANDER Oral, *Syasi Tarih*, (2 Cilt) 5. Baskı, Ankara, 1996.
22. SARAY, Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, Ankara, 2002.
23. SEVİM, Ali – MERCİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, 1996
24. TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 7. Bsk. İstanbul, 1998.
25. VURAL, Ali Murat, *Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın – Kamuoyu İlişkileri, (Eskişehir Basını Örneğinde Bir Uygulama)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Eskişehir, 1997.

I. b) Süreli Yayınlar (Dergiler):

26. BURGET, Fazıl Ahmed, “Afganistan’da 2014 Beklenirken: Taliban Örgütü ve Yeni Bir Siyasal Sürece Doğru Yeni Gruplaşmalar”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt-5, S. 52, Nisan 2013.
27. -----, “Afganistan’da Savaşın Asi Çocukları: Mahalli Komutanlar”, *21. Yüzyıl*, S. 41, Mayıs 2012.

28. -----, "Trans - Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam eden Bir Savaşın Anatomisi", *Avrasya Dosyası*, (Enerji Özel), Cilt- 9, S. 1, Bahar 2003.
29. EROL Mehmet S. - BURGET Fazıl A., "Afganistan'da Son Aşama: Zoraki Güvenlik- İstikrar Anlayışının Gönüllü Gücü ISAF", *Stratejik Analiz*, S. 31, Kasım 2002.
30. ÖZDAĞ, Ümit, "Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, S. 19, Kasım 2001.

I. c) Raporlar:

31. ORSAM, Asya Araştırmaları Programı, Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri, Rapor No: 31, Mart 2011

II. Yabancı Kaynaklar:

II. a) Kitaplar ve Tezler:

32. ALEN, Pier, – CLEY, Deter, *Kapkan-i Afgan, Hakikat-i Tecavuz-i Şurevi Ber Afganistan*, (Far. Çev.) A. Rahim A. Pervani, Kabil, 2004.
33. ANDHOYİ, M. Metin, *Andhoy ve Caygah-i an der Tarih*, Peşaver, 2000.
34. ANDİSHMAND, Muhammed İkrım Andışmand, *Amerika Der Afganistan*, Kabil, 2004.
35. AVAZ, Çari, *Emir Timur Cengnaması*, Taşkent 1990.
36. BARFIELD, Thomas, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton University Press, Oxford 2010.
37. CHIBA, Shin and SCHOENBAUM, Thomas, *Peace Movements and Pacifism after September 11*, Edvard Elgar Publishing Ltd. Press, UK 2008.

38. COLL, Steve, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA Afghanistan and Bin Laden, From the Soviet Invasion to September 10, 2001*, by The Penguin Books Press, NY 2004.
39. DANİŞYAR, Amir İtimad, *Ceng-i Afganistan ve Şurevi, Amil-i Fropaşi-yi Cehan-i Komünizm*, Tahran, 1992.
40. DAVLATABADİ, Basir Ahmed, *Şenasname-yi Ahzab ve Ceryan-hayi Siyasi-yi Afganistan*, Kum 1992.
41. ESRAEL, Jonathan I, *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution and Human Rights (1750 -1790)*, Oxford Universitu Press, UK, 2011.
42. FARHANG, Mir Muhammad Siddiq, *Afghanistan Dar panc Qarn-e Akhir*, (2 cilt) Meşhed, 1992.
43. FARROKHİ, Said Mehdi, *Tarih-i Siyasi Afganistan*, Tahran 1993.
44. GHUBAR, Mir Gholam Muhammed, *Afganistan Der Mesir-i Tarih*, (2 cilt) Kabil, 1967.
45. GORCİSTANİ, Muhammed İsa, *Kelle minare-ha der Afganistan*, Kum 1992.
46. HABİBİ, Abdülhey, *Cünbeş-i Meşrutiyet Der Afganistan*, Kum 1993.
47. KATİB, Faiz Muhammed, *Seracü't Tevarih*, Kum, 1994.
48. KEEBLE, Richard – MAIR, John, *Afghanistan, War and the Media: Deadlines and Frontlines*, by Arima Publishing Press, London – UK, 2010.
49. KİŞTMAND, Sultanali, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi*, (3cilt), 2. bsk. Kabil, 2003.
50. MALEY, Terry, *Democracy and the Political in Max Weber's Thought*, University of Toronto Press, 2011.
51. MUJADDADİ Abdulkhak – MUJADDADİ Fazlullah, *Afganistan ez Amiri Kebir ta Rahber-i Kebir*, Kabil, 2008.
52. NEHRU, Jawaharlal, *Negah-i be Tarih-i Cehan*, (3 cilt) Mahmut Tafazzoli (Far. Çev), Tahran 1959.

53. NESİMİ, Muhammed Yasin, *Revabit-i Parlaman bâ Hükümet-ha-ye Afganistan Der dehe-yi Demokrasi*, Kabil, 2005
54. OSMAN, Akram Osman, *Nahzat-i Meşruta-hahi, Matla ve Mebna-ye Devran-i Cedid*, Kabil, 2005.
55. POHANYAR, Seyid Mesud, *Zuhur ve Sukut-i Meşrutiyet ve Kurbaniyani İstibtad Der Afganistan*, Peşaver, 1996.
56. TANİN, Zahir, *Afghanistan Dar Qarn-e Bistom*, Kabil 2006.
57. TANWIR, M. Halim, *Afghanistan: History, Diplomacy and Journalism*, by Xlibirs Corporation Press, London -UK, 2012.

II.b) Süreli Yayınlar (Dergiler):

58. ABBAS, Ali, “Comparison of Afghan Presidential Election of 2004 and 2009”, *China Wiew*, No: 18, Ağustos 2009.
59. DAVLATABADİ, Basir Ahmad, “Negahî be Matbuat va Taşakkol-haye Farhangi Dar Afganistan”, *Seraj*, Yıl -1, S. 2, Bahar 2002.
60. FAHİMİ, Muhammed İsa, “Revayet-i Ez Ceryan-hayi Çep Der Afganistan”, *Tarh-i Nav*, S. 18, Ağustos 2009.
61. GUODARZİ, Mahmud, “Afganistan Dar Sede-i Bistom”, *Shahrvand* (e-dergi), S. 638. www.shahrvand.com/638guodarzi.htm, Erişim Tarihi: 02 Ocak 2001.
62. MEHRABİ, Moinüddin, “Matbuat-e Farsi-yi Davlat-e İngiliz Dar Hind”, *Resana*, 12. Yıl, S. 1, Kış 2009.

II.c) Raporlar:

63. Afganistan’da Hayatını kaybeden gazetecilere ilişkin, Afganistan Ulusal Gazeteciler Birliği Raporu, Rapor No: 15, Eylül 2012. Online Erişim: <http://www.anju.af/index.php/2012-09-01-15-25-23>, Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2013.
64. BBC News Asia, *Afghanistan Profile - Media*, Kasım 2012, Online Erişim: <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12013942>

65. Carnegie Press, Middle East Program, *Warlords As Bureaucrats: The Afghan Experience*, No: 101, August 2009. Online erişim: http://carnegieendowment.org/files/warlords_as_bureaucrats.pdf, Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2013.
66. “Media Law in Afghanistan”, 06 Haziran 2013. Online Erişim: <http://www.mtholyoke.edu/~azizi22m/classweb/afgmedia/Media%20Law.html>
67. *U.S Energy Information Administration (EIA), Contry Analysis Briefs*, 10. 03. 2003 <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs>, Erişim Tarihi:13. 05. 2013
68. United States Institute Of Peace, *Afghanistan Media Assessment*, Kasım 2010, <http://www.usip.org/publications/afghanistan-media-assessment>

II.d) Kanunlar, Fermanlar ve Tüzükler:

69. Afganistan Adalet Bakanlığı, “Afganistan Basın – Yayın Yasası”, *Resmi gazete*, No: 986, 15. 04. 1388 (hicri). Online erişim: http://moj.gov.af/content/files/OfficialGazette/0901/OG_0986.pdf
70. Afganistan Adalet Bakanlığı, “Afganistan Anayasası”, Kabil, 2004. Online erişim: <http://www.newsafghanistan.i8.com/Html/ghanun.htm>, Afganistan Anayasasının İngilizce metni için bkz: *The Constitution of Afghanistan*, Afghanistan Online, 02 Ocak 2004, http://www.afghanweb.com/politics/current_constitution.html.
71. Afganistan Adalet Bakanlığı, *Nezâm-name-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan*, Kabil, 1922.
72. Geçici Yönetim Başkanlığının Basın Yasasına ilişkin fermanı, ferman No: 81, Tarih: 01.12.1380 (hicri), *Afganistan Resmi Gazetesi*, No: 800, 18.12.1380 (hicri), Şubat 2002.

II.e) Gazeteler:

73. *Arman-e Milli* gazetesi, farklı sayıları, web sayfası: <http://www.armanemili.com/>
74. *Çeragh* gazetesi, farklı sayıları, web sayfası: <http://www.cheraghdaily.af/>
75. *Haşt-e Sobh* gazetesi, farklı sayıları, web sayfası: <http://8am.af/>
76. *Mandegar* gazetesi, çeşitli sayılar, web sayfası: <http://www.mandegardaily.com/>
77. *Payam-e Mojahed* haftalık gazetesi, farklı sayıları, Web Sayfası: <http://oldarchive.payamemojahed.com/>
78. *Rah-e Nejat* gazetesi, 15 Temmuz 2013, web sayfası: <http://www.news.rahenejatdaily.com/>
79. *The Daily Afghanistan* gazetesi, Farklı sayıları, web sayfası: <http://www.dailyafghanistan.com/>

II.f) Haber Ajansları:

80. Nai: “Medya Organlarının Gücü Siyasal Sistemi Endişelendirmektedir”, *WAKHT* Haber Ajansı, 23 Temmuz 2013, <http://wakht.af/index.php/culteres-society/>
81. Bakhtar Haber Ajansı, İngilizce Web sayfası: <http://www.bakhtarnews.com.af/eng/>, Farsça web sayfası: <http://www.bakhtarnews.com.af/dari/>
82. Pajwok Haber Ajansı, İngilizce w. sayfası <http://www.pajhwok.com/en>, Farsça web sayfası: <http://www.pajhwok.com/dr>.
83. Afghan Paper Haber Ajansı: <http://www.afghanpaper.com/>,
84. Roz Haber Ajansı: <http://roznews.com/>

II.g) Internet Yorumları:

85. “Media of Afghanistan” *Wikipedia* (e- ansiklopedi) web sayfası, 05 Haziran 2013. http://en.wikipedia.org/wiki/Media_of_Afghanistan

86. “Mudir-i Mesul-e Ruzname-i Hašt-e Sobh Be Dadestan Fera Khanda Shod”, BBC Persian News, 30 Nisan 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/04/130430_k05_afghanistan_8am_newspaper.shtml?print=1
87. “Nigerani Ez Efzaish-e khoshonat-e polis ba ruzname-negaran, der Afganistan”, BBC Persian News, 29 Nisan 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/04/130429_k02-afg-violences-reporters.shtml?print=1
88. “Vazir-i Dakhila-ye Afghanistan Salb-e Salahiyet Shod”, BBC Persian News, 22 Temmuz 2013, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2013/07/130722_k02-patang-parliament.shtml
89. *Afghan Scholar* web sayfası, 14 Ocak 2008, “Nezam-e Matbuat Dar Davra-ye Saltanat-i Muhammad Nadir Han va Zendani Şodan-i Pişgaman-e Conbeş-i Meşrutiyet va Jornalisan-i Afganistan” http://afghan_scholar.blogspot.com/2008/01/blog-post_7176.html
90. AKERKAKLİ, Abdumenaf, “Tarih-i Şekil Giri ve Gosteriş-i Matbuat va Rasane-ha Dar Bayn-i Türkmenha”, 28 Mayıs 2011, <http://asresahra.niloblog.com/post/139>, Erişim Tarihi: 18 Nisan 2013.
91. ARIA, Veli, “Defa-i Huşmand-i NATO va mamuriyeti daşvar dar Afganistan” BBC - Persian News web sayfası, 19. 5. 2012. http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/05/120517_chicago_wali_arya_nato_afghanistan_analysis.shtml
92. *Cünbeş Örgütünün* resmi web sayfası: <http://www.junbesh.net/>
93. HOUSAINZADA, Basir Ahmad, “Ruzname-yi Anis-i Afganistan Haştad Sala Şod”, BBC Persian News, 06 Mayıs 2007, http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/story/2007/05/070505_s-anis-anniversary.shtml
94. NAJIMI, Fayyaz, “Nuhostin Sazman-hai Çep-i Radikal-i Afganistan”, *Tajikperss* web Sayfası, 18 Ekim 2009, <http://www.tajikpress.com/historical/historical.html>,

95. *RAWA* 'nın web sayfası: <http://www.rawa.org/index.php>

II.h) TV Kanalları Web Sayfası:

96. Afganistan Devlet Televizyonu (RTA) web sayfaları (Farsça ve Peştunca):<http://www.rta.org.af/>, İngilizce web sayfası: <http://www.rta.org.af/english/en/>.

97. TOLO TV (Farsça ve Peştunca) web sayfası: <http://www.tolo.tv/>, İngilizce web sayfası: <http://tolo.tv/index.php?lang=english>

98. Ariana (ATN) web sayfası: <http://arianatelevision.com/>

99. Arzu TV web sayfası: <http://fa.arezuonlinetv.com/>

100. Tamaddon TV web sayfası: <http://www.tamaddon.tv>

101. Rah-e Farda TV web sitesi: <http://www.farda.af/>

II.i) Medya Kuruluşları ile ilgili Sivil Toplum Kuruluşları Sayfaları:

102. Afghanistan's National Journalist's Union (ANJU) web sayfası: <http://www.anju.af/en/>.

103. Nai Yayın Kuruluşu Farsça ve Peştunca sayfası: <http://www.nai.org.af/dr>, İngilizce web sayfası: <http://www.nai.org.af/en?multilink=switch>

104. AFJC'nin web sayfası: <http://afjc.af/>

ÖZGEÇMİŞ

Khalilurrahman SALAHSHOOR

1981 yılında Afganistan'ın Badakhshan ilinde doğan Khalilurrahman Salahshoor İlk ve Orta Öğrenimini 2000'li yıllarda Pakistan'ın Peşaver kentinde bitirdi. Yüksek Öğrenimini Ege Üniversitesi Gazetecilik bölümünde tamamladı. 2009 yılında aynı üniversitede Yüksek Lisans eğitimine başladı ancak 2010 ile

2013 yılları arasında çeşitli medya ve Afganistan Büyükelçiliğinde medya ve basın danışmanlığı görevini yürüttü. 2012 yılı son aylarından itibaren geri kalan Yüksek Lisans Tezini tamamlanması için Afganistan başkenti kabile gidip araştırmalarına devam etti. 2013 haziran ayında "11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Özgürlüğü: Kabil'de Medya Çalışanları ile Görgül Bir Araştırma" konulu tezini tamamladı. SALAHSHOOR, Üniversite dönemlerinden beri Medya sektöründe hizmet vermeye başladı. Aralık 2006'da Afganistan alanında ilk olan İnternet Medyasını (www.kokchapress.com) kurarak Basın - Yayın alanında faaliyet göstermeye başladı. İnternet alanındaki eksiklikleri tamamlama amacıyla açtığı haber sitesinden sonra yine alanında ilk olan Afganistan'ın yetiştirmiş olduğu değerleri yayınlayan Basın ve Gelişen İletişim Teknolojilerini (www.kokchapress.com) yayına soktu. Khalilurrahman Salahshoor, açtığı internet haber portalıyla Türkiye ve Afganistan arasında köprü kuruyor.

"www.kokchapress.com" adlı partalda Türkiye ve dünyada meydana gelen gelişmelere yer veriliyor. Kurduğu site sayesinde Türkiye'deki gelişmelerden Afgan halkını haberdar etmeyi hedefledi ve önceleri kendimi mesleki olarak geliştirmek için kurduğu site, zamanla farklı ülkelerdeki insanlar arasında etkileşimler yaratmaya başladı. Halen bu organizasyonları yürüten Salahshoor, Afganistan Medya Kuruluşlarına Türkiye'deki gelişmeleri takip ederek Afganistan gazete köşelerine yaymaktadır.

Salahshoor, Afganistan resmi dilleri dışında, Türkçe, Arapça, İngilizce, Urduca, Özbekçe dillerini bilmektedir.

ÖZET

19. Yüzyılda dünyadaki fikir akımlarından farklı yollarla etkilenen Afganistan’da bu dönemlerden itibaren bir takım fikir hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu fikir hareketlerine paralel olarak ilk defa bu dönemlerde basın alanında bir takım gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Afganistan basınının gelişmesinde Osmanlı topraklarında yetişen Seyyid Cemalüddin Afgani ve Mahmut Tarzi gibi kişiler büyük rol oynamıştır. Bunlar Afganistan basınının mimarı olarak bilinmektedir.

1919’dan itibaren Afganistan basınının tarihi gelişmesine bakıldığında, bu ülkedeki siyasal sistemin basın veya basın özgürlüğüne karşı tutumlarına paralel olarak sürekli iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir. Bazen basın özgürlüğünü serbestleşmesi ile basın faaliyetleri ciddi bir gelişme kaydedilirken, bazen de siyasal sistemin baskıcı tutumu kapsamında basın faaliyetlerinin tamamen kısıtlandığı görülmektedir.

Son dönemlerde yaşadığı sorunlarla gündemde olan Afganistan’da basın ve basın özgürlüğü bir takım otoriter rejimlerin yoğun baskısı ile ciddi sekteye uğramıştır. Fakat ülkede cereyan eden savaş şartlarında bir birine düşman olan gruplar kendi propagandalarını daha etkili bir biçimde yapmak üzere basını kullanmışlardır. Bu da ülkede bir birine karşı acımasızca rekabet eden basın faaliyetlerinin çoğalmasına sebep olmuştur. Bu dönemlerde Afganistan’da basın faaliyeti her hangi bir yasal düzenlemeye bağlı olmadığı gibi, herhangi bir denetim mekanizması tarafından da denetlenmemekteydi. Bu yüzden bu dönemlerdeki basında bir “medya anarşisi” yaşandığını söylemek mümkündür.

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra kurulan yeni siyasal sistemde Afganistan basınında daha önce hiç görülmemiş gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Bu kapsamda düzenlenen basın yasası ile basın özgürlüğü alanında da ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Daha önce tek kanaldan ibaret olan devlet televizyonu ve radyosu dışında Afganistan medyası adeta sırf yazılı medyadan ibaretti. Taliban rejiminin yıkılmasından sonra düzenlenen yeni basın yasası kapsamında, sayısız özel gazete ve dergilerin yanında sayısız

Özel radyo ve özel televizyon yayın hayatına başlamıştır. Ayrıca bu dönemlerde Afganistan televizyonları uydu aracı ile de yayın yapmaya başlamış ve modern teknolojik araçlardan yararlanmaya başlamışlardır. Öte yandan bu dönemlerde sayısız web sayfaları da faaliyet etmeye başlamıştır. Tüm bu faaliyetleri gerekli bir yasal düzenleme kapsamına alınması için basın yasası da çıkartılmıştır. Tüm bu gelişmelerin Afganistan'ın kültürel hayatına etkileri dikkate alınırsa, ülkenin geleceği açısından önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır.

ABSTRACT

In Afghanistan, who got affected in different ways from the schools of thought prevailing in the world during the 19th century, several schools of thought started to appear as of that period. There was a set of developments in the press for the first time during this period in parallel with the emergence of such schools of thought. People such as Seyyed Jamaluddin Afghani and Mahmud Tarzi who were raised in Ottoman territories played big roles in this development. These people are considered as the architects of Afghani press.

Considering the historical development of Afghani press since 1919, it appears that there were rises and falls all the time in parallel with the attitudes of the political system of Afghanistan toward the press and freedom of press. Whereas, there were substantial developments in the press activities with the liberation of the press from time to time, it seems that press activities were completely limited under the oppressive approach of the political system.

In Afghanistan, remaining on the agenda today due to the issues experienced at home lately, the press and freedom of press are interrupted by the heavy oppression of a couple of authoritarian regimes. However, different groups who became hostile towards each other under conditions of combat taking place in the country used the press in order to make their propaganda in a more effective way. As a consequence, this resulted in an increase in the activities of the press members who entered into relentless rivalry with each other. During this period, while the press activities in Afghanistan were not subject to any legal regulations, it was also not inspected by any audit mechanism. Therefore, it is possible to say that there was “press anarchy” in the press during this period.

It is known that there were unique developments in Afghani press in the newly founded political system after the overturn of Taliban regime. There were important developments in freedom of press owing to the press law organized within this frame. Previously, it was as if the Afghani press

were only in written except for the state television and radio consisting of a single channel. Within the frame of the new press law prepared after the overturn of Taliban regime, countless private-owned newspapers and journals along with countless private-owned radio and television channels started broadcasting. In addition, the Afghani channels started satellite broadcasting and benefiting from modern technological tools in these periods. Moreover, countless web pages were opened in these periods. The press law was issued in order to regulate all these activities. These developments shall once again reveal their importance in terms of the future of the country considering their effects on the cultural life of Afghanistan.